# సంస్కృత వ్యాకరణము

## ప్రథమ భాగము



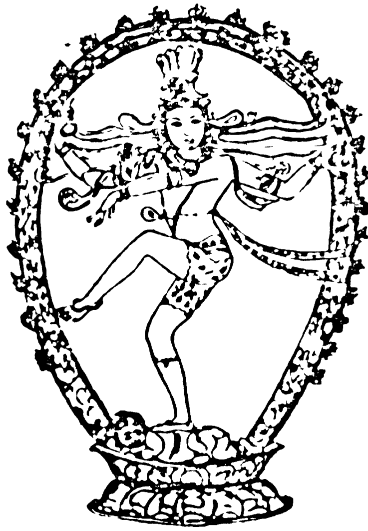
అగజానన పద్మార్కం
గజానన మహర్నిశం।
అనేక దన్తం భక్తానాం
ఏక దన్త ముపాస్మహే॥

భాగవతుల రాధాకృష్ణమూర్తి
రిటైర్డు సంస్కృత శాఖాధ్యక్షులు, హిందూకళాశాల
గుంటూరు.



...ఘ్నేశ్వర ప్రచురణలు
గుంటూరు-7

వెల : 30/-



## ప్రార్థనా

యేనాక్షర సమామ్నాయ మధిగమ్య మహేశ్వరాత్,
కృత్స్నం వ్యాకరణం ప్రోక్తం తస్మై పాణినయే నమః॥

యేన ధౌతా గిరః పుంసాం విమలైః శబ్దవారిభిః
తమశ్చాజ్ఞానజం భిన్నం తస్మై పాణినయే నమః॥

వాక్యకారం వరరుచిం భాష్యకారం పతఞ్జలిమ్,
పాణినిం సూత్రకారఞ్చ ప్రణతోఽస్మి మునిత్రయమ్॥

స జయతి దివ్యనటేశో నృత్యతి,
యోఽసౌ చిదమ్బర సభాయామ్ ।

పాణిన్యాద్యా మునయో యస్య చ
దయయా మనోరథానలభన్ ।

అస్తు నమః పాణినయే భూయో
మునయే తథాస్తు వరరుచయే ।

కిఞ్చాస్తు పతఞ్జలయే
తద్ధి బ్రహ్మాత్మనే చ ధూర్జటయే

నృత్తావసానే నటరాజరాజో ననాద ఢక్కాం నవపంచవారమ్,
ఉద్ధర్తు కామస్సన కాది సిద్ధానేత ద్విమర్శే శివసూత్ర జాలమ్॥

# సంస్కృత వ్యాకరణము

## ప్రథమ భాగము



అగజానన పద్మార్కం
గజానన మహర్నిశం।
అనేక దన్తం భక్తానాం
ఏకదన్తము పాస్మహే॥



భాగవతుల రాధాకృష్ణమూర్తి
రిటైర్డు సంస్కృత ఉపాధ్యాయలు, హిందూ కళాశాల
గుంటూరు.

శ్రీ విఘ్నేశ్వర ప్రచురణలు
గుంటూరు-7.



ముద్రణ : రమ్యకా ప్రింటర్సు
లాలాపేట, గుంటూరు.
ప్రథమ ముద్రణ 1997

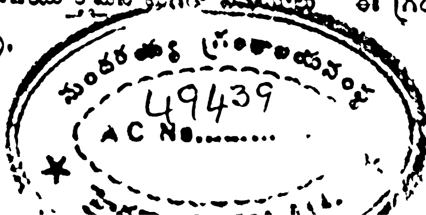
వెల : 30/-

# విజ్ఞప్తి

ఓం సక్తుమివ తితఉనా పునన్తో యత్రధీరా మనసావాచమక్రత।
అత్రా సఖాయః సఖ్యాని జానతే భద్రైషాం లక్ష్మీర్నిహితాధివాచి।
సుదేవోసి వరుణ యస్యతే సప్తసిన్ధవః।
అనుక్షరన్తి కాకుదం సూర్మ్యం సుషిరామివ॥

భగవంతుడైన పతంజలి మహర్షి తన భాష్యములో వరుసగా ఈ రెండు ఋక్కులచేత సంస్కృత శబ్దము యొక్కయు సంస్కృత ప్రత్యయము యొక్కయు మహిమను, పవిత్రతను నిరూపించినాడు గాన సంస్కృతము ఆర్య సంస్కృతికి ఆలవాలమై అనుపేక్షణీయమైనది. సంస్కృత పవిత్రతను నిరూపించుటయే గాక అర్థ భావనతో రామాయణాది సంస్కృత సద్గ్రంథ పఠనముచే శబ్దార్థముల అభేద బుద్ధి కలిగి బ్రహ్మసాక్షాత్కారము సిద్ధించునని తెలిపినాడు. శబ్ద బ్రహ్మోపాసనకు ప్రాతిపదికమైన సంస్కృత భాషను అందరూ నేర్చుకొనవలయునను బలిష్ఠమైన సత్సంకల్పము చేత ఈ పుస్తకమును రూపొందించితిని.

సంస్కృత వాక్యములోని పవిత్రమైనట్టియు నిర్దుష్టమైన పదములు బహు విధములుగానున్నవి. శబ్ద రూపాలు, ధాతురూపాలు, అవ్యయాలుగా నున్నవి. శబ్ద రూపాలు మరల రూఢములుగా, కృదన్తాలుగా, తద్ధితాంతాలుగా, సమాసాలుగా నున్నవి ధాతురూపాలు దశగణాలుగాను, ప్రేరణార్థకాలుగానూ సన్నంతాలుగా, యఙన్తములు గానూ, నామ ధాతువులుగానూ ఉన్నవి అవ్యయాలు రూఢాలుగా, కొన్ని కృదన్తాలుగా, కొన్ని తద్ధితాన్తాలుగా, కొన్ని సమాసాలుగా పరిగణించబడి యున్నవి. ఈ పదములను తెలిసికొనుటయే సంస్కృతము నేర్చుకొనుట. పదములను దాదాపు కంఠస్థమగువరకు చదువవలెను. ఈ పదములు ఒకదానితో ఒకటి సంధింప/కలుపబడియుండును. గాన సంధి సూత్రములను తెలిసికొనుటయు అవసరమే. ఇవేగాక స్త్రీ వాచకాలు, కారకాలు, కర్మణి ప్రయోగం, లకారార్థ ప్రకరణం, ఆత్మనే పదప్రకరణం, పరస్మైపద ప్రకరణం, సంఖ్యలు, సంఖ్యేయాలు, సర్వనామ శబ్దరూప విశేషాలు, వాక్యపద్ధతి అను వ్యాకరణ పాఠాలు కూడా చేర్చ బడినవి. ఉపయుక్తమైన రీతిగా విషయాలు ఈ గ్రంథము ద్వితీయ భాగములో ఉండగలవు.



ఈ వ్యాకరణ గ్రంథమును చదువుచూ ఉన్నత పాఠశాల తరగతుల పుస్తకాలను కూడా వరుసగా చదువవలెను. తరువాత గద్యపద్య కావ్యనాటకాదులను చదువవచ్చును. ఈ పుస్తకం సహాయముచే సంస్కృతమును ఎవరికివారు నేర్చుకొనవగుననియే నా అభిప్రాయము. కాని అవసరమైనప్పుడు ఆచార్యులను పొంది సందేహములను తీర్చుకొంటూ పురోగమింపవచ్చును.

ఈ గ్రంథములో సిద్ధాంతపరమైన విషయాలన్నీ తీసివేయబడినవి గాన సామాన్యులకు కూడా సులభమనియే నా నమ్మకము. ఏలనన పాణిని సూత్రములు, వరరుచి వార్తికములు, పతంజలి భాష్యము / వ్యాఖ్యానము అను బృహద్గ్రంథములు గురువుపద్దయే ఎంతో శ్రమతో నేర్చుకొనదగినవి. ఆ పాణిని సూత్ర గ్రంథమున్నూ ఆయనను అనుగ్రహించుటకు భక్తవత్సలుడైనట్టియు నటరాజమూర్తియైన మాహేశ్వరుని ఢక్కా వాదనముచే స్ఫురించినట్టియు వర్ణసమామ్నాయ మనదగు మాహేశ్వర సూత్రముల వల్లనే సర్వసంపన్నమైనది. గాన ఈ సంస్కృత వ్యాకరణము గ్రంథమును భక్తిప్రపత్తులతో ఆ నటరాజమూర్తికే అంకితమిస్తున్నాను.

ఈ పుస్తకం చివర తప్పొప్పుల పట్టిక ఉన్నది. ఇంకా తప్పులున్న పాఠకులు తెలిపితే కృతజ్ఞతతో స్వీకరించి ఇకముందు సవరిస్తానని మనవి చేస్తున్నా.

ఇట్లు సంస్కృత సేవలో
బుధజన విధేయుడు
గ్రంథకర్త.

గుంటూరు.
నవంబరు'97

# విషయసూచిక

# సంస్కృత వ్యాకరణము

సంస్కృత వాక్యములోని పదములు సంధి సూత్రములచే కలుపబడియుండును. గాని సంధి సూత్రములను తెలిసికొని పదవిభాగముచేసి కొనవలసియుండును. పద్యములలో పదములు సంధులచే కలుపబడుట ఐచ్ఛికము. గాన వ్యాకరణములో సంధి ప్రకరణమునకు ప్రథమ స్థానము ఇవ్వబడును.

పద విభజన తరువాత పదములను ఇట్లు తెలియదగును.

సంస్కృత భాషలోని భాగములు 8— 1) శబ్దరూపములు, 2) ధాతు/క్రియా రూపములు 3) అవ్యయములు. మరల ఈ శబ్దరూపములు 5 రకములుగా నున్నవి. - 1) రూఢములు 2) కృదన్తములు, 3) తద్ధితాంతములు, 4) సమాసములు, 5) సర్వనామములు. అయితే సర్వనామములు (Pronouns) పరిమితమైనవి, నియతమైనవి. మిగిలిన 4 రకములైన శబ్దరూపములు శబ్దమంజరిలోని శబ్ద రూపములను పోలియుండును. గాన శబ్దమంజరిలో శబ్దములను కంఠస్థముచేయుట అత్యావశ్యకము ఈ శబ్దకోశములోని శబములకు నమూనా శబ్దములు ఈ పుస్తకములోనే వ్రాయబడును. ఈ శబ్దములు ఆంగ్లభాషలో Nouns Adjectives అనెదరు. ఇక ధాతు (క్రియా)రూపములను Verbal folms అనెదరు. అవ్యయములు లింగవిభక్తి వచన శూన్యముగా నియతరూపము కలిగియుండును. ఇవి ఆంగ్లభాషలో Adverbs, prepositions conjunctions Interjections అను 4 భాగములు. గాన సంస్కృతములోని 3 భాగములు ఆంగ్లములోని 8 భాగములకు సమన్వయము రూఢమైన శబ్దములనగా అనాదిగా వ్యవహారములో నున్నవి. కృదన్త శబ్దములనగా ధాతువునకు ప్రత్యయము చేర్చుటచే నేర్పడు శబ్దములు ధాతువులకు పూర్వం ఉపసర్గలు కూడ నుండవచ్చును. కొన్ని ముఖ్యమైన ధాతువులకును ఉపసర్గలతో కూడిన ధాతువుల అర్థములున్నూ సంస్కృత శబ్దకోశమను వేరొక గ్రంథములో ఇయబడినవి తద్ధితాంతములనగా రూఢమైన శబ్దములకే ప్రత్యయములను చేర్చుటచే నేర్పడు శబ్దములు. సమాసములనగా రెండు లేక ఎక్కువ శబ్దములు ఒక శబ్దంగా వ్యవహరింపబడునవి.

క్రియా రూపములు కాలమునుబట్టి ప్రయోజనమును బట్టియుండును. ఇవి దశ విధలకారణములచే చెప్పబడు. వర్తమాన (జరుగుచున్న) కాలరూపం (లట్) భూత (జరిగిన) కాలరూప

ములు (లిట్, లఙ్, లుఙ్), భవిష్యత్ (జరగబోవు) కాలరూపాలు (లుట్, లృట్), ప్రయోజనమును బట్టి క్రియా రూపములు లోట్, విధిలిఙ్ ఆశీర్లిఙ్, లృఙ్. మరల ఈ పది లకారములు పరస్మైపదం, ఆత్మనే పదమను భేద మును కలవి. మరియు లట్, లోట్, లఙ్. విధిలిఙ్ అను 4 లకారములు సార్వధాతుక లకార ములనబడును. మిగిలిన లుట్, లృట్, లిట్, ఆశీర్లిఙ్, లుఙ్, లృఙ్అను 6 లకారములు ఆర్థ ధాతుకములనబడును. సార్వధాతుకములను బట్టి ధాతువులు 10 రకములుగా విభజింపబడెను. సార్వ ధాతుకములలో లట్ రూపములను తక్కిన లోట్, లఙ్, విధిలిఙ్ రూప ములు పోలియుండును. గాన పది రక ముల ధాతువులకు లట్ రూపములు చాల ముఖ్యమైనవి. మిగిలిన లకార రూపాలు ఊహ్యాలు.

## సంధులు

పదములు అనగా శబ్దరూపాలు, క్రియా/ధాతురూపాలు అవ్యయాలు. పదములు ఏర్పడునంత వరకు జరుగ వలసిన సంధి కార్యము తప్పనిసరి. పదముల మధ్య జరుగవలసిన సంధి కార్యము పద్యరచనలో నియతము లేక తప్పనిసరియూ, గద్య రచనలో ఐచ్ఛి కము శబ్దమంజరిలోగాని ఈపుస్తకములో వ్రాయబడు శబ్దరూపములను గాని కంఠస్థము చేయనిదే శబ్ద/పదజ్ఞానము కలుగదు. పదములు కొంతస్ఫురించనిదే పద విభాగము వీలుపడదు. గాన పద జ్ఞానము సంధి కార్య జ్ఞానము పరస్ప రము తోడుపడును.

ఈ సంధులు అచ్ సంధులు, హల్ సంధులు, విసర్గ సంధులని 3 విధములు. అచ్ సంధులనగా అచ్చుల మధ్య జరుగుసంధి కార్యము. హల్సంధులనగా హల్లుల మధ్య జరుగు సంధి కార్యము కాని ఈ హల్లులకు కొన్ని చోట్ల అచ్చు లతో కూడ సంబంధముండవచ్చును. విసర్గ సంధులనగా విసర్గాంతమైన పదము లకు అచ్చులు, హల్లులు పరమైన విసర్గకు కలుగు మార్పులను బోధించును. విసర్గకు పూర్వం అచ్చులు మాత్రమే యుండును.

## అచ్ సంధులు

అచ్చులనగా — అ ఇ ఉ ఋ ఌ ఏ ఓ ఐ ఔ అను 9 వర్ణములు. అఇఉఋ ౡఅను 4 అచ్చులు హ్రస్వదీర్ఘ భేదము కలిగి యుండును. ఌ కారము హ్రస్వము మా త్రమే, దీర్ఘముగాదు. ఏ ఐ ఓ ఔ అను అచ్చులు దీర్ఘములే, హ్రస్వములు కావు, హ్రస్వము ఉచ్చరింపబడు కాలమునకు రెట్టింపు కాలము దీర్ఘం ఉచ్చరించుటకు ఆవశ్యకము. ~~గాన,~~ చదువునప్పుడు అచ్చులకున్న హ్రస్వ దీర్ఘ భేదములు తూకంగా చదువవలెను.

## సవర్ణదీర్ఘ సంధి

పూర్వాపరములు హ్రస్వములైననూ దీర్ఘములైననూ అ ఇ ఉ ఋ అను అచ్చులకు క్రమముగా అవే అచ్చులు పరమైన దీర్ఘము ఏకాదేశమగును. పూర్వాపరములను తొలగించి ఒక వర్ణము వచ్చుట ఏకాదేశము. ఆదేశ మనగా ఒకవర్ణమును శత్రువువలె తొల గించి దాని స్థానమున మరొక వర్ణం వచ్చుట.

ఉదాహరణ :

(1) అ+అ→ఆ
దేవ+అరిః (శత్రుః)=దేవారిః

(2) అ + ఆ → ఆ
హిమ+ఆలయః=హిమాలయః

(3) ఆ + అ → ఆ
దయా+అర్ణవః సముద్రః)=
దయార్ణవః

(4) ఆ + ఆ → ఆ
విద్యా+ఆలయః=విద్యాలయః

(5) ఇ + ఇ → ఈ
కవి+ఇంద్రః=కవీంద్రః

(6) ఇ + ఈ → ఈ
కవి+ఈశ్వరః=కవీశ్వరః

(7) ఈ + ఇ → ఈ
సుధీ+ఇంద్రః=సుధీంద్రః

(8) ఈ + ఈ → ఈ
శ్రీ+ఈశః=శ్రీశః

(9) ఉ + ఉ → ఊ
గురు+ఉపదేశ,=గురూపదేశః

(10) ఉ + ఊ → ఊ
లఘు+ఊర్మిః=లఘూర్మిః

(11) ఊ + ఉ → ఊ
వధూ+ఉత్సవః=వధూత్సవః

(12) ఊ + ఊ → ఊ
వధూ+ఊహా=వధూహా

(13) ఋ + ఋ → ౠ
పితృ+ఋణ=పితౄణ

## 2. గుణ సంధి

పూర్వాపరములు హ్రస్వమైననూ దీర్ఘమైననూ అకారమునకు అసవర్ణము లైన ఇ ఉ ఋ పరమైన వరుసగా ఏ ఓ అర్ అల్ అనునవి ఏకాదేశమగు.

ఇ ఉ ఋ ఌ అను వర్ణములకు వరుసగా ఏ ఓ అర్ అల్ అనునవి గుణములనెదరు.

(1) అ + ఇ = ఏ
దేవ+ఇంద్రః=దేవేంద్రః

(2) అ + ఈ → ఏ
దేవ+ఈశః=దేవేశః

(3) ఆ + ఇ → ఏ
తథా+ఇతి=తథేతి

(4) ఆ + ఈ → ఏ
రమా+ఈశః=రమేశః

(5) ఆ + ఉ → ఓ
హిత+ఉపదేశః=హితోపదేశః

(6) అ + ఊ → ఓ
పీన+ఊరుః=పీనోరుః

(7) అ + ఉ → ఓ
గంగా+ఉదకమ్=గంగోదకమ్

(8) ఆ + ఊ → ఓ
మహా+ఊర్మిః (తరంగః)= మహోర్మిః

(9) అ + ఋ → అర్
దేవ+ఋషిః=దేవర్షిః

(10) ఆ + ఋ = అర్
మహా+ఋషిః=మహర్షిః

(11) అ + ఌ → అల్
తవ+ఌకారః+తవల్కారః

### 3. వృద్ధి సంధి

హ్రస్వమైననూ దీర్ఘమైననూ అకారమునకు ఏ ఓ ఐ ఔ అనునవిపరమైన ఏ ఐ లకు ఐకారమునూ, ఓ ఔ లకు ఔకారమున్నూ ఏకాదేశమగును.

(1) అ + ఏ = ఐ
అద్య+ఏవ=అద్యైవ

(2) అ + ఐ = ఐ
దేవ+ఐశ్వర్యమ్=దేవైశ్వర్యమ్

(3) ఆ + ఏ = ఐ
తథా+ఏవ=తథైవ

(4) ఆ + ఐ = ఐ
విద్యా+ఐశ్వర్యం=విద్యైశ్వర్యం

(5) అ + ఓ =ఔ
తండుల+ఓదన=తండు లౌదన

(6) ఆ + ఓ = ఔ
మహా+ఓషధిః=మహౌషధిః

(7) అ + ఔ = ఔ
బాల+ఔత్సుక్యం=బాలౌత్సుక్యం

(8) ఆ + ఔ = ఔ
మహా+ఔషధం=మహౌషధం

### 4. యణాదేశ సంధి

హ్రస్వములైననూ ఇ ఉ ఋ ఌ దీర్ఘములైననూ అనువర్ణములకు అసవర్ణములైన వర్ణములు హ్రస్వములైననూ దీర్ఘములైననూ పరమైన యవరల (యణ్) అను వర్ణము లాదేశమగును. ఇది ఏకాదేశ సంధికాదు. పూర్వవర్ణమునకు ఆదేశమైన వర్ణముతో పర వర్ణము (అచ్చు) కలియును.

(1) ఇ + అ (అచ్) → య్ + అ (అచ్) యది + అపి=యద్యపి

(2) ఈ + ఉ (అచ్) → య్ + ఉ (అచ్). ఉదా:- నదీ+ఉదకమ్= నద్యుదకమ్

(3) ఉ + అ (అచ్) → వ్ + అ (అచ్). ఉదా:- అను + అయః (గమన)=అన్వయః

(4) ఊ + ఆ (అచ్) → వ్ + ఆ (ఆచ్). ఉదా:- వధూ+ఆదేశః= వధ్వాదేశః

(5) ఋ + ఉ (అచ్) → ర్ + ఉ (అచ్) ఉదా:- పితృ+ఉపదేశః= పిత్రుపదేశః

## 5. అయవాయావసంధి

ఏ ఓ ఐ ఔ అను వర్ణములకు అచ్చు పరమైన క్రమముగా అయ్, అవ్, ఆయ్ ఆవ్‌లు ఆదేశమగును.

(1) హరే + అః = హరయ్+ అః హరయః

(2) శంభో + అః = శంభవ్ +అః = శంభవః

(3) రై + అః = రాయ్ + అః= రాయః

(4) నౌ + అః = నావ్ + అః = నావః

(5) హరే + ఏహి = హరమేహి / హరఏహి

(6) విష్ణో + ఇహ = విష్ణనిహ / విష్ణ ఇహ

(7) శ్రియై + ఉత్కః = శ్రియా యుత్కః / శ్రియా ఉత్కః

(8) గురౌ + ఉత్సుకః = గురా వుత్సుకః / గురా ఉత్సుకః

(చివర రెండు ఉదాహరణలలో పాక్షిక యవలోపము)

### పూర్వరూప సంధి.

పదాంత మందలి ఏ ఓ లకు హ్రస్వ అకారము పరమైన పూర్వరూపము వచ్చును అనగా అకారము లోపించును లోపించిన అకారమునకు ఽ చిహ్నం.

(1) హరే + అవ = హరేఽవ

(2) గురో + అవ = గురోఽవ

(3) రామో+అస్మి=రామోఽస్మి.

### ప్రకృతిభావ సంధి

ఈ ఊ ఏ అను వర్ణములుగల ద్వివచన రూపములకు అచ్చు పరమైన ప్రకృతి భావ మేర్పడును. అనగా ఎట్టి మార్పు కలుగదు.

(1) గిరీ + ఆరోహన్తి = గిరీ ఆరోహన్తి

(2) కవీ + ఇమౌ = కవీ ఇమౌ

(3) గురూ + ఆహూతౌ = గురూ ఆహూతౌ

(4) వనితే+ఇమే=వనితే ఇమే

(5) వనితే+ఆగచ్ఛతః=వనితే ఆగచ్ఛతః

## హల్ సంధులు

### 1. శ్చుత్వ సంధి :-

సకారమునకు తవర్గమునకు శకారముతో గాని, చవర్గతో గాని సంధియున్న సకారమునకు శకారము, తవర్గునకు చవర్గువచ్చును.

1) హరిస్ (హరిః)+శేతే=హరిశ్శేతే

2) కస్ (కః)+చిత్=కశ్చిత్

3) సుహృత్+చ=సుహృచ్చ

4) ఉత్+జ్వలః=ఉజ్జ్వలః

### 2. ష్టుత్వసంధి :

సకారమునకు తవర్గునకు షకారము తోగాని టవర్గుతో గాని సంబంధమున్నవి.

సకారమునకు షకారము తవర్గునకు టవర్గున్నూ ఆదేశమగు.

తవర్గు – తథదధన

టవర్గు – టఠడఢణ

చవర్గు – చఛజఝఞ

1) రామస్ (రామః)+షష్ఠ=రామష్షష్ఠః

2) రామస్+టీకతే(=గచ్ఛతి)
=రామష్టీకతే

3) తత్+టీకా=తట్టీకా

4) ఉత్+డీనం–ఉడ్డీనం

### 3. జశ్త్వ సంధి

పదాంతమందలి వర్ణములకు అచ్చులుగాని, హశ్ వర్ణములుగాని పరమైన జశ్ వర్ణములు ఆదేశమగును.

ఝల్ వర్ణములు 24–కఖగఘ చఛజఝ టఠడఢ తథదధ పఫబభ శషసహ

హశ్ వర్ణములు 20–హయవరల ఞమఙణన ఝభఘఢధ జబగడద.

జశ్ వర్ణములు 5–జబగడద.

1) వాక్+ఈశః=వాగీశః

2) అచ్+అంతః=అజంతః

3) చిత్+ఆనందః=చిదానందః

4) షట్=ఏవ=షడేవ

5) సుప్+అన్తః=సుబన్తః

6) వాక్+హరిః=వాగ్హరిః

7) వాక్+యామః=వాగ్యామః

8) వాక్+మాత్ర=వాగ్మాత్ర

9) చిత్+రూప=చిద్రూప

10) మహత్+ర్యామ్=మహద్ర్యాం

11) అప్+భక్షకః=అబ్భక్షకః

12) కకుభ్ (దిక్కు) + నేతా =
కకుబ్నేతా

### 4. చర్త్వ సంధి

పదాంతమందలి ఝల్ వర్ణములకు ఖర్ వర్ణములు పరమైన చర్ వర్ణములు ఆదేశమగును.

ఖర్ వర్ణములు 13–కపచటత ఖఫఛఠథ శషస

చర్ వర్ణములు 8–కపచటత శషస

1) లిడ్+సు(ప్)=లిట్సు=లిట్సు

2) కకుభ్+ప్రాన్త=కకుప్ప్రాన్త

3) క్షుద్+పిదితః=క్షుత్పిదితః

4) దివిషద్+కార్యం=దివిషత్కార్యం

5) సుహృద్+ప్రియః=సుహృత్ప్రియః

6) వాచ్+పతిః=వాక్పతిః

7) దిశ్+పాలః=దిక్పాలః

8) ద్విష్+కార్యం=ద్విట్కార్యం

9) విద్వస్+ప్రతిర=విద్వత్ప్రతిర

### 5. అనునాసిక సంధి

యర్ వర్ణములకు అనునాసిక వర్ణములు పరమైన అనునాసికములు ఆదేశమగును.

యర్ వర్ణములు 32 – య ర ల వ శ ష స. అనునవి, క వర్గము, చ

వర్గము, ట వర్గము, త వర్గము, ప వర్గము అనునవి 25.

అను నాసికములు 5-ఙ ఞ ణ న మ

1) దిక్+నాగః = దిఙ్నాగః/దిగ్నాగః (జశ్త్వం)

2) నగరాత్+నగరమ్=నగరాన్నగరం /నగరాద్నగరం (జశ్త్వ)

3) విరాట్+మూర్తిః=విరాణ్మూర్తిః/ విరాడ్మూర్తిః (జశ్త్వ)

4) దిక్+మోహః=దిఙ్మోహః/ దిగ్మోహః (జశ్త్వ)

5) ద్విట్+నాయకః=ద్విణ్నాయకః/ ద్విడ్నాయకః (జశ్త్వ)

6) అప్+నిధిః=అమ్నిధిః/అబ్నిధిః

7) సుప్+మాలా=సుమ్మాలా/సుబ్మాలా

8) విద్వస్+మాన్యః=విద్వన్మాన్య/ విద్వద్మాన్య

9) దిశ్+మాత్ర=దిఙ్మాత్ర

10) సమ్+వద్ధ=సన్నద్ధః

## 6. అనుస్వారసంధి

పదాంతమందలి మకారమునకు హల్లు పరమైన అనుస్వారము (ం) ఆదేశమగును.

1) హరిమ్+వందే=హరిం వందే

2) ధర్మమ్+చరః=ధర్మం చర

3) కార్యమ్+కురు=కార్యం కురు

4) గ్రామమ్+గచ్ఛతి=గ్రామం గచ్ఛతి

5) క్షీరమ్+పిబతి=క్షీరం పిబతి

## 7. ఢ్రలోప సంధి

ఢకారమునకు ఢకారము, రేఫము (ర)నకు రేఫముపరమైన పూర్వఢకారం గాని రేఫముగాని లోపించును. ఆ లోపించిన ఢకార రేఫములకు పూర్వమందున్న అచ్చునకు దీర్ఘము వచ్చును.

1) పునర్ (పునః) + రమతే= పునారమతే

2) హరిర్ (హరిః)+రమ్యః= హరీరమ్యః

3) అంతర్+రాష్ట్రియః= అంతారాష్ట్రియ

4) లిఢ్ (లిహ్)+ఢః=లీఢః

5) గుఢ్(గుహ్)+ఢః=గూఢః

## అనుస్వార సంధి

పదాంతమందలి నకారమునకు చ ఛ లు గాని ట ఠ లు గాని త థ లుగాని పరమైన అనుస్వారమున్నూ చ ఛ లకు శకారమున్నూ ట ఠ లకు షకారమునూ త థ లకు సకారన్నూ ఆదేశమగును.

1) కస్మిన్+చిత్=కస్మింశ్చిత్

2) మహాన్+ఛేదః=మహాంశ్ఛేదః

3) చలన్+టిట్టిభః=చలం ష్టిట్టిభః

4) చక్రిన్+త్రాయస్వ=చక్రిం స్త్రాయస్వ

## 8. ఛత్వ సంధి

ఝయ్ వర్ణములకు పరమైన శకారమునకు అమ్ వర్ణములు పరమైన

ఛ కారమాదేశమగును. వర్గములనగా అక్షరములు–అచ్చులు హల్లులున్నూ.

ఝయ్ వర్ణములు 20–క చ ట త ప ఖ ఛ ఠ థ ఫ, గ జ డ ద బ, ఘ ఝ ఢ ధ భ

అయ్ వర్ణములు 19–అ ఇ ఉ ఋ ఌ ఏ ఓ ఐ ఔ, య ర ల వ హ, ఞ ఙ ణ న మ.

ఈ ఛకారా దేశము వికల్పము.

ఈ సంధి తరువాత శ్చుత్వ సంధి ప్రవర్తింపను.

1) తత్+శివః=తచ్ఛివః/శివః

2) అపదత్+శుకః=అపదచ్ ఛుకః/శుకః

3) తత్+శైలః=తచ్ఛైలః/తచ్శైలః

4) ఉత్+శోషణమ్=ఉచ్ఛోషణం

5) ఉత్+శ్రాయః=ఉచ్ఛ్రాయః

6) తత్+శ్యామః=తచ్ఛ్యామః/శ్యామః

7) తత్+శ్లోకః=తచ్ఛ్లోకః/శ్లోకః

## 9. ఝషాదేశ సంధి

పదాంతమందలి ఝయ్ వర్ణములకు పరమైన హకారమునకు ఝష్ వర్ణములు వికల్పముగా ఆదేశమగును. వికల్ప మనగా ఒక చోట సంధి జరుగును. మరి యొకచోట సంధి జరుగదు.

ఝష్ వర్ణములు 5–ఝ భ ఘ ఢ ధ

1) వాక్+హరిః=వాగ్ ఘరిః/హరిః

ఝయ్ వర్ణములకు జశ్త్వమగును.

2) అచ్+హ్రస్వః=అజ్ ఝ్రస్వః/హ్రస్వః

3) ద్విట్+హననమ్=ద్విడ్ఢననం/హననం

4) సమిధ్+హరణం=సమిద్ధరణ/హరణ

## 10. ఙముడాగమ సంధి

హ్రస్వపరమైన ఙణన అను వర్ణము లకు అచ్చుపరమైన అవే వర్ణములు ఆగమముగా వచ్చును. ఆగమమనగా మిత్రునివలె అదనముగా వచ్చుట.

1) ప్రత్యఙ్+ఆత్మా=ప్రత్యఙ్ఙాత్మా

2) సుగణ్+ఈశః=సుగణ్ణీశః

3) వసన్+ఆప్తే=వసన్నాప్తే

4) వసన్+అదూరే=వసన్నదూరే

ఈ సంధికి నకారముతో ఎక్కువ ఉదాహరణలు ఙణన అను వర్ణములు పదాంతమందలివి.

## 11. పూర్వసవర్ణ సంధి

ఝయ్ వర్ణములకు పరమైన హకా రమునకు పూర్వస వర్ణము వికల్పముగా వచ్చును. హకారమునకు సవర్ణములు ఆయావర్గుల చతుర్థాక్షరములు–ఘ ఝ ఢ ధ భ. ఇదియే ఝషాదేశసంధి.

## 12. పరసవర్ణ సంధి

తవర్గమునకు లకారము పరమైన లకారము (పరసవర్ణము) ఆదేశమగు. తవర్గునకు సవర్ణములకారము.

నకారమునకు అనుస్వారము గూడ వచ్చును.

1) తత్+లయః=తల్లయః
2) విద్వాన్+లిఖతి=విద్వాల్లిఖతి
3) అముష్మిన్+లోకే= అముష్మిల్లోకే

## 13. తుగాగమ సంధి

అజంతమగు పదమునకు ఛకారము ఆదేశమైన (త్) తుక్ ఆగమమగును.

1) శివ+ఛాయా → శివత్ (తుక్)
ఛాయా → శివచ్ఛాయా (శ్చుత్వ)
2) హరి+ఛాయా=హరిచ్ఛాయా
3) తరు+ఛాయా=తరుచ్ఛాయా
4) ధాతృ+ఛాయా=ధాతృచ్ఛాయా
5) కుటి+ఛాయా=కుటిచ్ఛాయా
6) మ్లే+ఛతి=మ్లేచ్ఛతి
7) అ(జ్)+ఛాయా=అచ్ఛాయా

## 14. ణత్వవిధానమ్

ఋకార, రకార షకారములకు పరమైన నకారమునకు ణకారమాదేశమగును.

1) పితృ+నామ్=పితౄణాం
2) చతుర్+నామ్=చతుర్ణాం
3) దోష్+నామ్=దోష్ణాం
4) పుష్+నాతి=పుష్ణాతి

పూర్వోత్తర వర్ణములకు వ్యవధానము ఉన్ననూ ణకారము వచ్చును. గురుణా వృగేణ, దర్పేణ, రయేణ. మరి కొన్ని చోట్ల వ్యవధానమున్ననూ ణకారంరాదు. రామాన్. హరీన్, ధాత్రూన్.

## 15. షత్వసంధి

అకారమును మినహాయించిన అచ్చులకుగాని కవర్గుకుగాని పరమైన సకారమునకు షకారమాదేశమగును.

హరి+సు=హరిషు, ఇట్లే గురుషు, కర్తృషు, రామేషు, గోషు, వాక్షు.

## విసర్గ సంధులు

విసర్గాంతమైన పదమునకు అచ్చులు గాని హల్లులుగాని పరమైన విసర్గమునకు మార్పు వచ్చును. విసర్గకు ఉ కారము గాని రేఫము (ర కారము) గాని, లోపముగాని, సకారముగాని వచ్చును. విసర్గకు పూర్వము అచ్చులు మాత్రమే ఉండును.

ఈ విసర్గ సంధులకు హశ్ ప్రత్యాహారము (వర్గము) చాల ముఖ్యమైనది. హశ్ వర్ణములు 20—హ య వ ర ల మ ఙ ణ న, ఝ భ ఘ ఢ ధ, జ బ గ డ ద.

### 1. విసర్గకు ఉకార (ఉత్వ) ఆదేశం

విసర్గకు పూర్వము హ్రస్వ అకారమున్నా పరముగా హ్రస్వ అకారము గాని హశ్ ప్రత్యాహార వర్ణములున్నగాని విసర్గకు ఉకారం(ఉత్వము) ఆదేశమగును. ఈ ఉకారము పూర్వమున్న అకారముతో ఓ యగును.

1) బాలః+అస్తి=బాలోఽస్తి

2) బాలః+హసతి=బాలో హసతి

3) రామః+వదతి=రామోవదతి

4) కః+నామ=కోనామ

5) పరః+దోషః=పరోదోషః

6) తపః+ధనం=తపోధనం

విసర్గాంతమైన పదములు లేక శబ్ద రూపములు ఎట్టి శబ్దములకు ఎట్టి విభక్తులలో ఏఏ వచనములలో ఉండునో శబ్ద మంజరిలో చూచి పరిశీలించవలెను

## 2. విసర్గ లోపము

1) విసర్గకు పూర్వము 'అ' కారముండి పరముగా అ కారముగాని మిగిలిన అచ్చులు (హ్రస్వ/దీర్ఘ) ఉన్న విసర్గకు లోపము వచ్చును.

1) దేవః+ఆరాధ్యః=దేవ ఆరాధ్యః

2) బుధః+ఇచ్ఛతి=బుధ ఇచ్ఛతి

3) పురుషః+ఈహతే=పురుష ఈహతే

4) ఏకః+ఏవ=ఏక ఏవ

5) సర్వః+ఐశ్వర్యం=సర్వఐశ్వర్యం

2) విసర్గకు పూర్వము ఆకారమున్నా పరముగా ఏ అచ్చుగాని (హ్రస్వ/దీర్ఘ), హశ్ ప్రత్యాహార వర్ణములున్న విసర్గ లోపమగును.

1) దేవాః+అర్చనీయా=దేవా అర్చనీయా

2) నరాః+ఇమే=నరా ఇమే

3) ఛాత్రాః=ఈశ్వరం=ఛాత్రా ఈశ్వరం

4) బాలాః—హసన్తి=బాలా హసన్తి

5) లతాః+లసన్తి=లతా లసన్తి

6) గజాః+మత్తాః=గజా మత్తాః

3) ఏతద్ తద్ శబ్దముల ప్రథమ ఏక వచనాంతములకు హల్లుపరమైన విసర్గ లోపించును.

1) సః+పురుషః=స పురుషః

2) ఏషః+రామః =ఏష రామః

## 3. విసర్గకు రేఫాదేశము

విసర్గకు పూర్వం అకారము మినహాయించిన అచ్చులున్నా అనగా ఇకారముతో మొదలైన అచ్చులున్నా పరముగా అచ్చులు (హ్రస్వ/దీర్ఘ) గాని హశ్ వర్ణములుగాని ఉన్నచో విసర్గకు రేఫము (రకారం) ఆదేశమగును.

1) హరిః+అవదత్=హరిరవదత్

2) పితుః+ఇచ్ఛా=పితురిచ్ఛా

3) గౌః+ఏకః=గౌరేకః

4) నృపతిః+యజతి=నృపతిర్యజతి

5) రవేః+భానః=రవేర్భానః

6) సుధీః+భాషతే=సుధీర్భాషతే

7) మాతృః+వందతే మాతృర్వన్దతే

## 4. విసర్గకు సకారము

విసర్గకు పూర్వము అచ్చులున్నా (హ్రస్వ/దీర్ఘ), పరముగా శ ష స (శర్) ఉన్న విసర్గకు సకారమాదేశము.

తః స కారమునకు పరముగా శకారమున్న శ్చుత్వముచే శకారమగును,

ష కారమున్న ష్టుత్వముచే ష కార మున్నూ అగును.

1) రామః + శేతే = రామస్ శేతే = రామశ్శేతే

2) రామః + షష్ఠః = రామస్షష్ఠ = రామష్షష్ఠః

3) బాలః + న్యపిబి = బాలస్న్యపిబి

4) గాః + శోభనా = గాశ్శోభనా

5) తరోః + షండః = తరోష్షండః

## శబ్ద రూపములు

సంస్కృతములో శబ్ద రూపములు చాలా ముఖ్యమైనవి. సంస్కృతపదము లలో నూటికి తొంబది శబరూపములే. వీటినే శబ్దములు అనెదరు. ఈ శబ్దము లను బట్టి శబ్ద కోశములోని శబ్దములను పోల్చుకొని రూపములను తెలిసికొన దగును. ఈ శబ్దములను క్రమముగా కంఠస్థము చేయదగును అట్లు చేసినచో సంస్కృతం నేర్చుకొనుటలో చాలా ప్రయోజనం, అభివృద్ధి కలుగును. ఈ శబ్దములు అజంతములనియు హలంత లనియు రెండు రకములు.

అజంతములనగా అచ్చులు అంత మందు (చివర) కలవి. హలంతము లనగా హల్లులు చివరకలవి. మరల ఈ రెండు రకములలోను పుల్లింగ స్త్రీ లింగ నపుంసకలింగములను మూడు రకములు

అజంత పుల్లింగ శబ్దములు సామా న్యముగా హ్రస్వాంతములుగా నుండును అజంత స్త్రీలింగ శబ్దములు సామాన్య ముగా దీర్ఘాంతములుగా నుండును. అందు లలో హ్రస్వదీర్ఘ భేదములు గలవు. అజంత నపుంసక శబ్దములు సామాన్య ముగా హ్రస్వాంతములుగా నుండును నపుంసక లింగశబ్దములు ప్రథమ ద్వితీయా విభక్తులు తప్ప మిగిలిన విభక్తు లలో పుల్లింగ శబ్దరూపములతో కలిగి యుండును మరియు నపుంసక శబ్దము లలో ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తి రూప ములు కూడ ఒకటే, గాన శబ్దములలో పుల్లింగ స్త్రీలింగ శబ్దములే ముఖ్యమైన రకములు. ప్రతి శబ్దమునకు ప్రథమాది సప్త (7) విభక్తులలోను ఏక, ద్వి, బహువచనములలోను 7 × 3 = 21 రూపములు గలవు. సంబోధన విభక్తి యనునది ప్రథమలోని భాగమే. సంబో ధనలోను ఏక వచనమే ముఖ్యం. ద్వివచన బహువచన రూపములు ప్రథమా ద్విబహువచన రూపములే కొన్ని శబ్దములకు సంబోధన ఏకవచన రూపము కూడ ప్రథమైకవచన రూపమే యగును. ఇట్లు శబ్దరూపములను చక్కగా పరిశీలించి గుర్తుపెట్టుకొన దగును.

## 1. అజన్త శబ్దములు - పుల్లింగములు

### 1) అ కారాంతః రామశబ్దః

| విభక్తి | ఏక వచనం | ద్వి వచనం | బహు వచనం |
|---|---|---|---|
| ప్రథమా | రామః | రామౌ | రామాః |
| సంబోధన | (హే) రామ | (హే) రామౌ | (హే) రామాః |
| ద్వితీయా | రామమ్ | రామౌ | రామాన్ |
| తృతీయా | రామేణ | రామాభ్యాం | రామైః |
| చతుర్థీ | రామాయ | ,, | రామేభ్యః |
| పంచమీ | రామాత్ | ,, | రామేభ్యః |
| షష్ఠీ | రామస్య | రామయోః | రామాణామ్ |
| సప్తమీ | రామే | ,, | రామేషు |

### ఈ శబ్దరూపములకు అర్థములు

రామః=రాముడు
రామౌ=ఇద్దరు రాములు
రామాః=బహు (అనేక) రాములు
(హే) రామ=(ఓ) రామా
(హే)రామౌ=(ఓ) ఇద్దరు రాములారా
(హే)రామాః=(ఓ) బహు రాములారా
రామమ్=రాముని
రామౌ=ఇద్దరు రాములను
రామాన్=బహు రాములను
రామేణ=రామునిచే/తో
రామాభ్యాం=ఇద్దరు రాములచే/తో
రామైః=బహు రాములచే/తో
రామాయ=రాముని కొరకు/కై
రామాభ్యాం=ఇద్దరు రాముల కొరకు/కై
రామేభ్యః=బహు రాముల కొరకు/కై
రామాత్=రామునివలన/కంటె/పట్టి
రామాభ్యామ్=ఇద్దరు రాముల వలన/కంటె/పట్టి
రామేభ్యః=బహు రాములవలన/,, ,,
రామస్య=రాముని యొక్క/కు
రామయోః=ఇద్దరు రాములకు/యొక్క
రామాణామ్=బహు రాములకు/యొక్క
రామే = రామునిలో / యందు
రామయోః = ఇద్దరు రాములలో / యందు
రామేషు = బహురాములలో/అందు

ఇట్టి పక్కన శబ్దముల యొక్క రూపములకు అర్థములను ఊహించు కొనవలెను. సంబోధన ప్రథమలో (హే) అనునది తెలుగులో 'ఓ'వలె ఐచ్ఛికము అతిశయార్థకము.

### 2) ఇకారాన్తః హరిశబ్దః (విష్ణువు)

ప్ర హరిః హరీ హరయః
సం (హే) హరే (హే) హరీ (హే) హరయః
ద్వి హరిమ్ హరీ హరీన్
తృ హరిణా హరిభ్యామ్ హరిభిః
చ హరయే ,, హరిభ్యః
పం హరేః ,, ,,
ష హరేః హర్యోః హరీణామ్
స హరౌ ,, ,, హరిషు

3) ఉకారాన్తః గురుశబ్దః (గురువు)

గురుః గురూ గురవః

(హే) గురో (హే) గురూ

(హే) గురవః

గురుమ్ గురూ గురూన్

గురుణా-గురుభ్యామ్-గురుభిః

గురవే, గురుభ్యామ్-గురుభ్యః

గురోః , ,

,, గుర్వోః గురూణామ్

గురౌ ,, గురుషు

4) ఋకారాన్తః ధాతృశబ్దః బ్రహ్మ

ధాతా ధాతారౌ ధాతారః

(హే) ధాతః (హే) ధాతారౌ

(హే) ధాతారః

ధాతారమ్-ధాతారౌ-ధాతౄన్

ధాత్రా ధాతృభ్యామ్ ధాతృభిః

ధాత్రే ,, ధాతృభ్యః

ధాతుః ధాతృభ్యామ్ ధాతృభ్యః

,, ధాత్రోః ధాతౄణాం

ధాతరి ,, ధాతృషు

5) ఋకారాన్తః పితృశబ్దః (తండ్రి)

పితా పితరౌ పితరః

(హే) పితః (హే) పితరౌ

(హే) పితరః

పితరమ్ పితరౌ పితౄన్

మిగిలిన శబ్దరూపములు ధాతృ

శబ్దమునకువలె-శేషంధాతృ

శబ్దవత్

6) ఓకారాన్తః గోశబ్దః (ఆవు/ఎద్దు)

గౌః గావౌ గావః

(హే) గౌః (హే) గావౌ

(హే) గావః

గామ్ గావౌ గాః

గవా గోభ్యామ్ గోభిః

గవే ,, గోభ్యః

గోః ,, ,,

,, గవోః గవామ్

గవి ,, గోషు

రామశబ్దమువలె కృష్ణనృపాదిశబ్దములు

హరి శబ్దమువలె కవి గిర్యాది శబ్దములు

గురు శబ్దమువలె శంభు విష్ణ్వాది శబ్దాలు

ధాతృ శబ్దమువలె కర్తృ మొ॥ శబ్దములు

2) అజన్త స్త్రీలింగ శబ్దములు

1) ఆకారాన్తః రమాశబ్దః (లక్ష్మి)

రమా రమే రమాః

(హే) రమే (హే) రమే

(హే) రమాః

రమామ్ రమే రమాః

రమయా రమాభ్యామ్ రమాభిః

రమాయై ,, రమాభ్యః

రమాయాః ,, ,,

,, రమయోః రమాణామ్

రమాయామ్ ,, రమాసు

2) ఇకారాన్తః మతిశబ్దః (బుద్ధి)

మతిః మతీ మతయః

(హే) మతే (హే) మతీ

(హే) మతయః

(హే) మతయః
మతిమ్ మతీ మతీః
మత్యా మతిభ్యామ్ మతిభిః
మత్యై } ,, మతిభ్యః
మతయేః }
మత్యాః } మతిభ్యామ్ మతిభ్యః
మతేః }
,, మత్యోః మతీనామ్
మత్యామ్ } ,, మతిషు
మతౌ }

రమా శబ్దమువలె లతా మొ॥ శబ్దాలు
మతి శబ్దమువలె గతి మొ॥ శబ్దాలు

3). ఈకారాన్తః గౌరీశబ్దః(పార్వతి)
గౌరీ గౌర్యౌ గౌర్యః
(హే) గౌరి (హే) గౌర్యౌ
(హే) గౌర్యః
గౌరీమ్ గౌర్యౌ గౌరీః
గౌర్యా గౌరీభ్యామ్ గౌరీభిః
గౌర్యై ,, గౌరీభ్యః
గౌర్యాః ,, ,,
,, గౌర్యోః గౌరీణామ్
గౌర్యామ్ ,, గౌరీషు
ఏవం నదీ వాణీ శబ్దాదయః

4) ఉకారాన్తః ధేనుశబ్దః (ఆవు)
ధేనుః ధేనూ ధేనవః
(హే) ధేనో (హే) ధేనూ
(హే) ధేనవః
ధేనుమ్ ధేనూ ధేనూః
ధేన్వా/ధేనుభ్యామ్/ధేనుభిః
ధేన్వై } ,, ధేనుభ్యః
ధేనవే }
ధేన్వాః } ,, ,,
ధేనోః }
,, ధేన్వోః ధేనూనాం
ధేన్వామ్ } ,, ధేనుషు
ధేనౌ }

ఏవంతనుః పటుః ఇషుః....

5) ఊకారాన్తః వధూశబ్దః (స్త్రీ)
వధూః వధ్వౌ వధ్వః
(హే)వధు (హే)వధ్వౌ
(హే) వధ్వః
వధూమ్ వధ్వౌ వధూః
వధ్వా వధూభ్యామ్ వధూభిః
వధ్వైః-వధూభ్యామ్-వధూభ్యః
వధ్వాః , వధూభ్యః
,, వధ్వోః వధూనామ్
వధ్వామ్ ,, వధూషు
ఏవం తనూః చమూః......

6) ఋకారాన్తః మాతృశబ్దః (తల్లి)
మాతా మాతరౌ మాతరః
(హే)మాతః (హే)మాతరౌ (హే) మాతరః
మాతరమ్ మాతరౌ మాతౄః
శేషం పితృ శబ్దవత్
ఏవం యాతాదు హితా ననాందా.

## 3) అజన్త నపుంసక లిఙ్గ శబ్దములు

1) అకారాన్తః వనశబ్దః(అడవి/తోట)

వనమ్ వనే వనాని
(హే)వన (హే)వనే (హే)వనాని
వనమ్ వనే వనాని
వనేన వనాభ్యామ్ వనైః
వనాయ ,, వనేభ్యః
వనాత్ ,, ,,
వనస్య వనయోః వనానామ్
వనే ,, వనేషు

ఏవం ధన ఫలాదయః

2) ఇకారాన్తః వారి శబ్దః (నీరు)

వారి వారిణీ వారీణి
(హే)వారే / (హే)వారి } (హే)వారిణీ (హే)వారీణి
వారి వారిణీ వారీణి
వారిణా వారిభ్యామ్ వారిభిః
వారిణే వారిభ్యామ్ వారిభ్యః
వారిణః ,, వారిభ్యః
వారిణః వారిణోః వారీణామ్
వారిణి వారిణోః వారిషు

) ఉకారాన్తః మధుశబ్దః (తేనె)

మధు మధునీ మధూని
(హే)మధో / (హే)మధు } (హే)మధునీ (హే)మధూని
మధు మధునీ మధూని
మధునా మధుభ్యామ్ మధుభిః
మధునే మధుభ్యామ్ మధుభ్యః
మధునః మధుభ్యామ్ మధుభ్యః
మధునః మధునోః మధూనామ్
మధుని మధునోః మధుషు

ఏవం అంబు జత్రు శ్మశ్రు ...

4) ఋకారాన్తః కర్తృశబ్దః (చేయునది)

కర్తృ కర్తృణీ కర్తౄణి
(హే)కర్తృ / (హే)కర్తః } (హే)కర్తృణీ (హే) కర్తౄణి
కర్తృ కర్తృణీ కర్తౄణి
కర్తృణా / కర్త్రా } కర్తృభ్యామ్ కర్తృభిః
కర్తృణే/కర్త్రే కర్తృభ్యామ్ కర్తృభ్యః
కర్తృణః / కర్తుః } కర్తృభ్యామ్ కర్తృభ్యః
,, కర్తృణోః / కర్త్రోః } కర్తౄణాం
కర్తృణి / కర్తరి } ,, కర్తృషు

ఏవం జ్ఞాతృ, గన్తృ....

## 4. హలన్త శబ్దములు - పుల్లింగము

1) చకారాన్తః జలముక్శబ్దః (మేఘము)

జలముక్ జలముచౌ జలముచః
(హే)జలముక్ (హే)జలముచౌ (హే)జలముచః
జలముచమ్ జలముచౌ జలముచః
జలముచా జలముగ్భ్యామ్ జలముగ్భిః

జలముచే మధుభ్యామ్ జలముగ్భ్యః
జలముచః ,, జలముగ్భ్యః
జలముచః జలముచోః జలముచామ్
జలముచి జలముచోః జలముక్షు

ఏవం సువాక్, పయోముక్.....

2) జకారాన్తః భిషక్ఛబ్దః (కవి/వైద్యుడు)

భిషక్ భిషజౌ భిషజః
(హే)భిషక్ (హే)భిషజౌ (హే)భిషజః
భిషజమ్ భిషజౌ భిషజః
భిషజా భిషగ్భ్యామ్ భిషగ్భిః
భిషజే భిషగ్భ్యామ్ భిషగ్భ్యః
భిషజః ,, ,,
భిషజః భిషజోః భిషజామ్
భిషజి ,, భిషక్షు

ఏవం తనుత్యక్, ఋత్విక్....

3) తకారాన్తః మరుచ్ఛబ్దః (వాయువు)

మరుత్ మరుతౌ మరుతః
(హే)మరుత్ (హే)మరుతౌ (హే) మరుతః
మరుతమ్ మరుతౌ మరుతః
మరుతా మరుద్భ్యామ్ మరుద్భిః
మరుతే ,, మరుద్భ్యః
మరుతః మరుద్భ్యామ్ ,,
మరుతః మరుతోః మరుతామ్
మరుతి ,, మరుత్సు

ఏవం ఇంద్రజిత్ సోమసుత్.....

4) తకారాన్తః పచచ్ఛబ్దః (వంటవాడు)

పచన్ పచన్తౌ పచన్తః
(హే)పచన్ (హే)పచన్తౌ (హే) పచన్తః
పచన్తమ్ ,, పచతః

శేషం మరుచ్ఛబ్దవత్, ఏవం గచ్ఛదాదయః.

5) తకారాన్తః ధీమచ్ఛబ్దః (బుద్ధిమంతుడు)

ధీమాన్ ధీమన్తౌ ధీమన్తః
(హే)ధీమన్ (హే) ధీమన్తౌ (హే) ధీమన్తః
ధీమన్తమ్ ధీమన్తౌ ధీమతః

శేషం మరుచ్ఛబ్దవత్, ఏవంగుణవత్

6) తకారాన్తః మహచ్ఛబ్దః(గొప్పవాడు)

మహాన్ మహాన్తౌ మహాన్తః
(హే)మహన్ (హే)మహాన్తౌ (హే) మహాన్తః
మహాన్తమ్ మహాన్తౌ మహతః

శేషం మరుచ్ఛబ్దవత్

7) నకారాన్తః రాజన్‌శబ్దః (రాజు)

రాజా రాజానౌ రాజానః
(హే)రాజన్ (హే)రాజానౌ) (హే) రాజానః
రాజానమ్ రాజానౌ రాజ్ఞః
రాజ్ఞా రాజభ్యామ్ రాజభిః
రాజ్ఞే ,, రాజభ్యః
రాజ్ఞః ,, రాజభ్యః
రాజ్ఞః రాజ్ఞోః రాజ్ఞామ్

రాజ్ఞి/రాజని రాజ్ఞోః రాజసు

8) నకారాన్తః ఆత్మన్‌శబ్దః (తాను)

ఆత్మా ఆత్మానౌ ఆత్మానః
(హే)ఆత్మన్ (హే)ఆత్మానౌ (హే)(ఆత్మానః)
ఆత్మానమ్ ఆత్మానౌ ఆత్మనః
ఆత్మనా ఆత్మభ్యామ్ ఆత్మభిః
ఆత్మనే ,, ఆత్మభ్యః
ఆత్మనః ,, ఆత్మభ్యః
ఆత్మనః ఆత్మనోః ఆత్మనామ్
ఆత్మని ఆత్మనోః ఆత్మసు

ఏవం బ్రహ్మ పాప్మ యజ్వా....

9) నకారాన్తః గుణిన్ శబ్దః (గుణవంతుడు)

గుణీ గుణినౌ గుణినః
(హే)గుణిన్ (హే)గుణినౌ (హే)గుణినః
గుణినమ్ గుణినౌ గుణినః
గుణినా గుణిభ్యామ్ గుణిభిః
గుణినే ,, గుణిభ్యః
గుణినః ,, గుణిభ్యః
గుణినః గుణినోః గుణినామ్
గుణిని ,, గుణిషు

ఏవం ధనిన్ ఇత్యాదయః

10) సకారాన్తః వేధశ్శబ్దః (బ్రహ్మ)

వేధాః వేధసౌ వేధసః
(హే)వేధః (హే)వేధసౌ (హే)వేధసః
వేధసమ్ వేధసౌ వేధసః
వేధసా వేధోభ్యామ్ వేధోభిః
వేధసే ,, వేధోభ్యః
వేధసః ,, ,,
వేధసః వేధసోః వేధసామ్
వేధసి ,, వేధస్సు

ఏవం చంద్రమస్ ...

11) సకారాన్తః విద్వచ్ఛబ్దః (విద్వాంసుడు)

విద్వాన్ విద్వాంసౌ విద్వాంసః
(హే)విద్వన్ (హే)విద్వాంసౌ (హే)విద్వాంసః
విద్వాంసమ్ విద్వాంసౌ విదుషః
విదుషా విద్వద్భ్యామ్ విద్వద్భిః
విదుషే ,, విద్వద్భ్యః
విదుషః ,, విద్వద్భ్యః
విదుషః విదుషోః విదుషామ్
విదుషి ,, విద్వత్సు

12) సకారాన్త శ్రేయశ్శబ్దః (మంచివాడు)

శ్రేయాన్ శ్రేయాంసౌ శ్రేయాంసః
(హే)శ్రేయన్ (హే)శ్రేయాంసౌ (హే)(శ్రేయాంసః)
శ్రేయాంసమ్ శ్రేయాంసౌ శ్రేయసః

శేషం వేధశ్శబ్దవత్. ఏవం ప్రేయాన్ .

13) దకారాన్తః దివిషచ్ఛబ్దః మరుచ్ఛబ్దవత్

14) శకారాన్తః విట్శబ్దః (మనుష్యుడు)

విట్ విశౌ విశః

విశా విడ్భ్యామ్ విడ్భిః
విశి విశోః విట్సు/విట్త్సు

15) షకారాన్తః ద్విట్శబ్దః (శత్రువు)
ద్విట్ ద్విషౌ ద్విషః
ద్విషా ద్విడ్భ్యామ్ ద్విడ్భిః
ద్విషి ద్విషోః ద్విట్సు/ద్విట్త్సు

16) హకారాన్తః లిట్శబ్దః (నాకువాడు)
లిట్ లిహౌ లిహః
లిహా లిడ్భ్యామ్ లిడ్భిః
లిహి లిహోః లిట్సు/లిట్త్సు
దవిషద్వలె వేదవిట్, క్రవ్యాద్ ...
రాజన్ వలె మహిమన్ మొ
విట్ వలె భ్రట్ మృట్ మొ

## హలన్త స్త్రీలిఙ్గ శబ్దములు

1) చకారాన్తః వాక్శబ్దః (వాక్కు/మాట)
జలముచ్ఛబ్దవత్

2) తకారాన్త హరిచ్ఛబ్దః (దిక్కు)
మరుచ్ఛబ్దవత్, ఏవం సరిచ్ఛబ్దః

3) ధకారాన్తః క్షుచ్ఛబ్దః (ఆకలి)
క్షుత్ క్షుధౌ క్షుధః

4) భకారాన్తః కకుప్శబ్దః (దిక్కు)
కకుప్ కకుభౌ కకుభః

5) రేఫాన్తః గీర్శబ్దః (వాక్కు)
గీః గిరౌ గిరః

6) వకారాన్తః దివ్శబ్దః (స్వర్గం)
ద్యౌః దివౌ దివః
దివమ్ దివౌ దివః
దివా ద్యుభ్యామ్ ద్యుభిః
దివి దివోః ద్యుషు

7) శకారాన్తః దిక్శబ్దః (దిక్కు)
దిక్ దిశౌ దిశః

8) షకారాన్తః త్విట్శబ్దః (కాంతి)
త్విట్ త్విషౌ త్విషః

9) సకారాన్తః సుమనశ్శబ్దః
సుమనాః సుమనసౌ సుమనసః

## హలన్త నపుంసక లిఙ్గ శబ్దములు

1) తకారాన్తః పచచ్ఛబ్దః (వండునది)
పచత్ పచన్తీ పచన్తి

2) తకారాన్తః తుదచ్ఛబ్దః (ప్రేరించునది)
తుదత్ తుదన్తీ/తుదతీ తుదన్తి

3) తకారాన్తః దధచ్ఛబ్దః (ధరించునది)
దధత్ దధతీ దధన్తి/దధతి

4) తకారాన్తః మహచ్ఛబ్దః (గొప్పది)
మహత్ మహతీ మహాన్తి

5) దకారాన్తః హృచ్ఛబ్దః (మనస్సు/హృదయం)
హృత్ హృదీ హృన్ది

6) నకారాన్తః నామన్ శబ్దః (పేరు)
నామ నామ్నీ/నామనీ నామాని
(హే) నామన్ } (హే) నామ్నీ }
(హే) నామ } (హే) నామనీ
(హే) నామాని
నామ నామ్నీ/నామనీ నామాని

7) నకారాన్త గుణిన్ శబ్దః
గుణి గుణినీ గుణీని

(హే)గుణిన్ } (హే)గుణినీ (హే)గుణీని
(హే) గుణి }

గుణి గుణినీ గుణీని

శేషం పుంవత్, ఏవం స్రగ్వి,వాగ్మి.

8) శకారాన్తః తాదృశ్శబ్దః (అట్టిది)

తాదృక్ తాదృశీ తాదృంశి

శేషం పుల్లింగశబ్దవత్ ఏవం యాదృక్

9) సకారాన్తః సితత్విట్శబ్దః (తెల్లని కాంతి గలది)

సితత్విట్ సితత్విషీ సితత్వింషి

పునస్తద్వత్. శేషం ద్విట్శబ్దవత్

ఏవం రత్నరుట్ ఇత్యాదయః

10) సకారాన్తః మనశ్శబ్దః (మనస్సు)

మనః మనసీ మనాంసి

శేషం వేధశ్శబ్దవత్. ఏవం పయః

11) హకారాన్తః లిట్శబ్దః (నాకునది)

లిట్ లిహీ లింహి

శేషం పుల్లింగశబ్దవత్.

## సర్వనామ శబ్దాః

అస్మద్, యుష్మద్ శబ్దములు మూడు లింగములలోనూ ఒకే రూపములు కలిగి యుండును. మిగిలినవి మూడు లింగములలోను వేరువేరు రూపములు గలిగి యుండను. పుల్లింగ స్త్రీలింగ శబ్దములే వేరు రూపములు కలిగి యుండును. నపుంసక లింగ శబ్దములు ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులలో తప్ప మిగిలిన విభక్తులలో పుల్లింగ శబ్దరూపములనే కలిగి యుండును.

1) అకారాన్తః పుల్లింగః సర్వశబ్దః (సర్వం)

సర్వః సర్వౌ సర్వే
(హే)సర్వ (హే)సర్వౌ (హే)సర్వే
సర్వమ్ సర్వౌ సర్వాన్
సర్వేణ సర్వాభ్యామ్ సర్వైః
సర్వస్మై , సర్వేభ్యః
సర్వస్మాత్ ,, సర్వేభ్యః
సర్వస్య సర్వయోః సర్వేషాం
సర్వస్మిన్ , సర్వేషు

2) ఆకారాన్తః స్త్రీలింగః సర్వాశబ్దః

సర్వా సర్వే సర్వాః
(హే)సర్వే (హే)సర్వే (హే)సర్వాః
సర్వామ్ సర్వే సర్వాః
సర్వయా సర్వాభ్యామ్ సర్వాభిః
సర్వస్యై , సర్వాభ్యః
సర్వస్యాః సర్వాభ్యామ్ సర్వాభ్యః
సర్వస్యాః సర్వయోః సర్వాసామ్
సర్వస్యామ్ ,, సర్వాసు

3) అకారాన్త నపుంసక లింగః సర్వశబ్దః

సర్వమ్ సర్వే సర్వాణి
శేషం పుల్లింగ శబ్దవత్

4) దకారాన్తః పుల్లింగః తచ్ఛబ్దః వాడు

సః తౌ తే
తమ్ తౌ తాన్
తేన తాభ్యామ్ తైః

తస్మై ,, తేభ్యః
తస్మాత్ ,, తేభ్యః
తస్య తయోః తేషామ్
తస్మిన్ తయోః తేషు

5) దకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః తచ్ఛబ్దః ఆమె

సా తే తాః
తామ్ తే తాః
తయా తాభ్యామ్ తాభిః
తస్యై ,, తాభ్యః
తస్యాః ,, తాభ్యః
తస్యాః తయోః తాసామ్
తస్యామ్ ,, తాసు

6) దకారాన్త నపుంసక లిఙ్గః తచ్ఛబ్దః అది

తత్/తద్ తే తాని

మిగిలిన రూపములు పుల్లిఙ్గ శబ్దమునకు వలె యుండును

7) దకారాన్తః పుల్లిఙ్గః యచ్ఛబ్దః ఎవడైతే

యః యౌ యే

శేషం తచ్ఛబ్ద పుల్లిఙ్గవత్

8) దకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః యచ్ఛబ్దః ఎవతైతే

శేషం స్త్రీ లిఙ్గ శబ్దవత్

9) దకారాన్త నపుంసక లిఙ్గః యచ్ఛబ్దః ఏదైతే

యత్/యద్ యే యాని

శేషం నపుంసక తచ్ఛబ్దవత్

10) మకారాన్తః పుల్లిఙ్గః కింశబ్దః ఎవడు ?

కః కౌ కే
కమ్ కౌ కాన్
కేన కాభ్యామ్ కైః
కస్మై ,, కేభ్యః
కస్మాత్ ,, కేభ్యః
కస్య కయోః కేషామ్
కస్మిన్ ,, కేషు

11) మకారాన్తః స్త్రీ లిఙ్గః కింశబ్దః ఎవతె ?

కా కే కాః
కామ్ కే కాః
కయా కాభ్యామ్ కాభిః
కస్యై ,, కాభ్యః
కస్యాః కాభ్యామ్ కాభ్యః
కస్యాః కయోః కాసామ్
కస్యామ్ ,, కాసు

12) మకారాన్త నపుంసకః కింశబ్దః ఏమి ?

కిమ్ కే కాని

శేషం పుల్లిఙ్గ శబ్దవత్

13) ఏ తచ్ఛబ్దః దకారాన్తః

వీడు ఈమె ఇది అనునవి అర్థము ఏతచ్ఛబ్దః మూడు లింగములలోనూ తచ్ఛబ్దమును పోలియుండును. తచ్ఛబ్దరూపములకు ముందు ఏ కారము ఉంచిన ఏతచ్ఛబ్దరూపములు ఏర్పడును. కాని పుల్లింగములో ప్రథమైకవచనములో

ఏషః అనియు, షష్ఠీ సప్తమీ బహువచనములలో ఏతేషాం, ఏతేషు అనియు, స్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనములో ఏషా అనియు నుండును

14) మకారాన్తః పుల్లిఙ్గః ఇదంశబ్దః (వీడు)

| | | |
|---|---|---|
| అయమ్ | ఇమౌ | ఇమే |
| ఇమమ్ / ఏనమ్ | ఇమౌ / ఏనౌ | ఇమాన్ / ఏనాన్ |
| అనేన / ఏనేన | ఆభ్యామ్ | ఏభిః |
| అస్మై | ,, | ఏభ్యః |
| అస్మాత్ | ,, | ఏభ్యః |
| అస్య | అనయోః / ఏనయోః | ఏషామ్ |
| అస్మిన్ | ,, | ఏషు |

15) మకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః ఇదమ్ శబ్దః (ఈమె)

| | | |
|---|---|---|
| ఇయమ్ | ఇమే | ఇమాః |
| ఇమామ్ / ఏనామ్ | ఇమే / ఏనే | ఇమాః / ఏనాః |
| అనయా / ఏనయా | ఆభ్యామ్ | ఆభిః |
| అస్యై | ఆభ్యామ్ | ఆభ్యః |
| అస్యాః | ,, | ఆభ్యః |
| అస్యాః | అనయోః / ఏనయోః | ఆసామ్ |
| అస్యామ్ | , | ఆసు |

16) మకారాన్తః నపుంసకః ఇదంశబ్దః (ఇది)

ఇదమ్ ఇమే ఇమాని

శేషం పుల్లిఙ్గ శబ్దవత్.

17) అకారాన్తః పుల్లిఙ్గః ఏకశబ్దః (ఒకడు)

నిత్య ఏకవచనాంతః – రూపాణి
ఏకః ఏకమ్ ఏకేన, ఏకస్మై,
ఏకస్మాత్, ఏకస్య. ఏకస్మిన్

18) ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః ఏకాశబ్దః (ఒకతె)–ఏకా, ఏకామ్, ఏకయా ఏకస్యై, ఏకస్యాః ఏకస్యాః ఏకస్యాం.

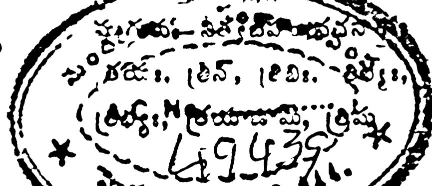
19) అకారాన్త నపుంసకః ఏకశబ్దః (ఒకటి)–ఏకమ్ శేషం పుంవత్-

20) ఇకారాన్త-పుల్లిఙ్గః ద్విశబ్దః(ఇద్దరు)
ద్వౌ ద్వౌ ద్వాభ్యామ్ ద్వాభ్యామ్
ద్వాభ్యామ్, ద్వయోః ద్వయోః

21) ఇకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః ద్విశబ్దః
ద్వే. ద్వే, ద్వాభ్యామ్, ద్వాభ్యామ్
ద్వాభ్యామ్ ద్వయోః, ద్వయోః

22) ఇకారాన్త నపుంసకః ద్విశబ్దః
స్త్రీలిఙ్గశబ్దవత్

23) ఇకారాన్తః పుల్లిఙ్గః త్రిశబ్దః




త్రయః – ... త్రీన్, త్రిభిః, త్రిభ్యః, త్రిభ్యః, త్రయాణామ్, త్రిషు

24) ఇకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః త్రిశబ్దః
తిస్రః, తిస్రః తిసృభిః తిసృభ్యః
తిసృభ్యః, తిసృణామ్, తిసృషు

25) ఇకారాన్త నపుంసకః త్రిశబ్దః
త్రీణి, త్రీణి – శేషం పుంవత్

26) రేఫాన్తః పుల్లిఙ్గః చతుర్శబ్దః
(నలుగురు) నిత్యబహువచనాన్తః
చత్వారః, చతురః, చతుర్భిః,
చతుర్భ్యః, చతుర్భ్యః, చతుర్ణామ్
చతుర్షు.

27) రేఫాన్తః స్త్రీలిఙ్గః చతుర్శబ్దః
చతస్రః, చతస్రః, చతసృభిః,
చతసృభ్యః, చతసృభ్యః, చతసృణామ్
చతసృషు – నిత్యబహువచనాన్తః

28) రేఫాన్త నపుంసక చతుర్శబ్దః
చత్వారి – చత్వారి – శేషం పుంవత్.

29) అకారాన్తః పుల్లిఙ్గః ఉభశబ్దః
(ఇద్దరు). నిత్యద్వివచనాన్తః –
ఉభౌ-ఉభౌ-ఉభాభ్యాం 3. ఉభయోః2

30) ఆకారాన్త స్త్రీలింగః ఉభాశబ్దః
ఉభే – ఉభే.... శేషం పుంవత్.

31) అకారాన్త నపుంసకః ఉభశబ్దః
ఉభే – ఉభే ... శేషం పుంవత్.

32) అకారాన్తః పుల్లిఙ్గః పూర్వశబ్దః
(పూర్వుడు) సర్వశబ్దమువలెనే గాని
ఈ విశేషరూపములు కలవు.

పూర్వే } పూర్వస్మాత్ }
పూర్వాః } పూర్వాత్ }

పూర్వస్మిన్ }
పూర్వే }

33) ఆకారాన్త స్త్రీలిఙ్గః పూర్వాశబ్దః
సర్వాశబ్దమువలె. విశేష రూపము
లున్నా పుల్లిఙ్గ శబ్దమునకువలె ఉహ్యాం

34. అకారాన్త నపుంసకః పూర్వశబ్దః
పూర్వం పూర్వే పూర్వాణి
విశేష రూపములు పుల్లిఙ్గమునకువలె

35) అకారాన్త పుల్లిఙ్గః ఉభయశబ్దః
రెండవ యవములు గలది ద్వివచన
రహితః సర్వశబ్దమునకువలె రూపములు

36) ఆకారాన్త స్త్రీలిఙ్గః ఉభయాశబ్దః
సర్వా శబ్దమునకు వలె రూపములు

37) అకారాన్త నపుంసకః ఉభయశబ్దః
నపుంసక సర్వశబ్దమునకువలె.

38) దకారాన్తః అస్మచ్ఛబ్దః (నేను)
అహమ్ ఆవామ్ వయమ్
మామ్/మా ఆవామ్/నౌ అస్మాన్/నః
మయా ఆవాభ్యామ్ అస్మాభిః
మహ్యం/మే ఆవాభ్యాం/నౌ
అస్మభ్యం/నః
మత్ ఆవాభ్యామ్ అస్మత్
మమ/మే ఆవయోః/నౌ అస్మాకం/నః
మయి ఆవయోః అస్మాసు

39) దకారాన్తః యుష్మచ్ఛబ్దః (నీవు)
త్వమ్ యువామ్ యూయమ్

త్వామ్/త్వా యువామ్ } వామ్

యుష్మాన్ } వః

త్వయా యువాభ్యామ్ యుష్మాభిః

తుభ్యమ్ } తే   యువాభ్యామ్ } వామ్

యుష్మభ్యం } వః

త్వత్ యువాభ్యాం యుష్మత్

తవ } తే   యువయోః } వామ్   యుష్మాకం } వః

త్వయి యువయోః యుష్మాసు

ధాతువునకు ప్రత్యయము చేర్చుటచే ఏర్పడు శబ్దము కృదన్తము. ఆ ప్రత్యయము కృత్ప్రత్యయము. ఈ కృదన్తములు శబ్దములు గాన మూడు లింగములలో రూపములు కలిగి యుండును. ఏ శబ్దములవలె రూపములు గలిగి యుండు వాటి ప్రయోగములనుబట్టి తెలిసికొనవలెను.

ప్రత్యయం   రూపములు

1) క్త (త)

| పుం | స్త్రీ | నపుం |
|---|---|---|
| కృత | కృతా | కృత |
| భుక్త | భుక్తా | భుక్త |
| గత | గతా | గత |
| స్థిత | స్థితా | స్థిత |

వరుసగా రామ రమా వనశబ్దములవలె

వచ్—ఉక్త దృశ్—దృష్ట, భాష్—భాషిత, స్నా—స్నాత, పత్—పతిత, సృజ్—సృష్ట కథ్—కథిత, ధా—ధత్త, దా—దత్త, శక్—శక్త, జన్—జాత, ప్రచ్—పృష్ట, యుజ్—యుక్త

2) క్తవత్ (తవత్) ప్రత్యయాన్తములు

| పు | స్త్రీ | నపుం |
|---|---|---|
| కృతవత్ | కృతవతీ | కృతవత్ |

తకారాన్తములు పున్నపుంసకములు ధీమత్ శబ్దమువలె. స్త్రీ లింగములు ఈకారాన్తములు గౌరీ శబ్దమువలె

కృతవాన్=చేసినవాడు

కృతవతీ=చేసిన స్త్రీ

కృతవత్=చేసిన వస్తువు.

క్తప్రత్యయాన్తములు కర్మణి అర్థము నిచ్చును. దృష్టః గ్రన్థః=పుస్తకం చూడబడినది. వృక్షః పతితః=చెట్టుపడెను.

క్తవత్ ప్రత్యయాంతములు కర్తరి అర్థము నిచ్చును, సః భుక్తవాన్=వాడు తిన్నవాడు (అయ్యెను).

3) తవ్యప్రత్యయాంతములు —

పుల్లింగ నపుంసకములు రామ వన శబ్దములవలె. స్త్రీ లింగములు రమావలె. (దుష్టః) పరిహర్తవ్యః = విడువదగిన వాడు

కొన్ని రూపములు —

కృ—కర్తవ్య, దృశ్—ద్రష్టవ్య, వచ్—వక్తవ్య, గమ్—గన్తవ్య, శ్రు—శ్రోతవ్య.

4) అనీయ(ర్) ప్రత్యయాన్తములు —

ఇవి కూడ 'రామ, రమా వన'ముల వలె. దర్శనీయ=చూడదగిన. ఇట్లే కీర్తనీయ, మాననీయ, వారణీయ.

5) యత్ ప్రత్యయాన్తములు

కృ—కృత్యమ్=చేయుదగిన. ఇట్లే శక్—శక్యమ్, భుజ్ — భోజ్యం, వద్య.

6) ణ్యత్ ప్రత్యయాన్తములు.

కృ—కార్య, గ్రహ్—గ్రాహ్య

7) శతృ (శ్) అత్ (ఋ) ప్రత్యయాంతాలు

తకారాన్తములు పున్నపుంసకములు వదన్ శబ్దమువలె ధ్యాయన్=ధ్యానించుచున్నవాడు. కుర్వన్=చేయుచున్నవాడు, (వర్తమానార్థకము) ఇట్లే గమ్—గచ్ఛన్, పా—పిబన్, శ్రు—శృణ్వన్, దృశ=పశ్యన్. స్త్రీ లింగములు ఈకారాన్తములు గౌరీ శబ్దమువలె కుర్వతీ, గచ్ఛన్తీ వదన్తి, పఠన్తీ.

8) శానచ్ [(శ్) ఆన(చ్)] ప్రత్యయాంతాలు

ఆత్మనే పదములో-వృత్-వర్తమాన వృధ్—వర్ధమాన, యత్—యతమాన ఇట్లే దృశ్యమాన, ఆరభమాణ, మన్యమాన. కర్మణిలో ధాతువు ఆత్మనే పదము కర్తరిలో ఈక్షమాణ మన్వాన, చిన్తయాన.

9) (ల్యుట్) అన ప్రత్యయాంతములు. నపుంసకములు. భక్షణం=తినుట కరణం, గమనం, శ్రవణం, దర్శనం

10) ఇన్ ప్రత్యయాంతములు—నకారాన్తములు—గుణిన్ శబ్దంవలె జీవ్—జీవిన్, కృ—కారిన్, వద్—వాదిన్=వాదించువాడు.

11) క్విప్ ((క్) వి (ప్), వి లోపము, తకారాన్తములు పున్నపుంసకములు. ధర్మవిత్ = ధర్మమును తెలిసిన వాడు. ఇట్లే సర్వవిత్, అమృతభుక్.

12) 'అ ప్రత్యయాంతములు ధర్మజ్ఞ-ధర్మమును తెలిసిన గుణజ్ఞ, మూర్ధజ, దీక్షాక్ష స్వస్థ.

13) తృ (చ్) ప్రత్యయాన్తములు - ఋకారాంతములు పున్నపుంసకములు ధాతృ శబ్దమువలె కర్తృ, వక్తృ గన్తృ భోక్తృ భర్తృ, శ్రే.., నేతృ నేతా = తీసికొని పోవువాడు (నాయక).

14) క్తిన్ [(క్) తి (న్) ప్రత్యయాంతాలు గమ్ - గతి, మన్-మతి,

కృ-కృతి, శ్రు - శ్రుతి, స్థా-స్థితి, ముచ్-ముక్తి.

15) స (స్) ప్రత్యయము గల ఉకారాంతములు. వచ్-'వక్షు = చెప్ప దలచినవాడు ఇట్లే శ్రు-శుశ్రూషు కృ-చికీర్షు, దృశ్-దిదృక్షు.

## తద్ధితాంత శబ్దములు

మూలమైన శబ్దములకు ప్రత్యయం చేర్చిన తద్ధితాంత శబ్దములు ఏర్పడును. ఈ ప్రత్యయములను తద్ధిత ప్రత్యయము లనెదరు

1) అపత్య/పుత్ర అర్థములో - రఘు-రాఘవ, దశరథ-దాశరథి, భృగు-భార్గవ, ఇక్ష్వాకు-ఐక్ష్వాక,విరోచన-వైరోచన, జనక-జానకీ, గంగా - గాంగేయ, పర్వత-పార్వతీ

2) మతుప్ (మత్) ప్రత్యయాంతాలు. ఇవి అకారాన్త శబ్దములు వత్‌గా మారును. తకారాన్తములు పున్నపుంసకములు ధీమచ్ఛబ్దము వలె స్త్రీ లింగములు గౌరీ శబ్దం వలె. గుణవత్ గుణవతీ గుణవత్, గుణ-గుణవత్ = గుణము కల.

## తద్ధితాంతములు

ధీ-ధీమత్ = బుద్ధిగల ఇట్లే మూర్తిమత్, శ్రుతవత్, ప్రీతిమత్, ప్రణయవత్.

3) తర భావములో (Comparative) పున్నపుంసకములు సకారాంతములు, స్త్రీ లింగములు ఈకారాంతములు. సకారాంతములు శ్రేయశ్శబ్దం వలె. గురు — గరీయస్ = ఎక్కువ పెద్ద. ఇట్లే ఉరు-వరీయస్, లఘు-లఘీయస్. స్త్రీ లింగములో గరీయసీ మొ॥

4) భావార్థములో - నపుంసకము. కరుణా - కారుణ్య, శుచి - శౌచ, ఋజు - ఆర్జవ, ముని - మౌన, శూర - శౌర్య, మధుర-మాధుర్య, గురు-గౌరవ, సహాయ-సాహాయ్య, అతిథి-ఆతిథ్య,తరతమ-తారతమ్య.

5) భావార్థములో 'త్వ' ప్రత్యయం నపుంసకము. సాధు-సాధుత్వం = మంచితనము. ఇట్లే, పుత్రత్వం, పత్నీత్వం, మృదుత్వం, లఘుత్వం, గురుత్వం, అల్పత్వం, మొ

6) భావార్థములో త (ల్) ప్రత్యయాంతము ఆకారాన్త స్త్రీలింగ శబ్దము - రమా శబ్దమువలె. ధృష్ట-ధృష్టతా, పటు-పటుతా, పాటీణ - పాటీణతా, న్యస్త-న్యస్తతా, జనతా, నిస్సంజ్ఞతా మొ॥

7) తమ భావములో (Superlative) అకారాంతములు పున్నపుంసకాలు. ఆకారాంతములు స్త్రీ లింగములు,

గుణవత్ - గుణవత్తమ, ప్రశస్య-
జ్యేష్ఠ/శ్రేష్ఠ/ ప్రశస్యతమ, అన్యతమ, పూర్వతమ, శ్లక్ష్ణతమ మొ

8) తమ భావములో ఇష్ఠన్ ప్రత్యయాంతాలు - వర (ఉరు) - వరిష్ఠ, గురు- గరిష్ఠ, లఘు - లఘిష్ఠ, మృదు, మ్రదిష్ఠ, అల్ప - అల్పిష్ఠ.

9) తర భావములో (Comparative) బలవత్ - బలవత్తర, ఉగ్ర - ఉగ్రతర, ప్రభూత - ప్రభూతతర.

10) సంబంధార్థములో ఇక ప్రత్యయం ప్రథమ - ప్రాథమిక, నిసర్గ - నైసర్గిక, సాహస - సాహసిక.

11) సదృశార్థములో - మాదృశ, భవాదృశ, ఈదృశ, తాదృశ, ఏతాదృశ (రామ వన శబ్దముల వలె పున్నపుంసకములలో). తాదృశీ, కీదృశీ (గౌరీ శబ్దము వలె).

12) వికారార్థములో 'మయ' ప్రత్యయం తేజోమయ, హిరణ్మయ (పుం / నపుం) రుధిరమయీ (స్త్రీ).

13) కలిగిన యను అర్థములో 'విన్' యశస్ - యశస్విన్, ఏవం - మనస్విన్, తేజస్విన్, ఓజస్విన్, మేధావిన్, మాయావిన్ ... యశస్వినీ, మనస్వినీ (స్త్రీ).

14) సంబంధార్థములో - ఈశ్వర - ఐశ్వర, క్షత్ర - క్షాత్ర, తపస్ - తాపస, తమస్ - తామస, తాపసీ, తామసీ (స్త్రీ).

15) అభూత తద్భావములలో - కర్ణపూర - కర్ణపూరీకుర్వన్, పర్యాకుల - పర్యాకులీభవన్, షడానన - షడాననీ భూయ, ఏవంపుంజీకృత్య, అంధీభూత, న్యాసీకృత్య, ప్రత్యక్షీకృత్య, విరలీభూయ.

16) మిగిలిన అర్థములలో - వంశ - వంశ్య, న్యాయ - న్యాయ్య, శరణ - శరణ్య, భిక్ష - భైక్ష్య, కుల - కులీన, విశ్వజన - విశ్వజనీన, మహత్ — మహిమన్, పుత్ర - పుత్రీయా, యజ్ఞ-యజ్ఞియ, గృహీత - గృహీతమాత్ర, వ్రీడా- వ్రీడిత, ఏక - ఏకక.

## ధాతు రూపములు

శబ్ద రూపములవలె ధాతు రూపము లన్నూ ప్రతి లకారమునకు (మూడు) ప్రథమ. మధ్యమ ఉత్తమ పురుషల లోనూ ఏక, ద్వి, బహు అను 3 వచనములలోనూ విభక్తమై యుండును. మాట్లాడువాడు అస్మచ్ఛబ్ద వాచ్యము. అతడు చేయు క్రియ ఉత్తమ పురుష క్రియ. అతడు మాట్లాడుట ఏవ్యక్తికి ఉద్దిష్టమో ఆ వ్యక్తి యుష్మచ్ఛబ్ద వాచ్యుడు.

అవ్యక్తి చేయు క్రియ మధ్యమ పురుష క్రియ ఈ ఇద్దరు వ్యక్తులుగాక ఇతరులు చేయుక్రియ ప్రథమపురుషక్రియ ఉత్తమ పురుష వాచ్యాలు (చెప్పబడినవారు) ఏక, ద్విబహు వచనములలో అహం ఆవామ్, వయమ్. అట్లే మధ్యమ పురుషవాచ్యాలు త్వమ్, యువాం యూయమ్. ప్రథమ పురుష వాచ్యాలు సః తౌ తే/సా తే తాః తత్, తే తాని మూడు లింగములలో ఆయా వ్యక్తులను ఆయా క్రియా రూపము లకు జోడించి పఠించుట అభ్యసించ వలెను - అహం భవామి, ఆవాం భవావః, వయం భవామః, త్వం భవసి, యువాం భవథః, యూయం భవథ, సః/ సా/తత్ భవతి, తౌ/తే/తే భవతః,తే/ తాః/తే భవన్తి ఇవి భూ ధాతువునకు లట్ రూపాలు.

10 లకారములలోనూ 6 సులభ మైనవి, ముఖ్యమైనవి. అనగా తరచుగా కనిపించునవి. ఈ ఆరిటిలో 4 సార్వ ధాతుకలకారములు – లట్, లఙ్, లోట్, విధిలిఙ్ - 2 ఆర్ధధాతుకలకార ములు - లృట్, లిట్. సార్వధాతుకము లనుబట్టి ధాతువులు 10 గణములలో విభజించబడినవి ప్రతి గణములోను ఒక పరస్మైపది ధాతువునకు ఒక ఆత్మ నేపది ధాతువునకు ఈ ఆరు లకారము లకు రూపములు నేర్చుకొనదగును.

1. భూ(=ఉండు) అగుట

1) భూ పరస్మైపది లట్ – వర్తమాన కాలం

| పురుష | ఏక | ద్వి | బహు |
|---|---|---|---|
| ప్రథమ | భవతి | భవతః | భవన్తి |
| మధ్యమ | భవసి | భవథః | భవథ |
| ఉత్తమ | భవామి | భవావః | భవామః |

2) లఙ్ (అనద్యతన) భూతకాలం

| | | | |
|---|---|---|---|
| ప్ర | అభవత్ | అభవతాం | అభవన్ |
| మ | అభవః | అభవతం | అభవత |
| ఉ | అభవమ్ | అభవావ | అభవామ |

3) లోట్ – విధి మొ॥ అర్థములలో

| | | |
|---|---|---|
| భవతు | భవతామ్ | భవన్తు |
| భవ | భవతమ్ | భవత |
| భవాని | భవావ | భవామ |

4) విధిలిఙ్ – విధి మొ॥ అర్థములలో

| | | |
|---|---|---|
| భవేత్ | భవేతామ్ | భవేయుః |
| భవేః | భవేతమ్ | భవేత |
| భవేయమ్ | భవేవ | భవేమ |

5) లృట్-సమీప=అద్యతన భవిష్యత్కాలము

| | | |
|---|---|---|
| భవిష్యతి | భవిష్యతః | భవిష్యన్తి |
| భవిష్యసి | భవిష్యథః | భవిష్యథ |
| భవిష్యామి | భవిష్యావః | భవిష్యామః |

6) లిట్ – పరోక్ష భూతకాలం

| | | |
|---|---|---|
| బభూవ | బభూవతుః | బభూవుః |
| బభూవిథ | బభూవథుః | బభూవ |
| బభూవ | బభూవివ | బభూవిమ |

2. ముద్ (=సంతసించు) ఆత్మనేపది

(1) లట్ రూపాలు

మోదతే మోదేతే మోదన్తే
మోదసే మోదేథే మోదధ్వే
మోదే మోదావహే మోదామహే

(2) లఙ్

అమోదత అమోదేతామ్ అమోదన్త
అమోదథాః అమోదేథామ్ అమోదధ్వమ్
అమోదే అమోదావహి అమోదామహి

(3) లోట్

మోదతామ్ మోదేతామ్ మోదన్తామ్
మోదస్వ మోదేథామ్ మోదధ్వమ్
మోదై మోదావహై మోదామహై

(4) విధిలిఙ్

మోదేత మోదేయాతామ్ మోదేరన్
మోదేథాః మోదేయాథామ్ మోదేధ్వమ్
మోదేయ మోదేవహి మోదేమహి

(5) ల్ఋట్

మోదిష్యతే మోదిష్యేతే మోదిష్యన్తే
మోదిష్యసే మోదిష్యేథే మోదిష్యధ్వే
మోదిష్యే మోదిష్యావహే
మోదిష్యామహే

(6) లిట్ రూపాలు

ముముదే ముముదాతే ముముదిరే
ముముదిషే ముముదాథే ముముదిధ్వే
ముముదే ముముదివహే ముముదిమహే

2. అదాదులు

1) అస్=ఉండుట, పరస్మైపది

(1) లట్

అస్తి స్తః సన్తి
అసి స్థః స్థ
అస్మి స్వః స్మః

(2) లఙ్

ఆసీత్ ఆస్తామ్ ఆసన్
ఆసీః ఆస్తమ్ ఆస్త
ఆసమ్ ఆస్వ ఆస్మ

(3) లోట్

అస్తు స్తామ్ సన్తు
ఏధి స్తమ్ స్త
అసాని అసావ అసామ

(4) విధిలిఙ్

స్యాత్ స్యాతామ్ స్యుః
స్యాః స్యాతమ్ స్యాత
స్యామ్ స్యావ స్యామ

ల్ఋట్, లిట్ రూపములు భూధాతు రూపములే.

2. ఆస్=కూర్చుండుట ఆత్మనేపది

(1) లట్

ఆస్తే ఆసాతే ఆసతే
ఆస్సే ఆసాథే ఆధ్వే
ఆసే ఆస్వహే ఆస్మహే

(2) లఙ్

ఆస్త ఆసాతామ్ ఆసత
ఆస్థాః ఆసాథామ్ ఆధ్వమ్
ఆసి ఆస్వహి ఆస్మహి

(3) ఆస్ లోట్

అస్తామ్ ఆసాతామ్ ఆసతామ్
ఆస్స్వ ఆసాథామ్ ఆధ్వమ్
ఆసై ఆసావహై ఆసామహై

(4) విధిలిఙ్

ఆసీత ఆసీయాతామ్ ఆసీరన్
ఆసీథాః ఆసీయాథామ్ ఆసీధ్వమ్
ఆసీయ ఆసీవహి ఆసీమహి

(5) లృట్

ఆసిష్యతే ఆసిష్యేతే ఆసిష్యన్తే
ఆసిష్యసే ఆసిష్యేథే ఆసిష్యధ్వే
ఆసిష్యే ఆసిష్యావహే ఆసిష్యామహే

(6) లిట్

అచ్చులు మొదటయున్న ధాతువులకు లిట్‌లో ఆమ్ కలిపి కృధాతు లిట్ రూపములను జోడించెదరు.

ఆసాంచక్రే ఆసాంచక్రాతే-ఆసాం చక్రిరే ఇచ్చట ఆసాం (ఆస్+ఆమ్) అనునది కృధాతు లిట్ రూపములకు పై విధముగా కలుపబడును.

చక్రే చక్రాతే చక్రిరే
చకృషే చక్రాథే చకృఢ్వే
చక్రే చకృవహే చకృమహే

3. జుహోత్యాదులు

1) దాః ఇచ్చుట పరస్మైపది.

(1) లట్

దదాతి దత్తః దదతి
దదాసి దత్థః దత్థ
దదామి దద్వః దద్మః

(2) లఙ్

అదదాత్ అదత్తాం అదదుః
అదదాః అదత్తం అదత్త
అదదాం అదద్వ అదద్మ

(3) లోట్

దదాతు దత్తాం దదతు
దేహి దత్తం దత్త
దదాని దదావ దదామ

(4) విధిలిఙ్

దద్యాత్ దద్యాతామ్ దద్యుః
దద్యాః దద్యాతమ్ దద్యాత
దద్యామ్ దద్యావ దద్యామ

(5) లృట్

దాస్యతి దాస్యతః దాస్యన్తి
దాస్యసి దాస్యథః దాస్యథ
దాస్యామి దాస్యావః దాస్యామః

(6) లిట్

దదౌ దదతుః దదుః
దదిథ దదథుః దద
దదౌ దదివ దదిమ

2. దా=ఇచ్చుట ఆత్మనేపది

(1) లట్

దత్తే దదాతే దదతే
దత్సే దదాథే దద్ధ్వే
దదే దద్వహే దద్మహే

(2) లఙ్

అదత్త అదదాతామ్ అదదత
అదత్థాః అదదాథామ్ అదద్ధ్వమ్
అదది అదద్వహి అదద్మహి

(3) లోట్

దత్తామ్ దదాతామ్ దదతామ్
దత్స్వ దదాథామ్ దద్ధ్వమ్
దదై దదావహై దదామహై

(4)

దదీత దదీయాతామ్ దదీరన్
దదీథాః దదీయాథామ్ దదీధ్వమ్
దదీయ దదీవహి దదీమహి

(5) లృట్

దాస్యతే దాస్యేతే దాస్యన్తే
దాస్యసే దాస్యేథే దాస్యధ్వే
దాస్యే దాస్యావహే దాస్యామహే

(6) లిట్

దదే దదాతే దదిరే
దదిషే దదాథే దదిధ్వే
దదే దదివహే దదిమహే

4 దివాదులు, 6 తుదాదులు, 10 చురాదులున్నూ మొదటి గణమైన భూ ఆదుల మాదిరిగానే సార్వధాతుకలకారములలో రూపములుండును. గాన 4, 6, 10 గణముల నమూనా ధాతువునకు సార్వధాతుకలకారములలో ప్రథమా ఏకవచన రూపముచే తక్కిన విభక్తి వచన రూపములను గ్రహించదగును.

పరస్మైపది - పుష్ = పోషించు, పుష్యతి, అపుష్యత్, పుష్యతు, పుష్యేత్, పోక్ష్యతి, పుపోష (లట్, లఙ్, లోట్, విధిలిఙ్, లృట్, లిట్)

ఆత్మనేపది - జన్ = పుట్టు జాయతే, అజాయత, జాయతామ్, జాయేత, జనిష్యతే, జజ్ఞే.

5. స్వాదులు - సు = పిండుట వర్తమానే లట్ - పరస్మైపది.

సునోతి సునుతః సున్వన్తి
సునోషి సునుథః సునుథ
సునోమి సునువః సునుమః సున్మః
సున్వః

లఙ్

అసునోత్ అసునుతాం అసున్వన్
అసునోః అసునుతం అసునుత
అసునవమ్ అసునువ } అసునుమ }
అసున్వ } అసున్మ }

లోట్

సునోతు సునుతామ్ సున్వన్తు
సును సునుతమ్ సునుత
సునవాని సునవావ సునవామ

విధిలిఙ్

సునుయాత్ సునుయాతామ్ సునుయుః
సునుయాః సునుయాతం సునుయాత
సునుయాం సునుయావ సునుయామ

లిట్

సుషావ సుషువతుః సుషువుః
సుషవిథ సుషువథుః సుషువ

సుషావ/ సుషువ } సుషువివ సుషువిమ

లృట్

సు = పిండు ఆత్మనేపదీ

లట్

సునుతే సున్వాతే సున్వతే
సునుషే సున్వాథే సునుధ్వే
సున్వే సునువహే } సునుమహే
సున్వహే సున్మహే

లఙ్

అసునుత అసున్వాతాం అసున్వత
అసునుథాః అసున్వాథాం అసునుధ్వం
అసున్వి అసునువహి } అసున్వహి
అసునుమహి } అసున్మహి

లోట్

సునుతాం సున్వాతాం సున్వతాం
సునుష్వ సున్వాథాం సునుధ్వమ్
సునవై సునవావహై సునవామహై

విధిలిఙ్

సున్వీత సున్వీయాతాం సున్వీరన్
సున్వీథాః సున్వీయాథాం సున్వీధ్వమ్
సున్వీయ సున్వీవహి సున్వీమహి

లృట్ సోష్యతే - దాస్యతే వలె లిట్ సుషువే - దదుదే వలె 6 తుదాదులు - టూ అదిః వలె తుద్ = బాధించుట - ఉభయపదీ పరస్మై (=పోలిన) ధాతురూపములు బ్రాకెటులో ఇవ్వబడును.

తుదతి (భవతి), అతుదత్ (అభవత్), తుదతు (భవతు), తుదేత్ (భవేత్), తుతోద (పుపోష), తోత్స్యతి (పోక్ష్యతి), తుదతే (మోదతే), తుదతాం (మోదతాం) అతుదత (అమోదత), తుదేత (మోదేత), తుతుదే (ముముదే).

లృట్

తోత్స్యతే తోత్స్యేతే తోత్స్యన్తే
తోత్స్యసే తోత్స్యేథే తోత్స్యధ్వే
తోత్స్యే తోత్స్యావహే తోత్స్యామహే

## 7. రుధాదులు

రుధ్ (=అడ్డగించు) ఉభయపదీ పరస్మైపదే లట్

రుణద్ధి రున్ద్ధః రున్ధన్తి
రుణత్సి ,, రున్ధ
రుణధ్మి రున్ధ్వః రున్ధ్మః

లఙ్

అరుణత్ అరున్ద్ధామ్ అరున్ధన్
అరుణః అరున్ద్ధం అరున్ద్ధ
అరుణధమ్ అరున్ధ్వ అరున్ధ్మ

లోట్

రుణద్ధు రున్ద్ధాం రున్ధన్తు
రున్ద్ధి రున్ద్ధం రున్ద్ధ
రుణధాని రుణధావ రుణధామ

విధిలిఙ్

రున్ధ్యాత్ రున్ధ్యాతాం రున్ధ్యుః

| | | |
|---|---|---|
| రున్ధ్యాః | రున్ధ్యాతం | రున్ధ్యాత |
| రున్ధ్యాం | రున్ధ్యావ | రున్ధ్యామ |

లృటి రోత్స్యతి - తోత్స్యతి ఇవ

లిటి రురోధ పుపోష ఇవ

ఆత్మనేపదేలట్

| | | |
|---|---|---|
| రున్ధే | రున్ధాతే | రున్ధతే |
| రున్త్సే | రున్ధాథే | రున్ద్ధ్వే |
| రున్ధే | రున్ధ్వహే | రున్ధ్మహే |

లఙ్

| | | |
|---|---|---|
| అరున్ద్ధ | అరున్ధాతాం | అరున్ధత |
| అరున్ద్ధాః | అరున్ధాథాం | అరున్ద్ధ్వం |
| అరున్ధి | అరున్ధ్వహి | అరున్ధ్మహి |

లోట్

| | | |
|---|---|---|
| రున్ద్ధామ్ | రున్ధాతాం | రున్ధతాం |
| రున్త్స్వ | రున్ధాథాం | రున్ద్ధ్వం |
| రుణధై | రుణధావహై | రుణధామహై |

విధిలిఙ్

| | | |
|---|---|---|
| రున్ధీత | రున్ధీయాతాం | రున్ధీరన్ |
| రున్ధీథాః | రున్ధీయాథాం | రున్ధీధ్వం |
| రున్ధీయ | రున్ధీవహి | రున్ధీమహి |

లృటి రోత్స్యతే (తోత్స్యతే)

లిటి రురుధే (రురుధే)

8. తనాదులు

కృ (=చేయుట) ఉభయపదీ పరస్మై పదే

లట్

| | | |
|---|---|---|
| కరోతి | కురుతః | కుర్వన్తి |
| కరోషి | కురుథః | కురుథ |
| కరోమి | కుర్వః | కుర్మః |

లఙ్

| | | |
|---|---|---|
| అకరోత్ | అకురుతాం | అకుర్వన్ |
| అకరోః | అకురుతం | అకురుత |
| అకరవం | అకుర్వ | అకుర్మ |

లోట్

| | | |
|---|---|---|
| కరోతు | కురుతాం | కుర్వన్తు |
| కురు | కురుతం | కురుత |
| కరవాణి | కరవావ | కరవామ |

విధిలిఙ్ కుర్యాత్ (దద్యాత్)

లృటి కరిష్యతి (భవిష్యతి)

| | | |
|---|---|---|
| లిటి చకార | చక్రతుః | చక్రుః |
| చకర్థ | చక్రథుః | చక్ర |
| చకార/చకర | చకృవ | చకృమ |

ఆత్మనేపదీ లట్

| | | |
|---|---|---|
| కురుతే | కుర్వాతే | కుర్వతే |
| కురుషే | కుర్వాథే | కురుధ్వే |
| కుర్వే | కుర్వహే | కుర్మహే |

లఙ్

| | | |
|---|---|---|
| అకురుత | అకుర్వాతాం | అకుర్వత |
| అకురుథాః | అకుర్వాథాం | అకురుధ్వం |
| అకుర్వి | అకుర్వహి | అకుర్మహి |

లోట్

| | | |
|---|---|---|
| కురుతాం | కుర్వాతాం | కుర్వతాం |
| కురుష్వ | కుర్వాథామ్ | కురుధ్వం |
| కరవై | కరవావహై | కరవామహై |

విధిలిఙ్ కుర్వీత (దస్తీత)

లృట్ కరిష్యతే (మోదిష్యతే)

లిట్ చక్రే చక్రాతే చక్రిరే
చకృషే చక్రాథే చకృఢ్వే
చక్రే చకృవహే చకృమహే

9. క్ర్యాదులు = క్రీ మొ।

క్రీ = కొనుట. ఉభయపదీ

పరస్మైపదే లట్

| | | |
|---|---|---|
| క్రీణాతి | క్రీణీతః | క్రీణన్తి |
| క్రీణాసి | క్రీణీథః | క్రీణీథ |
| క్రీణామి | క్రీణీవః | క్రీణీమః |

లఙ్

| | | |
|---|---|---|
| అక్రీణాత్ | అక్రీణీతామ్ | అక్రీణన్ |
| అక్రీణాః | అక్రీణీతమ్ | అక్రీణీత |
| అక్రీణామ్ | అక్రీణీవ | అక్రీణీమ |

లోట్

| | | |
|---|---|---|
| క్రీణాతు | క్రీణీతామ్ | క్రీణన్తు |
| క్రీణీహి | క్రీణీతమ్ | క్రీణీత |
| క్రీణాని | క్రీణీవ | క్రీణీమ |

విధిలిఙ్

| | | |
|---|---|---|
| క్రీణీయాత్ | క్రీణీయాతామ్ | క్రీణీయుః |
| క్రీణీయాః | క్రీణీయాతమ్ | క్రీణీయాత |
| క్రీణీయామ్ | క్రీణీయావ | క్రీణీయామ |

లిట్

| | | |
|---|---|---|
| చిక్రాయ | చిక్రియతుః | చిక్రియుః |
| చిక్రయిథ / చికేథ | చిక్రియథుః | చిక్రియ |
| చిక్రాయ / చిక్రయ | చిక్రియివ | చిక్రియిమ |

లృట్ క్రేష్యతి (పుష్యతి)

ఆత్మనేపదే లట్

| | | |
|---|---|---|
| క్రీణీతే | క్రీణాతే | క్రీణతే |
| క్రీణీషే | క్రీణాథే | క్రీణీధ్వే |
| క్రీణే | క్రీణీవహే | క్రీణీమహే |

లఙ్

| | | |
|---|---|---|
| అక్రీణీత | అక్రీణాతామ్ | అక్రీణత |
| అక్రీణీథాః | అక్రీణాథామ్ | అక్రీణీధ్వమ్ |
| అక్రీణి | అక్రీణీవహి | అక్రీణీమహి |

లోట్

| | | |
|---|---|---|
| క్రీణీతామ్ | క్రీణాతామ్ | క్రీణతామ్ |
| క్రీణీష్వ | క్రీణాథామ్ | క్రీణీధ్వమ్ |
| క్రీణై | క్రీణావహై | క్రీణామహై |

విధిలిఙ్ క్రీణీత (కుర్వీత)

లిట్

| | | |
|---|---|---|
| చిక్రియే | చిక్రియాతే | చిక్రియిరే |
| చిక్రియిషే | చిక్రియాథే | చిక్రియిధ్వే |
| చిక్రియే | చిక్రియివహే | చిక్రియిమహే |

లృట్ క్రేష్యతే (దాస్యతే/సోష్యతే)

10. చురాదులు

చుర్ = దొంగిలించు. ఉభయపదీ

పరస్మైపదం

లట్-చోరయతి (భవిష్యతి)

లఙ్-అచోరయత్ (అభవత్)

లోట్-చోరయతు (భవతు)

విధిలిఙ్-చోరయేత్ (భవేత్)
లృట్-చోరయిష్యతి (భవిష్యతి)

లిట్ —
చోరయామాస-చోరయామాసతుః
చోరయామాసుః
చోరయామాసిథ-చోరయామాసథుః
చోరయామాస
చోరయామాస-చోరయామాసివ
చోరయామాసిమ

ఆత్మనేపది

లట్-చోరయతే (మోదతే)
లఙ్-అచోరయత (అమోదత)
లోట్-చోరయతామ్ (మోదతామ్)
విధిలిఙ్-చోరయేత (మోదేత)
లృట్-చోరయిష్యతే (మోదిష్యతే)

లిట్

చోరయాఞ్చక్రే-చోరయాఞ్చక్రాతే
చోరయాఞ్చక్రిరే
చోరయాఞ్చకృషే-చోరయాఞ్చక్రాథే
చోరయాఞ్చకృఢ్వే
చోరయాఞ్చక్రే-చోరయాఞ్చకృవహే
చోరయాఞ్చకృమహే
(ఈ రూపములలో అనుస్వారం కూడదు)

## కొన్ని ధాతువులకు లడాదులలో ప్రథమైకవచన రూపములు

| ధాతు | గణ | లట్ | లఙ్ | లోట్ | విధిలిఙ్ | లృట్ | లిట్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| గమ్ | 1 | గచ్ఛతి | అగచ్ఛత్ | గచ్ఛతు | గచ్ఛేత్ | గమిష్యతి | జగామ |
| క్రీడ | 1 | క్రీడతి | అక్రీడత్ | క్రీడతు | క్రీడేత్ | క్రీడిష్యతి | చిక్రీడ |
| కంప్ | 1 | కంపతే | అకంపత | కంపతామ్ | కంపేత | కంపిష్యతే | చకంపే |
| జి | 1 | జయతి | అజయత్ | జయతు | జయేత్ | జేష్యతి | జిగాయ |
| త్యజ్ | 1 | త్యజతి | అత్యజత్ | త్యజతు | త్యజేత్ | త్యక్ష్యతి | తత్యాజ |
| దృశ్ | 1 | పశ్యతి | అపశ్యత్ | పశ్యతు | పశ్యేత్ | ద్రక్ష్యతి | దదర్శ |
| ధృ | 1 | ధరతి | అధరత్ | ధరతు | ధరేత్ | ధరిష్యతి | దధార |
| | | ధరతే | అధరత | ధరతామ్ | ధరేత | ధరిష్యతే | దధ్రే |
| నమ్ | 1 | నమతి | అనమత్ | నమతు | నమేత్ | నంస్యతి | ననామ |
| నీ | 1 | నయతి | అనయత్ | నయతు | నయేత్ | నేష్యతి | నినాయ |
| | | నయతే | అనయత | నయతామ్ | నయేత | నేష్యతే | నిన్యే |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| పచ్ | 1 | పచతి | అపచత్ | పచతు | పచేత్ | పక్ష్యతి | పపాచ |
| | | పచతే | అపచత | పచతామ్ | పచేత | పక్ష్యతే | పేచే |
| పఠ్ | 1 | పఠతి | అపఠత్ | పఠతు | పఠేత్ | పఠిష్యతి | పపాఠ |
| పా | 1 | పిబతి | అపిబత్ | పిబతు | పిబేత్ | పాస్యతి | పపౌ |
| బుధ్ | 1 | బోధతి | అబోధత్ | బోధతు | బోధేత్ | బోధిష్యతి | బుబోధ |
| | | బోధతే | అబోధత | బోధతామ్ | బోధేత | బోధిష్యతే | బుబుధే |
| యత్ | 1 | యతతే | అయతత | యతతామ్ | యతేత | యతిష్యతే | యేతే |
| రమ్ | 1 | రమతే | అరమత | రమతామ్ | రమేత | రంస్యతే | రేమే |
| (ఆ)రభ్ | 1 | రభతే | అరభత | రభతామ్ | రభేత | రప్స్యతే | రేభే |
| రుహ్ | 1 | రోహతి | అరోహత్ | రోహతు | రోహేత్ | రోక్ష్యతి | రురోహ |
| వంద్ | 1 | వందతే | అవందత | వందతామ్ | వందేత | వందిష్యతే | వవందే |
| వృత్ | 1 | వర్తతే | అవర్తత | వర్తతామ్ | వర్తేత | వర్తిష్యతే | వవృతే |
| వ్రజ | 1 | వ్రజతి | అవ్రజత్ | వ్రజతు | వ్రజేత్ | వ్రజిష్యతి | వవ్రాజ |
| శంస్ | 1 | శంసతి | అశంసత్ | శంసతు | శంసేత్ | శంసిష్యతి | శశంస |
| శుచ్ | 1 | శోచతి | అశోచత్ | శోచతు | శోచేత్ | శోచిష్యతి | శుశోచ |
| శుభ్ | 1 | శోభతే | అశోభత | శోభతామ్ | శోభేత | శోభిష్యతే | శుశుభే |
| శ్రు | 1 | శృణోతి | అశృణోత్ | శృణోతు | శృణుయాత్ | శ్రోష్యతి | శుశ్రావ |
| లభ్ | 1 | లభతే | అలభత | లభతామ్ | లభేత | లప్స్యతే | లేభే |
| వస్ | 1 | వసతి | అవసత్ | వసతు | వసేత్ | వత్స్యతి | ఉవాస |
| స్థా | 1 | తిష్ఠతి | అతిష్ఠత్ | తిష్ఠతు | తిష్ఠేత్ | స్థాస్యతి | తస్థౌ |

| గణ | ధాతు | లట్ | లఙ్ | లోట్ | విధిలిఙ్ | ల్ృట్ | లిట్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | భాష్ | భాషతే | అభాషత | భాషతామ్ | భాషేత | భాషిష్యతే | బభాషే |
| 1 | వద్ | వదతి | అవదత్ | వదతు | వదేత్ | వదిష్యతి | ఉవాద |
| 1 | వహ్ | వహతి | అవహత్ | వహతు | వహేత్ | వక్ష్యతి | ఉవాహ |
| | | వహతే | అవహత | వహతామ్ | వహేత | వక్ష్యతే | ఊహే |
| 1 | ధ్యై | ధ్యాయతి | అధ్యాయత్ | ధ్యాయతు | ధ్యాయేత్ | ధ్యాస్యతి | దధ్యౌ |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 2 | అద్ | అత్తి | ఆదత్ | అత్తు | అద్యాత్ | అత్స్యతి | ఆద |
| 2 | (అధి)ఇ(జ్) | అధీతే | అధ్యైత | అధీతామ్ | అధీయీత | అధ్యేష్యతే | అధిజగే |
| 2 | ఇ | ఏతి | ఐత్ | ఏతు | ఇయాత్ | ఏష్యతి | ఇయాయ |
| 2 | దుహ్ | దోగ్ధి | అధోక్ | దోగ్ధు | దుహ్యాత్ | ధోక్ష్యతి | దుదోహ |
| 2 | బ్రూ | బ్రవీతి ఆహ | అబ్రవీత్ | బ్రవీతు | బ్రూయాత్ | వక్ష్యతి | ఉవాచ |
| 2 | బ్రూ | బ్రూతే | అబ్రూత | బ్రూతామ్ | బ్రువీత | వక్ష్యతే | ఊచే |
| 2 | యా | యాతి | అయాత్ | యాతు | యాయాత్ | యాస్యతి | యయౌ |
| 2 | విద్ | వేత్తి | అవేత్ | వేత్తు | విద్యాత్ | వేదిష్యతి | విదాంచకార |
| 2 | శాస్ | శాస్తి | అశాత్ | శాస్తు | శిష్యాత్ | శాసిష్యతి | శశాస |
| 2 | రుద్ | రోదితి | అరోదీత్ | రోదితు | రుద్యాత్ | రోదిష్యతి | రురోద |
| 2 | శీ | శేతే | అశేత | శేతామ్ | శయీత | శయిష్యతే | శిశ్యే |
| 2 | స్వప్ | స్వపితి | అస్వపీత్ | స్వపితు | స్వప్యాత్ | స్వప్స్యతి | సుష్వాప |
| 2 | హన్ | హన్తి | అహన్ | హన్తు | హన్యాత్ | హనిష్యతి | జఘాన |
| 3 | భీ | బిభేతి | అబిభేత్ | బిభేతు | బిభియాత్ | భేష్యతి | బిభాయ |
| 3 | భృ | బిభర్తి | అబిభః | బిభర్తు | బిభృయాత్ | భరిష్యతి | బభార |
| 3 | హా | జహాతి | అజహాత్ | జహాతు | జహ్యాత్ | హాస్యతి | జహౌ |
| 3 | భృ | బిభృతే | అబిభృత | బిభృతామ్ | బిభ్రీత | భరిష్యతే | బభ్రే |
| 3 | పౄ | పిపర్తి | అపిపః | పిపర్తు | పిపూర్యాత్ | పరిష్యతి | పపార |
| 3 | హ్రీ | జిహ్రేతి | అజిహ్రేత్ | జిహ్రేతు | జిహ్రియాత్ | హ్రేష్యతి | జిహ్రాయ |
| 4 | దివ్ | దీవ్యతి | అదీవ్యత్ | దీవ్యతు | దీవ్యేత్ | దేవిష్యతి | దిదేవ |
| 4 | క్రమ్ | క్రామ్యతి | అక్రామ్యత్ | క్రామ్యతు | క్రామ్యేత్ | క్రమిష్యతి | చక్రామ |
| 4 | విద్ | విద్యతే | అవిద్యత | విద్యతామ్ | విద్యేత | వేత్స్యతే | వివిదే |
| 4 | నృత్ | నృత్యతి | అనృత్యత్ | నృత్యతు | నృత్యేత్ | నర్తిష్యతి/ నర్త్స్యతి | ననర్త |
| 4 | పద్ | పద్యతే | అపద్యత | పద్యతామ్ | పద్యేత | పత్స్యతే | పేదే |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 4 | బుధ్ | బుధ్యతే | అబుధ్యత | బుధ్యతాం | బుధ్యేత | భోత్స్యతే | బుబుధే |
| 4 | కుప్ | కుప్యతి | అకుప్యత్ | కుప్యతు | కుప్యేత్ | కోపిష్యతి | చుకోప |
| 4 | క్షమ్ | క్షామ్యతి | అక్షామ్యత్ | క్షామ్యతు | క్షామ్యేత్ | క్షమిష్యతి/ క్షంస్యతి | చక్షమ |
| 4 | మన్ | మన్యతే | అమన్యత | మన్యతామ్ | మన్యేత | మంస్యతే | మేనే |
| 4 | భ్రమ్ | భ్రామ్యతి | అభ్రామ్యత్ | భ్రామ్యతు | భ్రామ్యేత్ | భ్రమిష్యతి | బభ్రామ |
| 5 | ఆప్ | ఆప్నోతి | ఆప్నోత్ | ఆప్నోతు | ఆప్నుయాత్ | ఆప్స్యతి | ఆప |
| 5 | చి | చినోతి | అచినోత్ | చినోతు | చినుయాత్ | చేష్యతి | చిచాయ |
| 5 | చి | చినుతే | అచినుత | చినుతామ్ | చిన్వీత | చేష్యతే | చిచ్యే/చిక్యే |
| 5 | వృ | వృణోతి | అవృణోత్ | వృణోతు | వృణుయాత్ | వరిష్యతి | వవార |
| | | వృణుతే | అవృణుత | వృణుతామ్ | వృణ్వీత | వరిష్యతే | వవ్రే |
| 5 | శక్ | శక్నోతి | అశక్నోత్ | శక్నోతు | శక్నుయాత్ | శక్ష్యతి | శశాక |
| 6 | ఇష్ | ఇచ్ఛతి | ఐచ్ఛత్ | ఇచ్ఛతు | ఇచ్ఛేత్ | ఏషిష్యతి | ఇయేష |
| 6 | కౄ | కిరతి | అకిరత్ | కిరతు | కిరేత్ | కరిష్యతి | చకార |
| 6 | కృష్ | కృషతి | అకృషత్ | కృషతు | కృషేత్ | క్రక్ష్యతి/ కర్క్ష్యతి | చకర్ష |
| 6 | కృష్ | కృషతే | అకృషత | కృషతామ్ | కృషేత | క్రక్ష్యతే/ కర్క్ష్యతే | చకృషే |
| 6 | క్షిప్ | క్షిపతి | అక్షిపత్ | క్షిపతు | క్షిపేత్ | క్షేప్స్యతి | చిక్షేప |
| | | క్షిపతే | అక్షిపత | క్షిపతామ్ | క్షిపేత | క్షేప్స్యతే | చిక్షిపే |
| 6 | ప్రచ్ఛ్ | పృచ్ఛతి | అపృచ్ఛత్ | పృచ్ఛతు | పృచ్ఛేత్ | ప్రక్ష్యతి | పప్రచ్ఛ |
| 6 | ముచ్ | ముంచతి | అముంచత్ | ముంచతు | ముంచేత్ | మోక్ష్యతి | ముమోచ |
| | | ముంచతే | అముంచత | ముంచతాం | ముంచేత | మోక్ష్యతే | ముముచే |
| 6 | స్పృశ్ | స్పృశతి | అస్పృశత్ | స్పృశతు | స్పృశేత్ | స్ప్రక్ష్యతి/ స్పర్క్ష్యతి | పస్పర్శ |
| 6 | మృ | మ్రియతే | అమ్రియత | మ్రియతామ్ | మ్రియేత | మరిష్యతి | మమార |
| 6 | కృత్ | కృన్తతి | అకృన్తత్ | కృన్తతు | కృన్తేత్ | కర్తిష్యతి/ కర్త్స్యతి | చకర్త |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 6 | లిప్ | లింపతి | అలింపత్ | లింపతు | లింపేత్ | లేప్స్యతి | లిలేప |
| | | లింపతే | అలింపత | లింపతామ్ | లింపేత | లేప్స్యతే | లిలిపే |
| 6 | విశ్ | విశతి | అవిశత్ | విశతు | విశేత్ | వేక్ష్యతి | వివేశ |
| 6 | సద్ | సీదతి | అసీదత్ | సీదతు | సీదేత్ | సేత్స్యతి | ససాద |
| 6 | సిచ్ | సించతి- | అసించత్- | సించతు- | సించేత్- | సేక్ష్యతి- | సిషేచ- |
| | | సించతే | అసించత | సించతామ్ | సించేత | సేక్ష్యతే | సిషిచే |
| 6 | స్ఫుట | స్ఫుటతి | అస్ఫుటత్ | స్ఫుటతు | స్ఫుటేత్ | స్ఫుటిష్యతి | పుస్ఫోట |
| 7 | ఛిద్ | ఛినత్తి | అచ్ఛినత్ | ఛినత్తు | ఛింద్యాత్ | ఛేత్స్యతి | చిచ్ఛేద |
| 7 | ఛిద్ | ఛిన్తే | అచ్ఛిన్త | ఛిన్తామ్ | ఛిందీత | ఛేత్స్యతే | చిచ్ఛిదే |
| 7 | భజ్ | భనక్తి | అభనక్ | భనక్తు | భంజ్యాత్ | భంక్ష్యతి | బభంజ |
| 7 | భుజ్ | భునక్తి | అభునక్ | భునక్తు | భుంజ్యాత్ | భోక్ష్యతి | బుభోజ |
| 7 | భుజ్ | భుంక్తే | అభుంక్త | భుంక్తామ్ | భుంజీత | భోక్ష్యతే | బుభుజే |
| 7 | హింస్ | హినస్తి | అహినత్ | హినస్తు | హింస్యాత్ | హింసిష్యతి | జిహింస |
| 8 | తన్ | తనోతి | అతనోత్ | తనోతు | తనుయాత్ | తనిష్యతి | తతాన |
| | | తనుతే | అతనుత | తనుతామ్ | తన్వీత | తనిష్యతే | తేనే |
| 8 | మన్ | మనుతే | అమనుత | మనుతాం | మన్వీత | మనిష్యతే | మేనే |
| 8 | గ్రహ్ | గృహ్ణాతి | అగృహ్ణాత్ | గృహ్ణాతు | గృహ్ణీయాత్ | గ్రహీష్యతి | జగ్రాహ |
| | | గృహ్ణీతే | అగృహ్ణీత | గృహ్ణీతాం | గృహ్ణీత | గ్రహీష్యతే | జగృహే |
| 9 | జ్ఞా | జానాతి | అజానాత్ | జానాతు | జానీయాత్ | జ్ఞాస్యతి | జజ్ఞౌ |
| 9 | జ్ఞా | జానీతే | అజానీత | జానీతాం | జానీత | జ్ఞాస్యతే | జజ్ఞే |
| 9 | బంధ్ | బధ్నాతి | అబధ్నాత్ | బధ్నాతు | బధ్నీయాత్ | భంత్స్యతి | బబంధ |
| | మంథ్ | మథ్నాతి | అమథ్నాత్ | మథ్నాతు | మథ్నీయాత్ | మంథిష్యతి | మమంథ |
| | ముష్ | ముష్ణాతి | అముష్ణాత్ | ముష్ణాతు | ముష్ణీయాత్ | మోషిష్యతి | ముమోష |
| 9 | వృ | వృణాతి | అవృణాత్ | వృణాతు | వృణీయాత్ | వరిష్యతి | వవార |
| 9 | వృ | వృణీతే | అవృణీత | వృణీతామ్ | వృణీత | వరిష్యతే | వవ్రే |

10 చింత్ చిన్తయతి అచిన్తయత్ చిన్తయతు చిన్తయేత్ చిన్తయిష్యతి
,, చిన్తయతే అచిన్తయత చిన్తయతామ్ చిన్తయేత చిన్తయిష్యతే
చిన్తయామాస - చిన్తయామాసే

10 గణ్ గణయతి అగణయత్ గణయతు గణయేత్
గణయిష్యతి — గణయామాస

10 కృ+ణిచ్ = కార్ — కారయతి-తే అకారయత్-త కారయతు-తాం
(Causative) కారయేత్-త కారయిష్యతి-తే కారయామాస-సే

10 దండ్ దండయతి-తే అదండయత్-త, దండయతు-తాం
దండయేత్-త, దండయిష్యతి-తే, దండయామాస-సే.

## కర్మణి ప్రయోగము (Passive Voice)

తెలుగులో కర్మణి ప్రయోగము అరుదు. వాక్యము కర్తరిలో నుండును. సంస్కృతములో కర్మణి ప్రయోగం తరుచుగా నుండును.

నేను గీతమును వింటున్నాను = అహం గీతం శృణోమి-క్రియారూపము కర్తను అనుసరించుచున్నది. నాచే గీతము వినబడుచున్నది - మయా గీతం శ్రూయతే. ఇచ్చట క్రియ కర్మను అనుసరించుచున్నది. కర్తరి ప్రయోగములో కర్త ప్రథమా విభక్తిలోను, కర్మ ద్వితీయా విభక్తిలో నుండును. కర్మణి ప్రయోగములో కర్మ ప్రథమా విభక్తి లోను, కర్త తృతీయా విభక్తిలో నుండును. కర్తరిలో క్రియా రూపము పరస్మైపదములో నున్ననూ, ఆత్మనే పదములో నున్ననూ కర్మణిలో క్రియా రూపము ఆత్మనేపదములో నుండును.

### కర్మణిలో క్రియారూపము

ధాతువునకు 'య' చేర్చి ఆత్మనేపదములో చెప్పవలెను

పఠ్ + య + తే = పఠ్యతే

ఇది లట్ ప్రథమైక వచనరూపము.

ఇక లట్‌లో మిక్కినవి

| | | |
|---|---|---|
| పఠ్యతే | పఠ్యేతే | పఠ్యన్తే |
| పఠ్యసే | పఠ్యేథే | పఠ్యధ్వే |
| పఠ్యే | పఠ్యావహే | పఠ్యామహే |

దీనినిబట్టి లఙ్ ప్రథమైక వచన రూపము అపఠ్యత. లోట్ ప్రథమైక వచన రూపం పఠ్యతాం, విధిలిఙ ప్రథ

మైక వచనరూపం - పఠ్యేత. పఠ్ ధాతువు పరస్మైపది యైననూ కర్మణిలో ఇట్లు ఆత్మనేపదములో రూపములు చెప్ప వలెను. ఇది సార్వధాతుక లకారముల వరకు క్రియారూపం మార్పు పద్ధతి.

## ఆర్ధధాతుకలకార క్రియారూపం

ధాతువు కేవలం పరస్మైపదియైననూ అది ఆత్మనేపదములో ఉంటే ఆ లకారములో ఏ రూపము కలిగియుండునో ఆ రూపము కర్మణిలో సిద్ధించును.

ఉదా:- పఠ్ ధాతువు కేవలం పరస్మైపది. పపాఠ అను లిట్ రూపం కర్మణిలో పేఠే గా మారును. అట్లే పఠిష్యతి అను లృట్ రూపము కర్మణిలో ఆత్మనేపదముగా పఠిష్యతే అగును.

కొన్ని ధాతువులకు కర్మణిలో లట్ ప్రథమైక వచన రూపము –

| గణ | ధాతు | కర్తరి | కర్మణి |
|---|---|---|---|
| 1 | భూ | భవతి | భూయతే |
| 1 | గమ్ | గచ్ఛతి | గమ్యతే |
| 1 | క్రీడ్ | క్రీడతి | క్రీడ్యతే |
| 1 | జి | జయతి | జీయతే |
| 1 | త్యజ్ | త్యజతి | త్యజ్యతే |
| 1 | దృశ్ | పశ్యతి | దృశ్యతే |
| 1 | ధృ | ధరతి | ధ్రియతే |
| 1 | నమ్ | నమతి | నమ్యతే |
| 1 | నీ | నయతి | నీయతే |
| 1 | పచ్ | పచతి | పచ్యతే |
| 1 | పా | పిబతి | పీయతే |
| 1 | భజ్ | భజతి | భజ్యతే |
| 1 | బుధ్ | బోధతి | బోధ్యతే |
| 1 | రమ్ | రమతే | రమ్యతే |
| 1 | రభ్ | రభతే | రభ్యతే |
| 1 | రుహ్ | రోహతి | రుహ్యతే |
| 1 | వంద్ | వందతే | వంద్యతే |
| 1 | శంస్ | శంసతి | శస్యతే |
| 2 | అస్ | అస్తే | అస్యతే |
| 2 | దుహ్ | దోగ్ధి | దుహ్యతే |
| 1 | ముద్ | మోదతే | ముద్యతే |
| 1 | లభ్ | లభతే | లభ్యతే |
| 1 | శ్రు | శృణోతి | శ్రూయతే |
| 1 | స్థా | తిష్ఠతి | స్థీయతే |
| 1 | ధ్యై | ధ్యాయతి | ధ్యాయతే |
| 1 | భాష్ | భాషతే | భాష్యతే |
| 1 | భూష్ | భూషతి | భూష్యతే |
| 2 | స్వప్ | స్వపితి | స్వప్యతే |
| 3 | దా | దదాతి/దత్తే | దీయతే |
| 3 | హా | జహాతి | హీయతే |
| 4 | జన్ | జాయతే | జన్యతే |
| 4 | క్షమ్ | క్షామ్యతి | క్షమ్యతే |
| 4 | పద్ | పద్యతే | పద్యతే |
| | క్రమ్ | క్రామ్యతి | క్రమ్యతే |
| 5 | సు | సునోతి | సూయతే |
| 5 | ఆప్ | ఆప్నోతి | ఆప్యతే |
| 5 | చి | చినోతి | చీయతే |
| 5 | వృ | వృణోతి | వ్రియతే |
| 5 | శక్ | శక్నోతి | శక్యతే |

| గణ | ధాతు | కర్తరి | కర్మణి |
|---|---|---|---|
| 6 | ఇష్ | ఇచ్ఛతి | ఇష్యతే |
| 6 | క్షిప్ | క్షిపతి | క్షిప్యతే |
| 6 | ప్రచ్ఛ్ | పృచ్ఛతి | పృచ్ఛ్యతే |
| 6 | ముంచ్ | ముంచతి | ముచ్యతే |
| 6 | లింప్ | లింపతి | లిప్యతే |
| 7 | రుధ్ | రుణద్ధి/రున్ద్ధే | రుధ్యతే |
| 7 | భుజ్ | భునక్తి/భుంక్తే | భుజ్యతే |
| 7 | భంజ్ | భనక్తి | భజ్యతే |
| 8 | మన్ | మనుతే | మన్యతే |
| 4 | మన్ | మన్యతే | మన్యతే |
| 8 | కృ | కరోతి/కురుతే | క్రియతే |
| 9 | గ్రహ్ | గృహ్ణాతి/గృహ్ణీతే | గృహ్యతే |
| 9 | జ్ఞా | జానాతి/జానీతే | జ్ఞాయతే |
| 9 | ముష్ | ముష్ణాతి | ముష్యతే |
| 10 | చుర్ | చోరయతి | చోర్యతే |
| 10 | చింత్ | చిన్తయతి -తే | చింత్యతే |
| 10 | గణ్ | గణయతి తే | గణ్యతే |
| 10 | దండ్ | దండయతి - తే | దణ్డ్యతే |
| 10 | కార్ ప్రేరణ | కారయతి-తే | కార్యతే |
| 10 | ఖండ్ | ఖండయతి | ఖండ్యతే |

## 1. తత్పురుష సమాసము

1) వ్యధికరణ తత్పురుష సమాసము రెండు పదములను ఒక పదముగా వ్యవహరించుట సమాసము. రెండు పదములలో సమాసార్థమును చెప్పుట విగ్రహవాక్యము. విగ్రహములో రెండు పదములు వేరు విభక్తులలో నున్న వ్యధికరణ తత్పురుష యనబడును.

(1) ప్రథమాతత్పురుష- పూర్వం కాయస్య = పూర్వకాయః శరీరములోని ముందు/పై భాగము

(2) ద్వితీయా - ఆపదం గతః= ఆపద్గతః = ఆపదను పొందినవాడు

(3) తృతీయా - అగ్నినా సదృశః - అగ్ని- సదృశః = అగ్నితో పోలువాడు

(4) చతుర్థీ-తపసే వనం=తపోవనం= తపస్సు కొరకైన వనము

(5) పంచమి - విఘ్నాద్ భయం= విఘ్నభయం= విఘ్నం వల్లభయం

(6) షష్ఠీ-మిత్రస్య లక్షణం = మిత్ర లక్షణం=మిత్రుని యొక్క-లక్షణము

(7) సప్తమి - గురౌ భక్తిః = గురు - భక్తిః = గురువు యందు భక్తిః

(8) నఞ్ తత్పురుష - న భక్తః = అభక్తః - భక్తుడు కాని వాడు న ఋజుః=అనృజుః =సూటికానిది.

2) సమానాధికరణ (రెండు పదములు ఒకే విభక్తిలోనుండు) కర్మధారయ-

(1) విశేషణపూర్వపద-మహాన్ అద్ధిః= మహోద్ధిః=గొప్ప సముద్రము.

(2) విశేషణోత్తరపద- వైయాకరణః ఖసూచిః=వైయాకరణ ఖసూచిః = వ్యాకరణమును ప్రశ్నింప దిక్కులు చూచువాడు.

(3) విశేషణో భయపద- స్నాతః అను లిప్తః = స్నాతానులిప్తః = స్నానం చేసి గంధము పూసుకొన్న వాడు స్నానముచేసినవాడు, గంధం పూసుకొన్నవాడు ఒకే వ్యక్తి. ద్వంద్వ సమాసములో ఇద్దరు వ్యక్తులు.

(4) ఉపమాన పూర్వపద - నీలం మేఘః - మేఘశ్యామః = మబ్బువలె నల్లని వాడు ~~ఉత్పలం = నీలోత్పలం~~ = నల్లకలువ

(5) ఉపమానోత్తరపద - పురుషః వ్యాఘ్ర ఇవ = పురుషవ్యాఘ్రః పులివంటి పురుషుడు.

(6) సంభావన పూర్వపద - వాక్ ఇవ భూషణం = వాగ్భూషణం మాట నగవలె.

(7) అవధారణ పూర్వపద - ముఖమేవ చంద్రః = ముఖచంద్రః ముఖమే చంద్రుడు. ఇట్లే విద్యాధనం

(8) ద్విగు సమాసము- సంఖ్యా పూర్వ కర్మధారయ - సప్త ఋషయః = సప్తర్షయః = ఏడుగురు ఋషులు (ప్రసిద్ధులు). తత్పురుష సమాసము ఉత్తరపద ప్రధానము. ఉత్తరపద లింగ వచనములు సమాసమునకు కలుగును.

## 2. బహువ్రీహి సమాసము

(1) ద్వితీయా బహువ్రీహి-ప్రాప్తః కామః యం సః = ప్రాప్తకామః = కోరికను పొందినవాడు = పొందబడిన కోరిక గలవాడు,

(2) తృతీయా - కృతః అంజలిః యేన సః = కృతాంజలిః దోసలి ఎవనిచేత ఘటించబడినదో వాడు = దోసిలొగ్గిన వాడు.

(3) చతుర్థీ - ఉపహృతః పశుః యస్మై సః = ఉపహృత పశుః అర్పించబడిన పశువుగలవాడు (ఈశ్వరుడు).

(4) పంచమీ - నిర్గతాః జనాః యస్మాత్ సః = నిర్జనః (గ్రామః) = జనులు విడిచిపెట్టిన గ్రామము.

(5) షష్ఠీ - సిద్ధః అర్థః యస్య సః = సిద్ధార్థః సిద్ధించిన ప్రయోజనం గలవాడు

(6) సప్తమీ - వీరాః పురుషాః యస్మిన్ సః వీరపురుషః (గ్రామః) = వీరులైన పురుషులుగల గ్రామము

(7) నఞ్ బహువ్రీహి-న విద్యతే ధనం యస్య సః అధనః = ధనంలేనివాడు.

(8) సహార్థ బహువ్రీహి సమాసం- పరివారేణ సహ వర్తతే ఇతి సపరివారః = పరివారము గలవాడు

(9) వ్యధికరణబహువ్రీహి-చక్రంపాణౌ యస్య సః = చక్రపాణిః చేతిలో చక్రం కలవాడు (విష్ణువు) ద్వితీయాది విభక్తి బహువ్రీహి సమానాధికరణము రెండు పదములు ఒకే విభక్తిలో.

(10) ఉపమాన బహువ్రీహి - చంద్రః ఇవ ముఖం యస్యాః సా = చంద్రముఖీ

ఎవతెకు చంద్రుని వంటి ముఖం కలదో ఆమె

(11) వికల్ప బహువ్రీహి - ద్వౌ వా త్రయో వా ద్విత్రాః = ఇద్దరు గాని ముగ్గురు గాని పురుషులు.

(12) లుప్త మధ్యమ పద బహువ్రీహి - తపః ఏవ ధనం యస్య సః = తపోధనః ఎవనికి తపస్సుయే ధన మోవాడు = తపస్సుయే ధనముగా గలవాడు.

## బహువ్రీహి సమాసము

అన్యపదార్థ ప్రధానము. సమాసము లోని రెండు పదములు అప్రధానములే. ఈ రెండు పదములు వేరొక పదార్థము నకు అన్వయింపబడును. గాన సమాసము యొక్క లింగవచనములు అన్య(తృతీయ) వ్యక్తియొక్క లింగవచనములు.

## 3. ద్వంద్వ సమాసము

ఉభయ పదార్థ ప్రధానము. సమాసము లోని రెండు పదములు ముఖ్యములే. గాని సమాసము యొక్క లింగము ఉత్తర పదము యొక్క లింగము కలిగి యుండును. వచనము సమాసము తెలుపు వ్యక్తుల సంఖ్యనుబట్టి యుండును.

1) ఇతరేతర యోగద్వంద్వం -

1) రామః లక్ష్మణశ్చ = రామలక్ష్మణౌ = రాముడున్నూ లక్ష్మణుడున్నూ ఇచ్చట వ్యక్తులు ఇద్దరు గాన రామ లక్ష్మణ శబ్దము ద్వివచనములోనూ లక్ష్మణ శబ్దమును బట్టి పుల్లింగములోనూ ప్రయుక్తం.

2) సీతా చ రామశ్చ = సీతారామౌ ఇచ్చట సీతా రామ శబ్దము ఉత్తరపదమైన రామ శబ్దమునుబట్టి పుల్లింగము, వ్యక్తులు ఇద్దరుగాన ద్వివచనము.

3) మాతా చ పితా చ మాతాపితరౌ

4) క్షుచ్చ పిపాసా చ క్షుత్పిపాసే ఇచ్చట క్షుత్, పిపాసా రెండు స్త్రీ లింగ శబ్దములు.

4) రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ భరతశ్చ శత్రుఘ్నశ్చ రామలక్ష్మణ భరత - శత్రుఘ్నాః ఇచ్చట వ్యక్తులు నలుగురు గాన సమాసము బహువచనములోనున్నది.

5) మాండవీ చ శ్రుతకీర్తిశ్చ = మాండవీశ్రుతకీర్తీ ఇచ్చట వ్యక్తులు ఇద్దరుగాని స్త్రీ వాచకములు.

6) ఇట్లే గంగా చ సరయూ చ గంగాసరయ్వౌ

2) యక్షాశ్చ గంధర్వాశ్చ మహోరగాశ్చ యక్ష గంధర్వ మహోరగాః.

8) ప్రత్యుత్థానం చ ఆసనం చ అర్హణం చ = ప్రత్యుత్థానాసనార్హణాని = లేచుట కూర్చుండపెట్టుట పూజించుట

2) సమాహార ద్వంద్వము - సమాసము లోని పదార్థములను ఒక గుంపుగా భావింపబడును. గన సమాసము ఏక

వచనములోనూ నపుంసక లింగములో నుండును. సమాసములోని పదార్థములు ఏ లింగములోనైన నుండవచ్చును.

### సమాహారద్వంద్వము

1) త్రయాణాం భువనానాం సమాహారః త్రిభువనమ్ సమాహారమనగాగుంపు.

2) తిసృణాం రాత్రీణాం సమాహారః= త్రిరాత్రం. ఇచ్చట రాత్రి శబ్దము స్త్రీ లింగము. పై ఉదాహరణలో భువన శబ్దము నపుంసకము.

3) త్రయాణాం లోకానాం సమాహారః= త్రిలోకీ ఇచట లోక శబ్దము ప్రయుక్తము గాన త్రిలోకీ అను సమాసము స్త్రీలింగము ఏకవచనము ఇదియే ఇచట విశేషము.

4) ఇట్లే, పంచానాం వటానాం సమాహారః పంచవటీ = అయిదు మర్రి చెట్లుగల పదేశము.

### 4. అవ్యయీభావ సమాసము

ఇచట పూర్వపదము అవ్యయం గాన సమాసమంతయు అవ్యయం గానగును సాధారణముగా.

### 1) అవ్యయ పూర్వపద అవ్యయీభావ సమాసము

(1) అహని అహని = ప్రత్యహమ్. ఇచ్చట ప్రతి-అవ్యయము. అహన్ శబ్దము అన్ అన్తమైనది.

(2) అకార న్తమైనశబ్దములమ న్తమగును ప్రత్యహమ్ = ప్రతిదినము శక్తి మనతిక్రమ్య = యథాశక్తి=ఓపిక కొలది ఇచ్చట యథా అవ్యయము. శక్తిశబ్దముహ్రస్వాన్తము ఇకారాన్తము గాన హ్రస్వాన్తముగా సమాసములో అగును. అకారము తప్ప మిగిలిన అచ్చులు చివరనున్న సమాసము హ్రస్వాన్తమగును

(3) బాదలేషు = అధిబాదలమ్ = బ్రాహ్మణుల యందు.

(4) పాపానాం అభావః = నిష్పాపమ్ = పాపముల లేకుండుట.

(5) శకానాం సమృద్ధిః= సంశద్రం= శకులయొక్క అధిక్యము.

(6) లోచనయోః సమీపే= ఉపలోచనం = కళ్ళ దగర.

2 నామ పూర్వపదావ్యయీభావః

1) సూపస్యలేశః సూప పతి=కొంచెము పప్పు

2) శాకస్యలేశః = శాక ప్రతి = కొంచెము కూర. ఇచట ప్రతి అవ్యయము ఉత్తరపదము.

### 5. అలుక్సమాసము

రెండు పదములు ఒక్కటిగానైన తత్పురుషాది సమాసములలో పూర్వపదము యొక్క విభక్తి ప్రత్యయము

లోపించును ఇట్లు లోపించుట చేతనే సమానము లేక సంక్షేపము సిద్ధము.

కాని కొన్ని సమాసములకు విభక్తి ప్రత్యయము లోపించదు. వీటిని అలుక్ (= లోపించని) సమాసములందురు.

1) కంఠే కాలః యస్యసః=కంఠేకాలః = కంఠమునందు నలుపుగల వాడు (ఈశ్వరుడు) ఇచ్చటవాడు కంఠేయని సప్తమ్యన్తం సమాసములో నిలబడినది.

2) జనుషా అన్ధః = జనుషాన్ధః = పుట్టుగ్రుడ్డి. జనుషాయని అలుక్.

3) పశ్యతః హరతి ఇతి = పశ్యతో-హరః=చూస్తుండగా కాజేయు వాడు

4) వాచాం అగోచరః = వాచామ-గోచరః = మాటల కందనివాడు (భగవంతుడు)

5) హృది స్పృశతి ఇతి హృదిస్పృక్= గుండెను తాకునది ప్రియురాలు ప్రియుడు

## మిగిలిన ఆర్ధధాతుక రూపములు

7) 1 భూ లుట్ (దూర=అనద్యతన) భవిష్యత్కాలము

భవితా - భవితారౌ - భవితారః
భవితాసి - భవితాసః - భవితాస్థ
భవితాస్మి - భవితాస్వః - భవితాస్మః

8) లుఙ్ - (సమీప = అద్యతన) భూతకాలము

అభూత్ - అభూతామ్ - అభూవన్
అభూః - అభూతమ్ - అభూత
అభూవమ్ - అభూవ - అభూమ

9) ఆశీర్లిఙ్ (ఆశీరాద్యర్థములలో)

భూయాత్ - భూయాస్తామ్ - భూయాసుః
భూయాః - భూయాస్తమ్ - భూయాస్త
భూయాసమ్ - భూయాస్వ - భూయాస్మ

10) లృఙ్

అభవిష్యత్ - అభవిష్యతాం - అభవిష్యన్
అభవిష్యః - అభవిష్యతం - అభవిష్యత
అభవిష్యమ్ - అభవిష్యావ - అభవిష్యామ

2) ముద్ - 7) లుట్

దూర భవిష్యత్కాలం

మోదితా - మోదితారౌ మోదితారః
మోదితాసే - మోదితాసాథే - మోదితాధ్వే
మోదితాహే - మోదితాస్వహే - మోదితాస్మహే

అమోదిష్ట - అమోదిషాతాం - అమోదిషత
అమోదిష్ఠాః - అమోదిషాథాం - అమోదిఢ్వం
అమోదిషి - అమోదిష్వహి - అమోదిష్మహి

9) ఆశీర్లిఙ్

మోదిషీష్ట - మోదిషీయాస్తాం - మోదిషీరన్
మోదిషీష్ఠాః - మోదిషీయాస్థాం - మోదిషీధ్వం
మోదిషీయ - మోదిషీవహి - మోదిషీమహి

10) లృఙ్

అమోదిష్యత - అమోదిష్యేతామ్- అమోదిష్యన్త

అమోదిష్యథాః - అమోదిష్యేథామ్- అమోదిష్యధ్వమ్

అమోదిష్యే - అమోదిష్యావహి - అమోదిష్యామహి

2 అదాదులు 2) అస్

(7) లుట్ - అసితా - మోదితావలె

(8) లుఙ్ - ఆసిష్ట - అమోదిష్టవలె

(9) ఆశీర్లిఙ్ - అసిషీష్ట - మోదిషీష్ట వలె

(10) లృఙ్ - ఆసిష్యత - అమోదిష్యత వలె

3 జుహోత్యాదులు 1) దా-పరస్మైపది

(7) లుట్ - దాతా - భవితావలె

(8) లుఙ్ -

| | | |
|---|---|---|
| అదాత్ | అదాతామ్ | అదుః |
| అదాః | అదాతమ్ | అదాత |
| అదామ్ | అదావ | అదామ |

(9) ఆశీర్లిఙ్ - దేయాత్-భూయాత్ వలె

(10) లృఙ్-అదాస్యత్-అభవిష్యత్ వలె

(2) దా - ఆత్మనేపది

(7) లుట్ - దాతా - మోదితా వలె

(8) లుఙ్ - అదిత - అమోదిష్ట వలె

(9) ఆశీర్లిఙ్ - దాసీష్ట - మోదిషీష్ట వలె

4 దివాదులు 1) పుష - పరస్మైపది

(7) పోష్టా 8) అపుషత్-అపుష్యత్ ఇవ

(9) పుష్యాత్ 10) అపోక్ష్యత్

2) జన్ " ఆత్మనేపది

(7) జనితా 9) జనిషీష్ట 10) అజనిష్యత

(8) అజని - అజనిషాతామ్- అజనిషత

5) స్వాదులు 1) సు-పరస్మైపది

(7) సోతా (8) సూయాత్

10) అసోష్యత్

(9) లుఙ్

అసావీత్- అసావిష్టామ్- అసావిషుః

అసావీః - అసావిష్టం - అసావిష్ట

అసావిషమ్- అసావిష్వ- అసావిష్మ

సు — ఆత్మనేపది

(7) సోతా (9) సోషీష్ట 10) అసోష్యత

(8) అసోష్ట - అసోషాతాం - అసోషత

అసోష్ఠాః- అసోషాథాం - అసోఢ్వం

అసోషి - అసోష్వహి - అసోష్మహి

6 తుదాదులు— 1) తుద్ - పరస్మైపది

(7) తోత్తా (9) తుద్యాత్

(10) అతోత్స్యత్

(8) అతౌత్సీత్-అతౌత్తామ్-అతౌత్సుః

అతౌత్సీః-అతౌత్తమ్-అతౌత్త

అతౌత్సమ్-అతౌత్స్వ-అతౌత్స్మ

1) తుద్—ఆత్మనే పది

(7) తోత్తా (9) తుత్సీష్ట

(10) అతోత్స్యత

(8) అతుత్త-అతుప్సాతామ్ అతుప్సత
అతుప్థాః-అతుప్సాథామ్-అతుద్ధ్వం
అతుప్సి-అతుప్స్వహి-అతుప్స్మహి

7. రుధాదులు—1) రుధ్-పరస్మైపది
(7) రోద్ధా(9)రుధ్యాత్(10)అరోత్స్యత్
(8) అరౌత్సీత్-అతౌత్సీత్ వలె.
1) రుధ్—ఆత్మనేపది
(7)రోద్ధా (9)రుత్సీష్ట (10)అరోత్స్యత
(8) అరుద్ధ-అతుత్త వలె

8. తనాదులు—1) కృ-పరస్మైపది
(7) కర్తా (9)క్రియాత్ (10)అకరిష్యత్
(8) అకార్షీత్—అకార్ష్టామ్—అకార్షుః
అకార్షీః—అకార్ష్టమ్—అకార్ష్ట
అకార్షమ్—అకార్ష్వ—అకార్ష్మ
1) కృ—ఆత్మనేపది
(7)కర్తా (9) కృషీష్ట (10) అకరిష్యత
(8) అకృత—అకృషాతాం—అకృషత
అకృథాః—అకృషాథాం—అకృఢ్వం
అకృషి—అకృష్వహి—అకృష్మహి

9. క్ర్యాదులు—1) క్రీ-పరస్మైపది
(7)క్రేతా(9)క్రీయాత్ (10 అక్రేష్యత్
(8) అక్రైషీత్-అక్రైష్టామ్-అక్రైషుః
అక్రైషీః-అక్రైష్టమ్-అక్రైష్ట
అక్రైషమ్-అక్రైష్వ-అక్రైష్మ
1) క్రీ-ఆత్మనేపది
(7)క్రేతా (9)క్రేషీష్ట (10) అక్రేష్యత
(8) అక్రేష్ట—అస్తోష్టవలె

10 చురాదులు —1) చుర్-పరస్మైపది
(7) చోరయితా (9) చోర్యాత్
(10) అచోరయిష్యత్
(8) అచూచురత్-అచూచురతామ్,
-అచూచురన్
1) చుర్-ఆత్మనేపది
(7) చోరయితా (9) చోరయిషీష్ట
(10) అచోరయిష్యత
(8) అచూచురత-అచూచురేతామ్
అచూచురన్త

## స్త్రీ ప్రత్యయములు

పుల్లింగ శబ్దములకు స్త్రీ ప్రత్యయములను చేర్చుటచే సాధారణముగా స్త్రీలింగ శబ్దములు ఏర్పడును.

స్త్రీ ప్రత్యయములు ఆ, ఈ, ఊ.

1. ఆ (టాప్/డాప్/చాప్)

1) టాప్ (టకారపకారాలు ఇత్సంజ్ఞలు)

(1) అకారాన్త పుల్లింగ శబ్దములకు టాప్ ప్రత్యయముచే స్త్రీలింగ శబ్దములగును.

అజః—అజా, బాలః—బాలా,
అశ్వః—అశ్వా, కోకిలః—కోకిలా,
జ్యేష్ఠః—జ్యేష్ఠా, వైశ్యః—వైశ్యా.

(2) 'క' ప్రత్యయాన్త పుల్లింగ శబ్దము

లకు టాప్ చేర్చుటచే స్త్రీలింగ శబ్దములగును. కాని 'క' ప్రత్యయమునకు ముందు అకారము ఇకారమగును.

బాలకః—బాలికా, పుత్రకః-పుత్రికా
అశ్వకః-అశ్వికా. మూషకః-మూషికా
పాచకః (వంటవాడు) - పాచికా
సర్వకః (అందరివాడు) - సర్వికా
మామకః (నావాడు) - మామికా
పాశ్చాత్యకః - పాశ్చాత్యికా
దాక్షిణాత్యకః-దాక్షిణాత్యికా
పడమటివాడు - దక్షిణాదివాడు

(3) 'క ప్రత్యయాన్త పుల్లింగ శబ్దములకు స్త్రీ వాచకములు టాప్‌చే విశేషముగానిట్లు ఏర్పడును

పుత్రకః—పుత్రకా/పుత్రికా
సూతకః—సూతకా/సూతికా
పాదరసం ప్రసవించిన స్త్రీ
తారకః—తారకా (నక్షత్రం)
దాటించువాడు తారికా (దాసి)

2) డాప్ (డకార పకారాలు ఇత్సంజ్ఞలు)

(1) సీమన్, బహుయజ్వన్, దామన్ అను స్త్రీ లింగ శబ్దములకు డాప్ వికల్పముగా చేర్చబడును డాప్ చేర్చబడి నప్పుడు సీమా, బహుయజ్వా, దామా అని అకారాన్తములగును. డాప్ చేర్చినను చేర్చకపోయినను ప్రథమైక వచన రూపములు సీమా, బహుయజ్వా దామా అనియే యుండును. ద్వివచన రూపములు మాత్రము. సీమే, బహుయజ్వే, దామే అనియు అగును

సీమా (హద్దు) సీమానౌ/సీమే
బహుయజ్వా—బహుయజ్వానౌ/బహుయజ్వే
అనేక యాగాలు చేయబడ్డ నగరం
దామా(త్రాడు)—దామానౌ/దామే

3) చాప్ (చకారపకారాలు ఇత్సంజ్ఞలు)

(1) సూర్య శబ్దమునకు స్త్రీ వాచకము దేవతయైన చాప్ ప్రత్యయముచే సూర్యాయగును మానుషియైన (కుంతీదేవి) ఙీష్ (ఈ) ప్రత్యయముచే సూరీ యగును.

ఇట్లే మత్స్యః—మత్సీ

అష్టకః — అష్టకా (8 బ్రాహ్మణులు భుజించు పితృ కర్మ)
అష్టికా (8 అధ్యాయాలుగల)

అశ్వకః- అశ్వకా / అశ్వికా } లద గుఱ్ఱం

అజకః- అజకా / అజికా } అడమేక

2 ఈ (ఙీప్/ఙీష్/ఙీన్)

1` ఙీప్ (ఙకార పకారాలు ఇత్సంజ్ఞలు)

(1) ఋకార నకారాన్త పుల్లింగ శబ్దములు ఙీప్ చేర్చుటచే స్త్రీలింగ శబ్దములగును.

కర్తృ (కర్తా) – కర్త్రీ.
గన్తృ (గన్తా) – గన్త్రీ
దాతృ (దాతా) – దాత్రీ
మాలిన్ (మాలీ) – మాలినీ
గుణిన్ (గుణీ) – గుణినీ
తపస్విన్ (తపస్వీ)-తపస్వినీ

(2) అంచు ధాత్వంత పుల్లింగ శబ్దము లకు స్త్రీలింగ శబ్దములు ఙీప్‌చే ఏర్పడును.

ప్రాక్ (ప్రాఙ్)–ప్రాచీ–తూర్పు
ప్రత్యక్ (ప్రత్యఙ్) – ప్రతీచీ = పడమర
అవాక్(అవాఙ్)–అవాచీ=దక్షిణం
ఉదక్ (ఉదఙ్)–ఉదీచీ=ఉత్తరం

(3) పాద శబ్దాన్తమైన బహువ్రీహి సమాసములకు స్త్రీ వాచకములు ఙీప్‌చే వికల్పముగా నగును.

ద్విపద్/ద్విపాద్ } ద్విపదీ
ద్విపద } ద్విపాద్

రెండు పాదాలు గలపుం స్త్రీవాచకాలు

(4) అట్టి బహువ్రీహి సమాసములైననూ ఋ వాచకములు ఋక్కులను బోధించిన టాప్‌యె పఠింపబడును.

ద్విపదా, ఏకపదా (ఋక్)

(5) మాత్రార్థములో ద్వయసచ్ దఘ్నచ్, మాత్రచ్ ప్రత్యయాంతములైన పుల్లింగ శబ్దములకు స్త్రీ వాచకములు ఙీప్‌చే నేర్పడును

ఊరుద్వయసీ, ఊరుదఘ్నీ, ఊరుమాత్రీ = తొడల వరకు గల

(6) మరియు కొన్ని శబ్దాలకు స్త్రీ వాచకాలు ఙీప్‌చే నిర్దేర్పడును.

తరుణః-తరుణీ (యౌవనంపొందిన)
కుమారః-కుమారీ(యౌవనంపొందని)
వధూటః-వధూటీ

(యువా – యువతిః)

– కౌమారీ (వృద్ధా కుమారీ)
చిరంటీ (సువాసినీ యువతిః)

శిశుః - శిశుః- శిశు శబ్దము పుల్లింగ స్త్రీ లింగములలో ఒకటే.

(7) కొన్ని అకారాన్త, ద్విగు సమాసాలకు ఙీప్‌చేర్చి స్త్రీ వాచకముగా వ్యవహరించెదరు.

త్రిలోకీ, పంచవటీ,
కొన్ని నపుంసకాలుగా –

త్రిభువనం, త్రిరాత్రం

(8) హాయనాంతములైన సంఖ్యాది బహువ్రీహి సమాసములు వయస్సును తెలియజేయునప్పుడు ఙీప్‌చే స్త్రీవాచకాలుగా మారును.

ద్విహాయనః (బాలః) –

ద్విహాయనీ (బాలా)

త్రిహాయణః – త్రిహాయణీ
చతుర్హాయనః – చతుర్హాయణీ

కాని కట్టి 2, 3, 4 ఏళ్ళు గడిచిన కాలగా ద్విహాయనా, త్రిహాయనా చతుర్హాయనా - అనెదరు.

(9) పురుషాంతములైన సంఖ్యాది బహువ్రీహి సమాసములకు ప్రమాణమును తెలుపు స్త్రీ వాచకము ఙీప్‌ను వికల్పముగా పొందును

ద్విపురుషీ / ద్విపురుషా పరిఖా = (ఇద్దరు పురుషుల వెడల్పు గల అగడ్త)

(10) కొన్ని స్త్రీ వాచకములు ఙీప్‌చే విశేషముగా మారును.

అన్తర్వత్నీ (ఙీప్+నుక్)=గర్భిణి

పతివత్నీ (ఙీప్+నుక్) = జీవిత భర్తృకా అనగా సువాసిని

పతిః-పత్నీ (ఙీప్) కాని

పతిమతీ (ఙీప్) పృథివీ.

గృహ పతిః – గృహపత్నీ

దృఢః పతిః యస్యాఃసా

దృఢపతిః / దృఢపత్నీ.

వృషలః (శూద్రః) పతిఃయస్యాః సా వృషలపతిః / వృషలపత్నీ.

ఏకః / సమానః పతిః యస్యాఃసా

ఏకపత్నీ / సపత్నీ=సవతి

వీరఃపతిః యస్యాఃసా

వీరపత్నీ=వీరుడు పతిగా కలది.

వృషాకపిః-వృషాకపాయీ.

విష్ణువు / శివుడు-లక్ష్మి / పార్వతి

(11) రంగుగల స్త్రీ వాచకములకు ఙీప్ వికల్పము-ఏనీ/ఏతా (తెలుపు) రోహిణీ రోహితా (ఎరుపు) పిశంగీ పిశంగా. కాని శ్వేతా, అసితా, పలితా (ఙీప్ రాదు)

2 2) ఙీష్(ఙ్, ష్ - ఇత్సంజ్ఞలు)

(12) ఇంద్రాది శబ్దములకు ఙీష్‌చే వా[...] పత్నిగా స్త్రీ వాచకములగును.

ఇంద్రా[...]

వరుణానీ, భవానీ, శర్వాణీ,రుద్రాణి[...] కాని హిమానీ=అధికమంచు, అర[...]ణ్యానీ=పెద్ద అడవి, యవనానీ = యవనుల లిపి – ఙీష్ వచ్చును.

(13) ఊరు భిన్నీ=తొడలు కలవది[...] (ఙీష్) కాని బహు క్రీతా = చా[...] కొన్న స్త్రీ (టాప్). పాణి గృహీ[...] (ఙీష్) =భార్య.

పాణి గృహీతా (టాప్)=దాసి.

సురాపీతీ/సురాపీతా=త్రాగిన స్త్రీ.

(16) నర్తకాది శబ్దములకు ఙీష్‌చే స్త్రీ[...] వాచకము లేర్పడును. కొన్ని రూ[...]పములు విశేషముగా ఏర్పడును.

నర్తకః - నర్తకీ (ఆడునది)

గౌరః - గౌరీ (తెల్లని స్త్రీ)

అనడ్వాన్–అనడుహీ/అనడ్వాహీ

బండికి కట్టు ఎద్దు/ఆవు

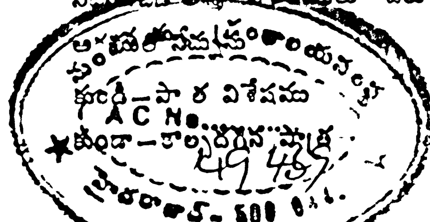
మాతామహః - మాతామహీ
తల్లికి తండ్రి - తల్లికి తల్లి
పితామహః - పితామహీ
తండ్రికి తండ్రి - తండ్రికి తల్లి
ఉపాధ్యాయః - ఉపాధ్యాయానీ / ఉపాధ్యాయీ
గురువు / గురుభార్య
మాతులః - మాతులానీ / మాతులీ
మేనమామ / మేనమామభార్య
కొన్ని రూపములకు వికల్పముగా టాప్‌వచ్చును.

ఉపాధ్యాయా=ఉపాధ్యాయా
(టాప్)=పాఠములను బోధించు స్త్రీ
ఆచార్యాణీ=ఆచార్యుని పత్ని
ఆచార్యా=స్వయముగా బోధించు స్త్రీ
అర్యః - అర్యాణీ/అర్యా (టాప్)
స్వామినీ/వైశ్యా (వైశ్యకులజాతి)
అర్యీ=వైశ్యునిభార్య
బ్రాహ్మణః- బ్రాహ్మణీ గోపః-గోపీ
కాత్యాయనః-కాత్యాయనీ-కాని
గోపాలకః - గోపాలికా
అశ్వపాలకః - అశ్వపాలికా
క్షత్రియాణీ/క్షత్రియా = క్షత్రియుని వల్ల క్షత్రియస్త్రీయందు జన్మించిన స్త్రీ
క్షత్రియా=క్షత్రియుని భార్య
(ఇతర కులానికి చెందినదైనా)
చంద్రముఖీ/చంద్రముఖా (బాలా)
ముఖశబ్దము ప్రాణి భాగముగాన.

కాని ఈ వికల్పము గుల్ఫ శబ్దానికి వర్తించదుగాన సుగుల్ఫా (యువతిః) మంచి చీలమండలు గలది.
ఇట్లే సుముఖా శాలా=శోభనః
ముఖ (ప్రథమ) భాగఃయస్యాస్సా
(అందమైన ముందు భాగం కలది)
సుఘోషా=ఎక్కువ వాపుగలది
(ఙీష్ రాదు)
సుకేశీ/సుకేశా (రథ్యా=మంచి కేశాలంకరణగల రథభాగం)

సుస్తనీ/సుస్తనా ప్రతిమా = మంచి చన్నులుగల విగ్రహం.
కుండోధ్నీ = మంచి పాలు పితుకు ఆవు. ఇచ్చట ఙీష్ మాత్రం.
తుంగనాసికీ/తుంగనాసికా
ఎత్తు ముక్కుగల స్త్రీ.
కిన్తు సహనాసికా అనాసికా
(ముక్కుగలది/ముక్కులేనిది)
సుపుచ్ఛీ/సుపుచ్ఛా(మంచితోకగలది)
స్వఙ్గీ/స్వఙ్గా (మంచి శరీరంగలది)
కిన్తు సుజఘనా, సుకేశా అకేశా.
వీటికి ఙీష్ రాదు.

(2) కాని పుల్లింగ శబ్దములకు ఙీష్ టాప్ ప్రత్యయములు రెండునూ ని[illegible] వేర



గోణీ—ఒక రకమైన సంచి
గోణా—ఒక స్త్రీ పేరు
స్థలీ —శుభ్రపరచని నేల
స్థలా—శుభ్రపరిచిన నేల
భాజీ—వండిన కాయగూరలు
భాజా—వండని ,,
నాగీ—అర ఏనుగు
నాగా—అరపాము
నీలీ—కరి (నల్లని) ఆవు
నీలా—నీలం రంగు చీర
కుశీ—లోహపు కడ్డీ
కుశా—పొడుగుకఱ్ఱ.
కాముకీ—సంభోగేచ్ఛగల స్త్రీ
కాముకా—ధనేచ్ఛగల స్త్రీ
కబరీ—కొప్పు. కబరా=చిత్రమైన
శోణీ/శోణా=ఎఱ్ఱనిది
కాలీ =నల్లని స్త్రీ. కాలా=క్రూరస్త్రీ

(3) గుణమును తెలుపు స్త్రీ వాచకములకు జీష్ వికల్పము.
మృద్వీ/మృదుః (మెత్తనిది)
కాని శుచిః, అణు (ఎలుక)
పాండుః - వీనికి జీష్‌రాదు.

(4) బహు మొదలైన వాటికి జీష్ వికల్పము. బహ్వీ/బహుః
పద్ధతీ/పద్ధతిః శకటీ/శకటిః

3 ఊజ్
(5) కొన్ని స్త్రీ వాచకములకు ఊజ్ వచ్చును.
కురుః=కురుదేశరాజు
కురూః=కురుదేశరాజు కుమార్తె
భద్రబాహూః(పేరు),వృత్తబాహూః=
గుండ్రని బాహువులు కలది.
శ్వశురః-శ్వశ్రూః=అత్తగారు
సంహితోరూః=తొడలు కలసినది
సహితోరూః / సహోరూః
వామోరూః=మంచి తొడలు కలది.

2 ) టిప్-
(6) యువన్ శబ్దమునకు 'తి' ప్రత్యయముచే యువతిః ఏర్పడును. కాని
యువతీ=పతిని కలియునది (జీప్)
2 3) టిస్ (ట్, స్-ఇత్సంజ్ఞలు)
(7) నృ/నర+జీన్=నారీ

కారకములు :

ఒక పదము ఏ విభక్తిలో నుండవలసినది ఆ వాక్యమునందలి క్రియారూపమును బట్టిగాని మరియొక (ఉప) పదమును బట్టిగాని నిర్ణయింపబడును. క్రియారూపమును అనుసరించునవి కారకవిభక్తులనియు ఉపపదమునను సరించునవి ఉపపద విభక్తులనియు చెపబడును. ఉపపదములు సామాన్యముగా నవ్యయములు.

ప్రథమావిభక్తి :

(1) కర్తృ పదమునకు-"రామః" పఠతి
(2) సంబుద్ధి వాచకమునకు. హే"దేవ"
(3) కర్మణి ప్రయోగములో కర్మ అభిహితమై (చెప్పబడి)నప్పుడు-రామేణ

"గ్రన్థః" పఠ్యతే = రామునిచే పుస్తకం చదవబడుచున్నది.

**ద్వితీయా విభక్తి :**

కారక విభక్తులు – (1) కర్మ చెప్పబడనప్పుడు – రామః "గ్రంథం" పఠతి=రాముడు పుస్తకం చదువుతున్నాడు.

(2) ఈ క్రింది ద్వికర్మకధాతు రూపములతో మాత్రము ప్రధానకర్మయు (Direct object) అప్రధాన (గౌణ) కర్మయు (Indirect object) ద్వితీయా విభక్తిలోనుండును

1 గోపః "ధేనుం క్షీరం" దోగ్ధి=పాలవాడు ఆవు నుండి పాలను పితుకును.

2 దరిద్రః "ప్రభుం ధనం" యాచతే= లేనివాడు రాజును ధనమును అడుగును.

3 శిష్యః "గురుం" "ధర్మం" పృచ్ఛతి=శిష్యుడు గురువును ధర్మం అడుగును.

4 పితా "పుత్రం గృహం" నయతి = తండ్రి పుత్రుని ఇంటికి తీసికొనిపోవు.

5 దేవాః "క్షీరసముద్రం అమృతం" మమన్థుః = దేవతలు క్షీరసముద్రమున అమృతమును చిలికిరి.

6 వామనః "బలిం" "వసుధాం" భిక్షతే. వామనుడు బలిచక్రవర్తిని భూమిని యాచించెను.

7 గురుః "బాలకం" "ధర్మం" భాషతే= గురువు బాలకునికి ధర్మమును బోధించును. ఈ వాక్యములలో ప్రతిదానికి క్రైన కామాలు పెట్టిన పదములలో మొదటిది గౌణకర్మయు రెండవది ప్రధాన కర్మయునగును.

**ఉపపద విభక్తులు :**

(1) ధిక్ "నాస్తికం"=ఛీ! నాస్తికుడు. ఇచ్చట నిందాబోధకమైన ధిక్ అను పదమువలన నాస్తికపదము ద్వితీయా విభక్తిలో నుండును. ఇట్లే ఈ క్రింది వాక్యములు-

(2) "వృక్షం" ప్రతి విద్యోతతే విద్యుత్ = చెట్టు వైపుగా మెరయుచున్నది లక్షణార్థమైన "ప్రతి" ఉపపదము.

(3) ఉభయతః "కృష్ణం" గోపాః = గోపాలురు కృష్ణుని ఇరువైపుల ఉన్నారు.

(4) సర్వతః "కృష్ణం" గావః=ఆవులు కృష్ణుని అన్నివైపుల (ఉన్నవి).

(5) ఉపర్యుపరి "లోకం" హరిః=హరి (భగవంతుడు) ప్రపంచమునకు పైపైన ఉన్నారు.

(6) అన్తరా "పాత్రాణి" తిష్ఠన్తి=గిన్నెలలో గిన్నెలున్నవి.

(7) "ధర్మం" ఋతే కుతః సుఖం = ధర్మము లేక సుఖమెట్లు?

ప్ర. పు. వెలగము

(8) "అగ్నిం" అన్తరా కథంపచేత్ = నిప్పులేక వంట ఎట్లు జరుగును ?

(9) "శాస్త్రజ్ఞానం" అన్తరేణ నశాన్తిః =శాస్త్రజ్ఞానము లేక శాన్తిలేదు.

(10) జ్ఞానం భారః "క్రియాం" వినా= పనిలేక తెలివి వ్యర్థము.

(11) "అన్నం"వినా నరః నజీవతి = అన్నము లేక మనిషి బ్రతకడు.

(12) "సర్పం"నికషా నగన్తవ్యమ్ = పాము దగ్గరకు పోరాదు.

(13) "గ్రామం" సమయా నదీ = గ్రామము దగ్గరనది.

(14) "మాసం" అధీతః నా యాతః = నెల పొడవునా చదివినారాలేదు.

(15) "క్రోశం" కుటిలా నదీ=క్రోశము దూరమువరకు నది వంకర.

(16) హరిః "వైకుంఠం" అధితిష్ఠతి / అధ్యాస్తే / అధిశేతే / అధివసతి= హరి వైకుంఠంలో నున్నారు.

తృతీయా విభక్తి :

1 కర్తృ పదమునకు—

1) కర్మణి ప్రయోగములో- "రామేణ" హతోవాలీ=రామునిచే వాలిచచ్చెను (2) భావేప్రయోగములో - గుణిభిఃభూయతే=గుణవంతులచే ఉండబడుచున్నది=గుణవంతులున్నారు.

2 హేతువాచకమునకు-బాలా "హర్షేణ" నృత్యతి=బాల సంతోషముతో ఆడుచున్నది.

3 కరణ వాచకమునకు-"బాణేన" హతోవాలీ=బాణముచే వాలి చచ్చెను.

4 ప్రకృత్యాది శబ్దములతో - ప్రకృత్యా జలం శీతలం = స్వభావముచే నీరు చల్లన.

5 హీనాది శబ్దములతో-"ధనేన"హీనః/ అధికః / ఊనః అయమ్=ధనముచే వీడు హీనుడు / అధికుడు/హీనుడు.

6 సహార్థాలతో-"సజ్జనైః", సహ/సాకం వసేత్=సజ్జనులతో ఉండవలె.

7 తుల్యార్థములతో-న ధనం'విద్యయా' సమం/తుల్యం / సదృశం=ధనము విద్యతో సమముగాదు.

8 వినా, కిం, అలం శబ్దములతో

1) "దుఃఖైః" వినా న సుఖం = దుఃఖము లేకుండా సుఖములేదు.

2) వృద్ధస్య "ధనేన" కిం ( వయోజనం) = వృద్ధునికి ధనముతో పని ఏమి ?

3) విదుషాం "భూషణేన" అలం= పండితులకు అలంకారము చాలు.

9 లక్షణార్థములతో-"జటాభిః" తాపసః యాతి జడలతో తాపసుడు పోవు

చున్నాడు. ఇచ్చట జడలు తాపసుని లక్షణము·

) వికృతమైన అంగ వాచకమునకు - అక్ష్ణా కాణః = నేత్ర వికారముతో నున్నవాడు.

చతుర్థీ విభక్తి :

ఏ ప్రయోజనము కొరకు క్రియ చేయబడుచున్నదో ఆ ప్రయోజన వాచకము సంప్రదాన కారకమనెదరు. ఈ కారకము చతుర్థీ విభక్తిలో నుండును.

1) కారక చతుర్థీ విభక్తి -

(1) "హరయే" రోచతే భక్తిః=హరికి (భగవంతునికి) భక్తి ఇష్టమగు చున్నది. ఇష్టపడు హరి వాచకం చతుర్థిలో నున్నది.

(2) "పుష్పేభ్యః" స్పృహయతి = పుష్పముల కొరకు ఇష్టపడుచున్నాడు.

(3) "దరిద్రేభ్యః" ధనందేహి=దరిద్రులకు ధనమిమ్ము.

(4) "ముక్తయే" హరింభజతి=ముక్తి కొరకు భగవంతుని సేవిస్తున్నారు

(5) "జ్ఞానాయ" అధీతే = జ్ఞానము కొరకు చదువుతున్నాడు.

(6) భక్తిః "జ్ఞానాయ"కల్పతే = భక్తి జ్ఞానము కొరకు అగుచున్నది.

(7) "హరయే" క్రుధ్యతి / ఈర్ష్యతి / అసూయతి=హరిమీద కోపిస్తున్నాడు, ద్వేషిస్తున్నాడు.

2) ఉపపద చతుర్థీ విభక్తి - నమః, స్వస్తి, స్వాహా, అలం, భద్రం, హితం అను పదములతో సంబంధించిన పదములు చతుర్థిలో నుండును.

(1) "బ్రాహ్మణాయ" హితం=బ్రాహ్మణునికి హితము (మంచిది)

(2) "ప్రజాభ్యః" స్వస్తి = ప్రజలకు (జనులకు) శుభము.

(3) "దేవాయ" నమః = దేవునికి నమస్కారం.

(4) "అగ్నయే" స్వాహా = అగ్నికి ఆహుతి.

(5) "దైత్యేభ్యః" హరిఃఅలమ్=హరి (విష్ణువు) రాక్షసులకు చాలినవాడు.

(6) "భవతే" భద్రమ్=మీకు శుభము.

పంచమీ విభక్తి :

వేరు చేయు క్రియకు గట్టిగా నుండు వస్తువు అపాదాన మనబడును.

1) ఒక స్థిరమైన వస్తువు నుండి వేరు చేయు క్రియ ప్రవర్తించిన ఆ వస్తువు అపాదాన కారకమగును. దానికి పంచమీ విభక్తి వచ్చును.

(1) "వృక్షాత్" పర్ణం పతతి = చెట్టు నుండి ఆకు పడుచున్నది. అట్లే

(2) గ్రామాద్ ఆయాతి బాలః=బాలుడు గ్రామము నుండి వస్తున్నాడు.

2) భయపడుట, రక్షించుట అనుక్రియలు ప్రవర్తించిన భయ హేతువునకు పంచమి వచ్చును.

1) "చోరాద్" బిభేతి/త్రాయతే=చోరుని వలన భయపడుతున్నాడు / రక్షింప బడుచున్నాడు.

3) దేనినిబట్టి అధిక/అల్పగుణము కలిగి యుండుట చెప్పబడుచున్నదో దానికి పంచమి వచ్చును.

(1) "ధనాద్" విద్యాగరియసీ =ధనము కంటె విద్య గొప్పది.

(2) "రూపాద్" రమ్యతరః గుణః = రూపము కంటె గుణము మంచిది (హృద్యమైనది).

(4) హేతు వాచకమునకు పంచమి వచ్చును.

(1) "లోభాత్" సంజాయతే పాపం= లోభము వలన పాపం కలుగును.

(2) "అధర్మాత్ లభతే దుఃఖమ్=అధర్మ మువలన దుఃఖం కలుగును.

(5) "ల్యబర్థము అన్తర్గతము కాగా" తత్కర్మ వాచకమైన అపాదానము నకు పంచమీవిభక్తి వచ్చును.

(1) "ప్రాసాదాత్" పశ్యతిరాజా = ప్రాసాదమారుహ్య(ల్యబర్థం)పశ్యతి రాజా=రాజు భవనము నుండి (భవ నము ఎక్కి) చూస్తున్నాడు

(6) కాల, దూర, దిగ్వాచకముల అవధి భూత వాచకమునకు పంచమీ విభక్తి వచ్చును.

(1) "భోజనాత్" పూర్వం పాదౌ ప్రక్షాల యేత్=తినేముందు కాళ్ళను కడుగ వలెను.

(2) "నివాస స్థానాద్" దూరం మల మూత్రం విసృజేత్ =నివాస స్థానము నకు దూరముగా మలమూత్రముల విడువవలెను.

(7) ఋతే, వినా మొదలైన పదము లతో సంబంధించిన పదము పంచమీ విభక్తిలో నుండును.

(1) "శ్రమాద్" వినా న విద్యా=శ్రమ లేకుండా విద్య అబ్బదు.

(2) ఋతే "జ్ఞానాత్" కుతః సుఖమ్= జ్ఞానములేక సుఖమెక్కడ ?

(3) "త్రిదివేభ్యః" నపృథక్ దేవాః = స్వర్గవాసుల కంటె దేవతలు వేరు కారు.

(4) "ఆ మృత్యోః"(మృత్యుపర్యన్తం) ధర్మమాచరేత్ = చచ్చేవరకు ధర్మ మాచరింపవలెను.

(5) "గ్రామాద్" బహిః కోలాహలః= గ్రామము బయట సందడి.

## షష్ఠీ విభక్తిః

షష్ఠీవిభక్తికి కారకత్వం సంబంధ వివక్షలో మాత్రం కలదు.

1) సామాన్య సంబంధమును బోధించు టకు షష్ఠీవిభక్తి వచ్చును 1) రాజ్ఞః పురుషః = రాజు యొక్క సేవకుడు.

2) సంబంధవివక్షలో- "మాతుఃస్మరతి= తల్లిని తలచును.

(3) హేతు శబ్ద ప్రయోగములో హేతు వాచకమునకు షష్ఠివచ్చు.

1) 'అన్నస్య' హేతోః వసతి=అన్నము కారణముచే బ్రతుకును.

4) కృదన్తముతోగూడిన కర్తృ కర్మ వాచకములకు షష్ఠివచ్చును.

(1) 'కృష్ణస్య'కృతిః=కృష్ణుని యొక్క కృతి (కార్యము)· ఇచ్చట కృష్ణుడు కర్త.

(2) "జగతః" కర్తా కృష్ణః = కృష్ణుడు ప్రపంచము యొక్క కర్త అనగా కృష్ణుడు ప్రపంచమును రచించు వాడు ఇచ్చట ప్రపంచము కర్మ.

5) తుల్యార్థ యోగములో– 'కృష్ణస్య' సదృశః / తుల్యః /సమః =కృష్ణుని తో సమానమైనవాడు.

6) నిర్ధారణములో అనగా కొన్ని వ్యక్తు లలో /వస్తువులలో ఒక వ్యక్తిని / వస్తువును విశిష్టముగా చెప్పుట-"పక్షి ణాం"శుకోరమ్యః=పక్షులలో చిలుక అందమైనది.

7) అనాదరములో-గురోః అమశానతః/ ఉపదిశతః శిష్యః బహి యాతి = బోధించుచున్న గురువును నిర్లక్ష్యము చేసి శిష్యుడు బయటకు పోతున్నాడు

## సప్తమీ విభక్తి

1) కర్తృ కర్మ నిష్ఠమైనక్రియకు ఆధార మైన వాచకమునకు సప్తమీ విభక్తి వచ్చును. ఈంఆధారము 3 రకములు

(1) ఏకదేశకము/ఔపశ్లేషికము

(2) వైషయికము (3) అభివ్యాపకము

(1) ఏకదేశకము/ఔపశ్లేషికము

"వనే" వసతి=అడవిలోనున్నాడు. అతసుండుటకు ఆధారము అడవి లోని ఒక భాగముగాన ఏకదేశకము.

"నద్యాం"స్నాతి = నదిలో స్నానం చేస్తున్నాడు.

స్నానక్రియకుఆధారము నీటియొక్క సంపర్కముగాన ఔపశ్లేషికము.

(2) వైషయికము– "విద్యాయాం" అనురాగః =విద్యయందభిమక్కువ మక్కువకు ఆధారము విద్యయను విషయము గాన వైషయికము.

(3) అభివ్యాపకము-"దుగ్ధే"మాధుర్యమ్ =పాలలో తీపి ఇచ్చట పాలలో ఏ భాగమైన తియ్యగా నుండునుగాన తీపి పాలలో అంతట వ్యాపించి

యున్నదిగాన తీపి ఆధారము అభి వ్యాపకం.

2) దూర అంతిక పదములకు సప్తమీ విభక్తి వచ్చును.
వనస్య "దూరే / అంతికే" =వనము నకు దూరంలో/దగ్గరలో(గృహము)

3) సతిసప్తమీ ప్రయోగములో "మయి ఆగతే" సఃగతః=నేనురాగా అతను వెళ్ళెను.

4) నిర్ధారణములో షష్ఠీ సప్తమీ విభక్తులు వికల్పముగా వచ్చును

(1) "జన్తుషు/జన్తూనాం" గౌః సాధుః= జంతువులలో ఆవుమంచిది/నెమ్మది

(2) "రుదితేపుత్రే/రుదితః పుత్రస్య" పితా గచ్ఛతి = పుత్రుడు ఏడ్చుచుండగా తండ్రి పోతున్నాడు.

## లకారార్థ ప్రకరణము

సంస్కృతధాతు (క్రియా) రూప ములు కాలమును బట్టియు ప్రయోజన మును బట్టియు 10 రకములైన లకారము లలో నుండును. కాలమును బట్టి

1) వర్తమానార్థకము లట్
2) అనద్యతన భూతార్థకం లఙ్
3) అద్యతన భూతార్థకము లుఙ్
4) పరోక్ష భూతార్థకము లిట్
5) అనద్యతన భవిష్యదర్థకం లుట్
6) అద్యతన భవిష్యదర్థకం లృట్
ప్రయోజనమును బట్టి
7) విధ్యర్థకము లోట్
8) విధ్యాద్యర్థకము విధిలిఙ్
9) ఆశీషర్థకము ఆశీర్లిఙ్
10) హేతు హేతుమదర్థకము లృఙ్
ఇవిగాక లేట్ అనునది వేదములో కనబడును.

1) లట్-ఇది వర్తమాన కాలమును హిందీ భాషలోని తాత్కాలిక వర్త మానార్థమును, అలవాటు ప్రకారము ప్రతి దినముచేయు/జరుగు క్రియార్థ మును బోధించును.

(1) జగతః పితరౌ వందే -

(2) సూర్యః పూర్వస్యాం ఉదేతి = సూర్యుడు తూర్పున ఉదయించును

2) లఙ్-దూర భూతకాల అర్థమును అనగా వర్తమానము నుండి 24 గంటల లోపలి క్రియార్థమును సూచించును.

(1) సఃమాసాత్ ప్రాక్ తత్రన్యవసత్ = అతడు నెలలోపల అచ్చటనుండెను.

*3) లిట్-దూర భూతార్థము పరోక్ష మైన. లిట్ రూపము విధేయం-

(1) రామః రావణం జఘాన=రాముడు రావణుని చంపెను. ఈ విషయ మును తెలిపిన వ్యక్తి కి రావణ

సంహారమును చూడలేదు. గాన అతనికి రావణ సంహారము పరోక్షము.

(2) హనుమాన్ సీతాం అశోకే దదర్శ = హనుమంతుడు సీతను అశోక వనమందు చూసెను.

4) లుఙ్ - ఆసన్న భూతకాలములో (24 గంటల లోపల) జరిగిన క్రియను తెలుపుటకు లుఙ్ ధాతు రూపము వాడబడును.

(1) సః ఇతః పూర్వమేవ అగాత్ = అతడు ఇంతలోనే వెళ్ళెను గాన లుఙ్ అద్యతన భూతకాలమునకు ఒప్పును.

*4) లట్ రూపమునకు 'స్మ' చేర్చిన లఙ్ అర్థము కలుగును.

(2) లంకాయాం రావణః ప్రతివసతిస్మ = లంకలో రావణుడు ఉండెను.

5) లుట్-దూర భవిష్యత్తులో జరుగు క్రియను (24 గంటలకు పైగా) తెలుపుటకు లుట్ రూపమును వాడెదరు.

(1) శ్వః కలాశాలాం న గన్తాస్మి = రేపు నేను కళాశాలకు పోను.

6) లృట్-ఆసన్న (దగ్గర) భవిష్యత్తులో (24 గంటల లోపల) జరుగు క్రియను తెలుపుటకు లృట్ రూపం వాడబడును.

1) అద్యరాత్రౌ కలాశాలాయాః ప్రత్యాగమిష్యామి = ఈ రాత్రికి కలాశాల నుండి తిరిగి వచ్చెదను.

గాన లృట్ అద్యతన భవిష్యత్తునకు, లుట్ అనద్యతన భవిష్యత్తునకు సరిపోవును.

అద్యతన = నేటి

అనద్యతన = రేపటి/నిన్నటి

ఈ 24 గంటల పరిమితి అంతగా పాటింపబడుటలేదు.

అట్లే లఙ్, లుఙ్, లిట్ అను భూతకాలధాతు రూపములను యథేచ్ఛగా వాడుచున్నారు.

7) లోట్-ఆజ్ఞ, ఉపదేశము, ప్రార్థన, అనునయము, ఆశీస్సులలో లోట్ రూపము వాడబడును.

(1) పుత్రం లభస్వ = పుత్రుని పొందుము అని ఆశీర్వాదము.

(2) సత్యం వద ధర్మం చర = సత్యమును పలుకుము, ధర్మమును ఆచరింపుము-ఉపదేశం.

(3) ఆశీరర్థములో ప్రథమ మధ్యమ ఏకవచన రూపములలో 'తాత్' అను ప్రత్యయము వైకల్పికముగా వాడబడును

చిరంజీవతు/చిరంజీవతాత్ బాలకః = పిల్లవాడు చిరంజీవి యగుగాక

ఇక్లేమధ్యమ పురుష ఏకవచనంలో
చిరంజీవ/చిరంజీవతాత్త్వం

(4) క్షేత్రం సుభిక్షం భవతు=పొలము పండుగాక (ప్రార్థన)

(5) అనునయం-బాలక మా రుదిహి= పిల్లవాడా! ఏడవవద్దు.

8) విధిలిజ్- (1) ఉపదేశమును
(2) ఉద్దేశమును (3) సూక్తిని,
(4) ప్రార్థన, (5) శపథం ఒట్టు
(6) మర్యాదగా విచారించుట,
(7) యథేచ్ఛ అనుమతి
(8) సమయమును తెలుపును.

(1) ఆపదర్థే ధనంరక్షేత్= అక్కరకు డబ్బును దాచవలెను.

(2) కుర్యాం హరస్యాపి ధైర్యచ్యుతిం =శివుని ధైర్యమును సడలించెదను అనినా (మన్మథుని) అభిప్రాయము

(3) సహసా విదధీత న క్రియాం= ఏ కార్యమునైనా హడావిడిగా (బాగా ఆలోచింపకుండా) చేయవలదు.

(4) భవాన్ దయయా మమ గృహం ఆగచ్ఛేత్ = మీరు దయచేసి మా యింటికి రావలసినది

(5) నందవంశః వినశ్యేత్ = నంద వంశము నశింప వలయును (అని ఒట్టుపెట్టుకొనుట)

(6) సంప్రశ్న అనగా మర్యాదగా విచారించుట-
కిమయం సాహిత్యం అధీయీత ఉత తర్కం = ఇతను సాహిత్యమును చదువునా ? లేక తర్కమునా ?

(7) కామచారానుజ్ఞ యథేచ్ఛ అనుమతి
యథాతథ్యం రోచతే
తథాకుర్యాః = నీకు ఇష్టమైనట్లు చేయుము.

(8) సమయము (Condition) సుఖార్థీ చేత్ త్యజేద్ విద్యాం=సుఖమును కోరితే చదువును మానవలెను.

9) ఆశీర్లిజ్-ఆశీస్సుల నందచేయుటకు ఈ ధాతు రూపమును వాడెదరు. యశస్వీ భూయాత్ = నీకు కీర్తి కలుగుగాక ! యశస్వీ భూయాః = యశోవంతుడవుగాక. ఇక్లేయశోమే భూయాత్ యశస్వీ భూయాసమ్= నాకు కీర్తి కలుగుగాక. నేను కీర్తి గలవాడను కావలె. ఆశీస్సులకు లోట్ రూపము కూడా వాడవగును భూయాత్/భవతు భూయాః/భవ.

10) లృజ్-హేతు హేతుమద్భావముగల రెండు వాక్యములలో రెండుక్రియలు జరగనిచో ఆక్రియా రూపాలకు లృజ్‌ను వాడెదరు. సువృష్టిశ్చేద్ అభవిష్యత్ సుభిక్షం అభవిష్యత్= మంచి వానపడిన పొలాలు బాగ పండును,

ప్రేరణార్థక ధాతురూపాలు

Causative Verbal forms

ప్రేరణార్థకము ణిచ్ (ఇ) ప్రత్యయముచేత ఏర్పడును. చురాది వికరణ ప్రత్యయము కూడ ణిచ్ అగుటచే చురాది ధాతురూపాలు ప్రేరణార్థకముల సదృశములుగా నుండును. గాన భవతి - భావయతి యగును.

కృ - కరోతి = చేయుచున్నాడు.
కారయతి - చేయించుచున్నాడు.

ఇట్లే దృశ్=చూచు
పశ్యతి – దర్శయతి
శ్రు=విను, శృణోతి - శ్రావయతి
పఠ్ - పఠతి - పాఠయతి
నీ = తీసికొనిపోవు
నయతి/తే - నాయయతి
లిఖ్=వ్రాయు. లిఖతి - లేఖయతి
చర్ = నడచు, మేయు
చరతి - చారయతి
ఆప్=పొందు, ఆప్నోతి - ఆపయతి
ఇ–పోవు. ఏతి - గమయతి (ఆయ)
గమ్=పోవు, గచ్ఛతి - గమయతి
ఇష్=కోరు, ఇచ్ఛతి - ఏషయతి
ఏధ్=వృద్ధిపొందు
ఏధతే–ఏధయతి
కంప్=వణకు, కంపతే–కంపయతి
కాశ్=వెలుగు, కాశతే–కాశయతి
కుప్=కోపించు కుప్యతి- కోపయతి
కూజ్=కూయు. కూజతే-కూజయతి
కృష్=దున్ను, లాగు
కృషతి/కర్షతి - కర్షయతి
క్రమ్ - తిరుగు, నడచు
క్రమతే/క్రామతి - క్రామయతి
క్రీడ్=ఆడు, క్రీడతి - క్రీడయతి
త్యజ్=విడచు, త్యజతి- త్యాజయతి
ధృ - ధరించు, పట్టుకొను
ధరతి/ధరతే - ధారయతి
పచ్=వండు
పచతి/పచతే - పాచయతి
పా=త్రాగు. పిబతి - పాయయతి
బుధ్=తెలుసికొను
బోధతి/బోధతే - బోధయతి
యత్=కష్టించు, పనిచేయు
యతతే - యాతయతి
రమ్=ఆడు, ఆనందించు
రమతే - రమయతి
(ఆ) రభ్=మొదలిడు
(ఆ) రభతే - (ఆ) రంభయతి
రుహ్=మొలచు
రోహతి - రోహయతి / రోపయతి
వంద్=నమస్కరించు
వందతే - వందయతి
శీ=నిద్రించు, శేతే–శాయయతి
ఆ+హ్వే=పిలుచు
(ఆ)హ్వయతి-(ఆ)హ్వాయయతి
హ్రీ=సిగ్గుపడు, జిహ్రేతి-హ్రేపయతి

స్థా=ఉండు తిష్ఠతి–స్థాపయతి
వృత్=ఉండు, వర్తతే–వర్తయతి
వృధ్=పెరుగు. వర్ధతే=వర్ధయతి
వా=వీచు వాతి–వాజయతి
కేశాన్ వాపయతి=జుట్టునకు పరిమళము కలిగించుచున్నాడు (సుగంధీకరోతి)

లీ=లయించు/కరగు, విలీనయతి/ విలాయయతి/విలాలయతి/విలాపయతి

భీ=భయపడు. బిభేతి–భాయయతి/ భావయతి/భీషయతే.

స్మి=నవ్వుట. స్మయతి-స్మాయయతి
విస్మయతి–విస్మాపయతే
క్రీ=కొను, క్రీణాతి–క్రాపయతి
జి=గెలుచు· జయతి–జాపయతి
అధి+ఇ=నేర్చుకొను.
అధీతే–అధ్యాపయతి

సిధ్=కలుగు· సిధ్యతి–సాధయతి (అన్నం)· సిద్ధ్యతి-సేధయతి (తత్త్వం)
దుష్=చెడు దుష్యతి–దూషయతి
మనస్సును కలవరపరచుటలో
దుష్యతి–దోషయతి/దూషయతి
ఘట్=కలుగు. ఘటతే–ఘటయతి,
జన్=పుట్టు. జాయతే–జనయతి
రంజ్=వశమగు వశ్యుచేసికొను
రంజయతి ను గాన్ పదార్థం
రజతి–రంజయతి (మృగవధయు) సేంచు
చి=పోగుచేయు. చినోతి–
చాపయతి/చాయయతి
స్ఫుర్=కట్టు. స్ఫురతి–
స్ఫోరయతి/స్ఫారయతి

ఇణ్=పోవు. గచ్ఛతి–గమయతి
హన్=కొట్టు/చంపు. హన్తి–
ఘాతయతి
నమ్=వంగు/నమస్కరించు
నమతి–నామయతి
వ్రజ్=పోవు. వ్రజతి–వ్రాజయతి
శుచ్=దుఃఖించు శోచతి-శోచయతి
శుభ్=ప్రకాశించు. శోభతే-శోభయతి
లభ్=పొందు. లభతే–లాభయతి
వస్=వసించు. వసతి–వాసయతి
భాష్=మాట్లాడు. భాషతే–భాషయతి
వద్=చెప్పు. వదతి–వాదయతి
వహ్=మోయు. వహతి/వహతే–
వాహయతి
అద్=తిను అత్తి–ఆదయతి
అధి+ఇ=నేర్చుకొను.
అధీతే–అధ్యాపయతి
బ్రూ=పలుకు
బ్రవీతి/బ్రూతే–వాచయతి
విద్=తెలియు. వేత్తి–వేదయతి
రుద్=ఏడ్చు· రోదితి–రోదయతి
స్వప్=నిద్రించు స్వపితి–
స్వాపయతి
భ్రమ్=తిరుగు భ్రామ్యతి–భ్రామయతి
ముచ్=విడుచు. ముంచతి–మోచయతి
మృ=చచ్చు. మ్రియతే=మారయతి
సించ్=తడుపు సించతి–సేచయతి
స్ఫుట్=పగులు. స్ఫుటతి–స్ఫోటయతి
ఛిద్=నరకు. ఛినత్తి–ఛేదయతి

గ్రహ=పట్టుకొను గృహ్ణాతి-గ్రాహయతి
జ్ఞా=తెలియు జానాతి/జానీతే-జ్ఞాపయతి

ఇచ్ఛార్థక సన్నన్త ధాతురూపాలు Desiderative verbal forms ఒక క్రియను చేయకోరు ధాతు రూపము ధాతువునకు స(స్) ప్రత్యయము చేర్చు టచే నేర్పడును. ఈ ధాతు రూపములో సభ్యాస కార్యము కావలెనగును. అభ్యాస మనగా ధాతువు మొదటి అక్షరము ధాతువు ముందు తగిన మార్పుతో చేరును.

చదువకోరు పన్నారు=
'పి' ఎరి'ష'తి ఇక్కడ 'ష'
స(స్) ప్రత్యయమున్నా 'పి' అను నది అభ్యాసమున్నా

కొన్ని ధాతువులకు లట్, సన్నన్త లట్ ప్రథమైక వచన రూపములు -
పఠ్-పఠతి-పిపఠిషతి
అద్=తిను అత్తి-జిఘత్సతి
రుద్=ఏడ్చు. రోదితి-రురుదిషతి
విద్=తెలిసికొను. వేత్తి-వివిదిషతి
ముష్=దొంగిలించు
మోషతి-ముముషిషతి
గ్రహ్=పట్టుకొను
గృహ్ణాతి-జిఘృక్షతి
స్వప్=నిద్రించు. స్వపితి-సుషుప్సతి
కృ=చేయు కరోతి. కురుతే-చికీర్షతి
కౄ=వెదజల్లు. కిరతి-చికరిషతి

గౄ=మ్రింగు గిరతి-జిగరిషతి
ధృ-ధరతి-దిధరిషతే
భూ=ఉండు భవతి-బుభూషతి
భిద్=పగులు. భినత్తి-బిభిత్సతి
యజ్=అర్చించు. యజతి-యియక్షతే
వృధ్=పెరుగు. వర్ధతే-వివర్ధిషతే
గమ్-గచ్ఛతి-జిగమిషతి
చి=పోగుచేయు, ఏరు.
చయతి-చికీషతి
హన్=చంపు కొట్టు
హన్తి-జిఘాంసతి
ప్రతి ఇ(ణ్)=తిరిగివచ్చు.
ప్రత్యేతి-ప్రతీషిషతి = బోధయ ...
ద్యుత్=వెలుగు. ద్యోతతే-
దిద్యుతిషతే/దిద్యోతిషతే
రుచ్=ఇష్టమగు, ప్రకాశించు
రోచతే-రురుచిషతే/రురోచిషతే
లిఖ్-లిఖతి-లిలిఖిషతి/లిలేఖిషతి
దివ్=ఆడు మొ॥
దీవ్యతి-దిదేవిషతి
వృత్=ఉండు: వర్తతే-వివర్తిషతే
వృధ్-వర్ధతే-వివర్ధిషతే
ఆప్-ఆప్నోతి-ఈప్సతి
భ్రస్జ్=వారు, పతనమగు-
బిభ్రక్షతి/బిభర్క్షతి
దంభ్=అహంకరించు.
దిదంభిషతి/ధిప్సతి/ధీప్సతి
శ్రి=ఆశ్రయించు
శ్రయతి-శిశ్రీషతి/శిశ్రయిషతి

యు=కూడు

యౌతి – యుయూషతి/యియవిషతి

భృ భూ – బుభూర్షతి/బిభరిషతి

జ్ఞా=తెలిసికొను

జానాతి – జ్ఞీప్సతి/జిజ్ఞాపయిషతి

స్తు – పొగడు. స్తౌతి – తుష్టూషతి

మృ=చచ్చు మ్రియతే-ముమూర్షతి

పత్ – పతతి – పిపతిషతి/పిత్సతి

దా=ఇచ్చు

దదాతి/దత్తే – దిత్సతి/దిత్సతే

ధేఙ్(ట్)=త్రాగు. ధయతి – ధిత్సతి

రభ్ – రభతే – రిప్సతే

లభ్ – లభతే – లిప్సతే

శక్=సమర్థమగు.

శక్నోతి – శిక్షతి/శిక్షతే

పద్ – పొందు. పద్యతే – పిత్సతే

ముచ్=వదలు.

ముంచతి – ముముక్షతే/మోక్షతే

స్వప్=నిద్రించు.

స్వపితి – సుష్వాపయిషతి

సాధ్=సాధించు.

సాధ్నోతి – సిషాధయిషతి

సిచ్=తడుపు, సించతి-సిసిక్షతి

స్థా=ఉండు/నిలుచుండు.

తిష్ఠతి – తిష్ఠాసతి.

వృత్ – వివృత్సతి/వివర్తిషతే

వృధ్ – వివృత్సతి/వివర్ధిషతే

స్రుత్ – సిస్రుత్సతి/సిసర్తిషతి.

తౄ=తరించు/దాటు.

తరతి – తితరిషతి/తితీర్షతి

వృ=వరించుట

వృణోతి – వివరిషతి/వువూర్షతి

పూ(ఞ్)=పవిత్రము చేయు.

పునాతి – పిపవిషతే

అశ్=తిను/పొందు

అశ్నాతి – అశిశిషతి.

ప్ర+అన్=శ్వాసించు.

ప్రాణితి – ప్రాణిణిషతి.

ఆ+హ్వే=పిలుచు

ఆహ్వయతి – ఆజుహావయిషతి.

పూ=పూజించు పావనం చేయు

పావయతి – పుపావయిషతి. పిపా

భూ – భావయతి – బిభావయిషతి

రు=అరచు

రావయతి – రిరావయిషతి

లూ=కోయు.

లావయతి – లిలావయిషతి

తన్=విస్తరించు. తనోతి-

తితనిషతి/తితాంసతి/తితంసతి

మృ – ముమూర్షతి=మృతిని

శంకిస్తున్నాడు.

పత్ – పిపతిషతి/పిత్సతి=పడుట

శంకిస్తున్నాడు

దా – దిత్సతి – తే(ముక్కలుచేయ/

ఇవ్వగోరుచున్నాడు)

ధే(ట్) – ధిత్సతి – త్రాగగోరు

చున్నాడు

రభ్/లభ్ – రిప్సతే/లిప్సతే=

ఆరంభింప/పొందగోరుచున్నాడు.

యఙన్త ధాతురూపాలు

**Frequentative verbal forms**

మరల మరల గాని అతిశయముగా గాని చేయు క్రియను సూచించు క్రియా రూపము యఙన్తముగా నుండును.

యఙ్(ఙ్) ప్రత్యయము హలాది ఏకాచ్ (ఒక అచ్చుగల) ధాతువునకు విధింపబడును. ధాతురూపము ఆత్మనే పదము.

రుచ్ — రోచతే — రోరుచ్యతే.
శుభ్ — శోభతే — శోశుభ్యతే.
సూచ్ — సూచయతి — సోసూచ్యతే.
సూత్ర్ — సూత్రయతి-సోసూత్ర్యతే
అట్ = తిరుగు. అటతి-అటాట్యతే
అశ్ — అశ్నాతి — అశాశ్యతే
భిద్ — భినత్తి — బేభిద్యతే
వ్రజ్ = పోవు
వ్రజతి—వావ్రజ్యతే = వంకరగాపోవు
లుప్ = లోపించు.
లుంపతి-లోలుప్యతే (నిందార్థంలో)
చర్ — చరతి — చంచూర్యతే ,,
ఫల్ — ఫలతి — పంఫుల్యతే ,,
జప్ = జపించు
జపతి — జంజప్యతే(నింద్యార్థములో)
దహ్-దహతి-దందహ్యతే ,,
దశ్ = కరచు.
దశతి — దందశ్యతే ,,

భజ్ = సేవించు, విరుచు
భజతి/భనక్తి — బంభజ్యతే.
గృ = మ్రింగు.
గిరతి — జేగిల్యతే (నిందార్థంలో)
దా — దదాతి/దత్తే — దేదీయతే.
పా — పిబతి — పేపీయతే.
స్థా — తిష్ఠతి — సేషీయతే.
శ్వి — వాయు — శేశ్వీయతే/శోశూయతే
స్మృ — స్మరతి — సాస్మర్యతే
కృ — కరోతి/కురుతే-చేక్రీయతే.
సిచ్ — సించతి — సేసిచ్యతే.
కు = కూయు — కువతి-/కౌతి } -కోకూయతే/చోకూయతే
స్రంస్ = జారు-స్రంసతే—సనీస్రస్యతే
ధ్వంస్ — ధ్వంసతే — దనీధ్వస్యతే
భ్రంశ్ — భ్రంశతే — బనీభ్రశ్యతే
పత్ — పతతి — పనీపత్యతే
పద్ — పద్యతే — పనీపద్యతే
యమ్ = నియమించు, లొంగదీయు.
యమతి — యంయమ్యతే
జన్ = పుట్టు — జాయతే — జాజాయతే/జంజన్యతే.
హన్-హన్తి-జేఘ్నీయతే/జంఘన్యతే
వృత్ — వర్తతే — వరీవృత్యతే
నృత్ — నృత్యతి — నరీనృత్యతే.
వృధ్ — వర్ధతే — వరీవృధ్యతే.
గ్రహ్ — గృహ్ణాతి = పట్టుకొను } — జరీగృహ్యతే

ప్రచ్ = అడుగు

పృచ్ఛతి – పరీపృచ్ఛ్యతే

వ్రశ్చ = కోయు/నరకు.

వృశ్చతి – వరీవృశ్చ్యతే

స్వప్ – స్వపితి – సోషుప్యతే

వ్యే(ఞ) = నేయుట/అల్లుట.

వయతి – వేవీయతే

ప్రూ = వానవ చూడు

జిఘ్రతి – జేఘ్రీయతే.

ధ్మా = ఊదు, పూరించు.

ధమతి – దేధ్మీయతే.

శీ(ఙ్) = పడుకొను/నిద్రించు.

శేతే – శాశయ్యతే.

ఢౌక్ పోవు. ఢౌకతే – డోఢౌక్యతే

త్రౌక్ ,, త్రౌకతే = తోత్రౌక్యతే

## నామ ధాతువులు

నామవాచకముల నుండి కూడ ధాతు రూపములు ఏర్పడును.

పుత్ర శబ్దము నుండి తనకు పుత్రుని కోరుచున్నాడు అనుటకు పుత్రీయతి అను ధాతు రూపమేర్పడును.

1. ఆత్మనః పుత్రమిచ్ఛతి = పుత్రీయతి(నః).

పుత్రీయతి అను ధాతురూపము లట్ ప్రథమైకవచనాంతము.

ఇష్టే గాం/నావం ఆత్మన ఇచ్ఛతి గవ్యతి/నావ్యతి.

త్వాం = నిన్ను – త్వద్యతి

మాం = నన్ను – మద్యతి

యుష్మాన్ = మిమ్ములను-యుష్మద్యతి

అస్మాన్ = మమ్ములను – అస్మద్యతి

గిరం = మాటను – గిర్యతి

పురం = పురమును – పూర్యతి

దివం = స్వర్గమును – దివ్యతి

అముం = అతనిని – అదస్యతి

కర్తారం = కర్తను – కర్త్రీయతి

(ఆకలికి) అశనం తిండిని-అశనాయతి

(దాహానికి) ఉదన్ = నీరు – ఉదన్యతి.

ధనం (లోభముచే) – ధనాయతి.

అశనం (దేవార్చనకు) – అశనీయతి.

ఉదకం (సహ్యాదులకు) – ఉదకీయతి.

ధనం (జీవనార్థకం) – ధనీయతి

అశ్వం (వడవా = ఆడుగుర్రం) – అశ్వస్యతి

వృషం = ఎద్దు/గౌః = ఆవు – వృషస్యతి.

క్షీరం = పాలను, బాలః క్షీరస్యతి

దధి = పెరుగును (ఆశచే)-దధిస్యతి బాలః దధ్యస్యతి

మధు = తేనె-మధుస్యతి/మధ్వస్యతి

2. పుత్రం = పుత్రుని – పుత్రకామ్యతి

యశః = కీర్తిని – యశస్కామ్యతి

కిమ్ = ఏమి – కింకామ్యతి

ఇదం = దీనిని – ఇదం కామ్యతి

స్వః = స్వర్గమును – స్వఃకామ్యతి

3 ఛాత్రం=శిష్యుని, పుత్రమివా
చరతి-పుత్రీయతి

ద్విజం=బ్రాహ్మణుని విష్ణుమివ
ఆచరతి – విష్ణూయతి

భిక్షుః=సన్యాసికుట్యాం=పర్ణశాలలో
ప్రాసాదం ఇవాచరతి-ప్రాసాదీయతి
(హృష్టః=సంతోషించినవాడై)
ప్రాసాదే=భవనములో, కుటీమివాచ
రతి=కుటీయతి (క్లిష్టః=బాధపడి)

రామః కృష్ణ ఇవాచరతి–కృష్ణాయతి
,, ఓజస్వీ ,, –ఓజాయతే.
,, యశస్వీ ,, –యశాయతే/ యశస్యతే.
,, విద్వాన్– ,, విద్వాయతే/ విద్వస్యతే
,, త్వమ్– ,, త్వద్యతే.
,, అహమ్ ,, మద్యతే.
,, యూయమ్-,, యుష్మద్యతే.
,, వయమ్– ,, అస్మద్యతే.

రమా కుమారీ - ,, కుమారాయతే.
,, హరిణీ - , హరిణాయతే.
,, గుర్వీ=గురుపత్నీ–ఇవాచరతి గురూయతే.

సపత్నీ=సవతి- ,, సపత్నాయతే.
,, ,, ,, సపతీయతే.
,, ,, ,, సపత్నీయతే.
,, యువతిః ,, యువాయతే.

రమా పాచికా=వంటగత్తె–ఇవాచరతి పాచికాయతే.

రామః క్లీబః=నపుంసకుడు ఇవాచరతి క్లీబాయతే

,, కృష్ణః ఇవాచరతి - కృష్ణతి
,, అః(విష్ణుః) ,, - అతి
,, కవిః ,, -కవయతి.
,, విః=పక్షి ,, -వయతి
,, ద్రుః=చెట్టు ,, -ద్రవతి
,, పితా=తండ్రి , -పితరతి
,, రాజా ,, -రాజానతి

(దారుః) పన్థాః=మార్గము ఇవాచరతి -పథీనతి
,, మన్థాః=కవ్వము ,, -మథీనతి

భవనం ద్యౌః=స్వర్గము ,, -దేవతి/ ద్యవతి

రజ్జుః మాలా ఇవాచరతి=మాలాతి

4. అశృశః శృశః భవతి–శృశాయతే.
కొందర గలవాడగుచున్నాడు.
అసుమనాః సుమనాఃభవతి– సుమనాయతే
మంచి మనస్సు గలవాడగుచున్నాడు.
అలోహితః లోహితః భవతి=నః లోహితాయతి – తే = ఎర్రబడు చున్నాడు. లోహినీయతి–తే/సా ఆమె ఎర్రబడుచున్నది.
అస్తే శ్యామాయతే = నల్లబడు చున్నాడు.

దుఃఖాయతే=దుఃఖించుచున్నాడు

హర్షాయతే=సంతోషించుచున్నాడు.

గర్వాయతే=గర్వించుచున్నాడు.

సుఖాయతే=సుఖించుచున్నాడు.

నిద్రాయతే=నిద్రించుచున్నాడు.

5. కష్టాయ క్రమతే = పాపము చేయ పూనుచున్నాడు కష్టాయతే. సత్రాయతే, కక్షాయతే=పాపం చేయ పూనుచున్నాడు. రోమన్థం వర్తయతే రోమన్థాయతే=నెమరువేయుచున్నది (పశువు)

బాష్పం ఉద్వమతి=కన్నీటిని కార్చుచున్నాడు-బాష్పాయతే, ఊష్మ ఉద్వమతి=ఊష్మాయతే సెగలు క్రక్కుచున్నాడు.

ధూమాయతే = పొగలు క్రక్కుచున్నాడు.

ఫేనాయతే = నురుగు క్రక్కుచున్నాడు.

6. శబ్దం కరోతి-శబ్దాయతి-తే.

వైరం ,, -వైరాయతే.

కలహం ,, -కలహాయతే

కష్టం ,, -కష్టాయతే

సుదినం ,, సుదినాయతే

దుర్దినం ,, దుర్దినాయతే

7. (స్వస్య) సుఖం వేదయతే సుఖాయతే

తన సుఖమును తెలుసుకొంటున్నాడు కాని పరస్య సుఖం వేదయతే.

దేవాన్ నమస్యతి=పూజయతి.

గురూన్ పరివస్యతి=పూజయతి.

సర్వాన్ చిత్రీయతే=విస్మయతే=ఆశ్చర్యపరచును.

ఉత్ పుచ్ఛయతే=తోకను పైకెత్తును.

విపుచ్ఛయతే = తోకను వివిధంగా ఇటు అటు ఆడించును.

పరిపుచ్ఛయతే=తోకను అన్నివేపుల ఆడించును.

సంభాండయతే=కుండలను పేర్చును.

సంచీవరయతే=చింపి గుడ్డల పేకరించి కట్టుకొనును (భిక్షువు)

ముండం కరోతి=ముండయతి=తల గొరుగును.

మిశ్రయతి=(అన్నము)కలుపును.

శ్లక్ష్ణయతి (వస్త్రం)=నిర్మలంగా చేయును.

లవణయతి=ఉప్పువేయును (శాకాదులకు)

పయః శూద్రాన్నం వా వ్రతయతి= పాలను లేక శూద్రాన్నమును వర్జించును. సంవస్త్రయతి=వస్త్రము బాగా ధరించును.

హలయతి = పెద్ద నాగలి తీసుకొన్నాడు.

కలయతి=కలహించును. కలిం=యుద్ధం

కృతయతి=చేసిన మేలును స్వీకరించును.

వితూస్తయతి=తల/జడ దువ్వును.

8. సత్యం కరోతి/ఆచష్టే = సత్యం చేయును/చెప్పును.

సత్యాపయతి=సత్యం ,, ,,

అర్థాపయతి=ధనమునువలె దాచును.

వేదాపయతి=వేదమును చదివించును/బోధించును.

విపాశయతి=పాశమును తొలగించు.

రూపయతి=రూపము/ఆకారంను చూచు.

ఉపవీణయతి=వీణవాయిస్తూ పాడును

అనుతూలయతి=కుంచెతో తుడుచును.

ఉపశ్లోకయతి=శ్లోకములతో స్తుతించును.

అభిషేణయతి=సేనతో దాడి చేయును.

అనులోమయతి=రోమాలను క్షురం చేయును.

త్వచయతి=తొకుటను తీస్తున్నారు.

సంచర్మయతి=చర్మముతో కట్టును.

వర్ణయతి=రంగు గ్రహించును.

అవచూర్ణయతి=పొడిచల్లును.

ఏతయతి=అదు మృగానికి చెప్పును.

9. ప్రథయతి = పెద్దగా చేయును/చెప్పును

మ్రదయతి=మెత్తగా ,, ,

భ్రశయతి=ఎక్కువగా ,, ,

క్రృశయతి=తక్కువగా ,, ,

ద్రఢయతి=గట్టిగా ,, ,,

## అవ్యయ ప్రకరణమ్

లింగ విభక్తి వచన శూన్యములు అవ్యయములు, శబ్ద రూపములు లింగ విభక్తి వచనములతో మారుచుండును. శబ్ద ధాతురూపములు మారుచున్ననూ వాటికి సంబంధించిన అవ్యయములు వియ రార్థము కలిగి మారకుండును. ఉదా :-

రామః "శ్వః" గమిష్యతి
=రాముడు తప్పక వెళ్ళగలడు.
రామాః "శ్వః" గమిష్యన్తి =
రాములు తప్పక వెళ్ళగలరు.

ఈ రెండు వాక్యములలో నూనం అను అవ్యయము మారకుండా 'తప్పక' అను విశేషార్థమిచ్చుచున్నవి.

కొన్ని అవ్యయములకు ఒక్కటి గాక మరికొన్ని అర్థములుండును.

1 అ(ఆ=1) కొంచెము. అపాండరీ తాశం వస్తు=కొంచెము తెలుపు వస్తువు.

2) ఒక చోటు హద్దును తెలుపుటకు ఆ కుమార కటోద్వారం యశః =

కుమారదశ నుండి కథలు గల కీర్తి.

3) ఉపసర్గగా అవయతి.

2. అ 1) తలంపునందు అ ! ఏవం తత్=అది ఇట్లనా !

2) అ ప్రగృహ్యం గాన సంధి లేదు. అ! అద్య ఇష్టం భోజనం లబ్ధం= అహా ! ఇగాః భోజనం బాగుంది

3. ఆః 1) కోపమందు. ఆః రక్షంస్తిష్ఠ =రక్షిస్తూ ఉండు.

2) పీడయందు. ఆః కష్టం వర్తన్తే= బాధలతో ఉంటున్నారు.

4. కు 1) నిందార్థంలో. కుభోజనం= చెడు తిండి. 2) కొంచెము-కోష్ణం =కొంచెము వేడి

5 ధిక్ 1) నిందలో, ధిక్ నాస్తికం ఛీ నాస్తికుడు !

6) చ 1) అన్వాచయంలో, భిక్షామట గాంచ అనయ = భిక్షకు తిరుగు (ప్రధానము) ఆవును తీసుకురా (గౌణము).

2) సమాహారంలో అశ్వాశ్చ ఇలీవర్దాశ్చ =గుర్రములు ఎద్దు (సమూహం)

3) ఇతరేతర యోగంలో. రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ=రాముడు, లక్ష్మణుడు.

7. స్వస్తి 1) ఆశీస్సులో స్వస్తితేఽస్తు =నీకు శుభం. 2) క్షేమమందు స్వస్తి ప్రజాభ్యః=ప్రజలకు శుభం. గౌః స్వస్తిమతీ = ఆవు క్షేమం. 3) పుణ్యార్థం. స్వస్తిమాన్ స్వర్గం లభ్యతే = పుణ్యవంతుడు స్వర్గం పొందును.

8. స్విత్ 1) ప్రశ్న=కః స్విత్ ఏకాకీ భవతి-ఎవడు ఒంటరిగా నుండును? 2) వితర్కము-అధస్విత్ ఉపరి స్విత్=క్రిందనా ? పైనా ?

9. తు 1) రామః మాయామానుషః కృష్ణస్తు లీలా మానుషః రామకృష్ణ భేదార్థం. 2) అవధారణం-రామః శివకేశవమంత్ర విన్యన్నః=రామ నామం శివకేశవ మంత్రసారం.

10 సకృత్ 1) తోడ అను అర్థంలో రామలక్ష్మణౌ సకృద్ వర్తేతే=రామ లక్ష్మణులు కలిసియుందురు. 2) ఒక సారి-సకృద్ వరయతే స్త్రీ=స్త్రీ ఒక్కసారియే ప్రేమించును.

11. ఆరాత్ 1) దూరమందు. సాఆరాత్ గతాఽపి మమదృష్టిః న నివర్తతే= ఆమె దూరమైనా నా చూపు మరలుట లేదు 2) దగ్గర-ఆరాదాగతస్య రఘోః శిరసి బాలలతాః పుష్పాణి అవాకిరన్=దగ్గరకు వచ్చిన రఘు మహారాజు తలపై తీగలు పువ్వులను చల్లినవి.

12. పశ్చాత్ 1) పరమర-పశ్చాద వర్తం

గచ్ఛతి సూర్యః=సూర్యుడు పడ
మట అస్తమించును. 2) వెనుక/
తరువాత-పశ్చాద్ గచ్ఛతి=వెను
కను/తరువాత వెళ్ళును.

13. ఉత 1) ఉతహనుమాన్ అబ్ధిం
తరిష్యతి=హనుమంతుడు సముద్రం
దాటును=దృఢార్థము 2) ప్రశ్న-
ఉత వర్షః పతేత్ = వర్షము కురి
యునా ? 3) వికల్పార్థము-ఉత
జయః ఉత అపజయః సంపద్యేత=
జయమో అపజయమో కలిగితీరును

14. శశ్వత్ 1) మరల-శశ్వత్ జాయతే
శశ్వద్ మ్రియతే=మరలపుట్టును.
మరల చచ్చును. 2) వైరం న
భవతి శశ్వత్=విరోధమెల్లప్పుడు
ఉండదు.

15. సాక్షాత్ 1) సాక్షాద్ దృష్టమేవ
ప్రమాణమ్=ప్రత్యక్షమే ప్రమాణం.
2) అతిథిః సాక్షాద్ విష్ణుః=అతిథి
విష్ణువునకు సమానము.

16. బత 1) ఖేదమందు-అహో బత
మహత్పాపం = అయ్యో ఎంత
పాపము ? 2) దయ యందు-
మాన్యగా బతకాతరత్వమ్ = పిరి
కితనము పొందకుము. 3) సంతో
షంలో-బతముక్తాః స్మః శత్రుభ్యః
=శత్రువుల నుండి విడుపడ్డాము.
4) ఆశ్చర్యమందు - అహో బతాసి
స్పృహణీయ వీర్యః=బాలా! నీ
ఎంత బలవంతుడవు. 5) పిలుపు
లో-అయాహి బత=రమ్మా ఒక
సారి

17. హన్త 1) సంతోషమందు-హన్త
జీవామః=అహా! బ్రతికినాము.
2) దయలో-హన్త = బత, 3)
వాక్యారంభంలో - హన్త తే కథ
యిష్యామి ఇది గోవిసంది చెప్పు
చున్నాను. 4) దుఃఖంలో-హన్త
హతా సేనా=అయ్యో సేన చచ్చినది.

18. ఇతి 1) కారణంలో - హన్తీతి
పలాయతే=కొట్టునని పారును. 2)
అనగా యను అర్థంలో-గౌరశ్వో
హస్తీతి జాతిః = ఆవు, గుర్రం
ఏనుగు అనగా జాతి. 3) ముగింపు
ఇతి వార్తా.

19. పురస్తాత్ 1) తూర్పు-పురస్తాదుదేతి
రవిః = సూర్యుడు తూర్పున ఉద
యించు. 2) మొదట-పురస్తాత్ప్ర
యత్నః పశ్చాత్సిద్ధిః=ప్రయత్నము
మొదట తరువాత సఫలత. 3)
పురస్తాత్ రామోఽభూత్=పూర్వం
రాముడు ఉండెను. 4) పురస్తాత్
పదాతయః=ముందు కాలిబంట్లు.

20. యావత్తావత్ 1) అంతా-కర్తవ్యం
యావత్తావత్ కార్యం=కర్తవ్యము
పూర్తిగా పాలించు. 2) మేర-
యావజ్జీవతి తావత్సుఖ్యాః-బ్రతికి
యున్నంతవరకు సమర్థులు.

21. అథో-అథ 1) మంగళార్థమందు—ప్రారంభమందు—అథ వర్ణ సమామ్నాయః=వర్ణశిక్షతో ప్రారంభము. 2) తరువాత—అథ దిలీపః ధేనుం ముమోచ=తరువాత దిలీపుడు ఆవును అడవికి విడిచెను. 3) ప్రశ్నలో—అథ గచ్ఛసి విదేశాన్=విదేశాలకు పోతున్నావా ?

22. వృథా 1) వ్యర్థము. భక్తిం వినా వృథాప్రయాసః=భక్తిలేని ప్రయత్నం వ్యర్థం.

23. నానా 1) అనేక—నానా దేవాః తదర్చనమపి నానా విధమ్. 2) ఉభయార్థం — నానాగ్రాం సమిధం త్యజేత్=రెండు కొనలున్న దర్భ పనికిరాదు.

24. ను 1) ప్రశ్నలో—కోనుగచ్ఛతి=ఎవడు పోతున్నాడు. 2) వికల్పం-భీమోను అర్జునోను కురుక్షేత్ర—విజేతా =భీముడా ? అర్జునుడా ? కురుక్షేత్ర విజేత.

25. నను 1) ప్రశ్న—నను అకార్షీః=చేసినావా? 2) నను గన్తవ్యం=పెళ్ళితీరవలయును—నిశ్చయం. 3) అను మతినను ఆదిశ-ఆజ్ఞాపించు 4) అను నయః=ఉఃరడింపు-ననుదేవ ప్రసీద ఓదేవా అనుగ్రహించు. 5) నను రామ=ఓ రామా (సంబోధన)

26. అపి 1) నింద-అపిసిఞ్చేద్ వృక్షం ఉష్ణోదకేన = చెట్టుకు వేన్నీళ్ళు పోతువా ? 2) సముచ్చయంలో—రామో లక్ష్మణోఽపి=రాముడు లక్ష్మణుడు. 3) ప్రశ్నలో—అపి సులభం వ్యాకరణం=వ్యాకరణం సులభమేనా? 4) అనిష్ట మూహించుటలో—అపి శనిః పతేత్ = పిడుగు పడునేమో. 5) ఇట్లా జరగవచ్చు అనుటకు—కష్ట మపి కార్యం కుర్యాత్=కష్టకార్యమైననూ చేయవచ్చు.

27. వా 1) పోలిక—సర్వోవాక్రుద్ధః=పాములలె కోపగించినాడు. 2) వికల్పమందు — రామం కృష్ణంవా భజేత్=రాముని లేక కృష్ణుని కొలువవలెను.

28. సామి 1) సామి గతం=సగం జరిగినది. 2) సామి అధ్యయనం నిషిద్ధదినే=నిషిద్ధ దినమందు వేద పఠనం కూడదు.

29. ఏవం 1) పోలిక—తస్యాముఖం చన్ద్రి ఏవం=ఆమె ముఖం చంద్రునివలె. 2) ఇట్లు ఏవం న అవదత్=అతడిట్లనెను.

30. నూనం — 1) ప్రపన్నో జనః శూద్రోఽపి నూనంభగవత్ప్రియః=నీచకులజుడైనా ప్రపన్నుడు తప్పక దేవునకిష్టుడు.

31 జోషమ్-1) మౌనమందు-స మునిః జోషముప స్థితః=ఆముని మాట్లాడకుండెను 2) సుఖమందు-గ్రీష్మానంతరం వర్షాః జోషం = ఎండల తరువాత వర్షములు సుఖము.

32. కిమ్-1) ప్రశ్నలో-కింగతోఽసి =వెళ్ళితివా? 2) నిందలో-కింరాజా యో నరక్షతి=రక్షించనివాడు రాజా ఏమి ?

33. నామ - 1) హిమాలయో నామ పర్వత రాజః = హిమవంతుడను పర్వత రాజు. 2) ఉండవచ్చున నుట-అప్యత్ర సీతా నామతిష్ఠతి =ఇక్కడ సీత ఉండవచ్చు. 3) 3) కోపముతో అంగీకరించుటలో-అస్తునామ ధనీ కించిద్ దదాతి=ధని కుడేదో ఇస్తాడులే అది అట్లా ఉంచు. 4) నిందలో-కోనామాయం ప్రల వతి సభాయాం = వీడెవడు సభలో వదరుటకు ?

34. అలం 1) అలంకార ప్రియోవిష్ణుః =విష్ణువు అలంకార ప్రియుడు. 2) అన్యతృప్త్యై ఏ తదలం=ఇతని తృప్తికిదిచాలు. 3) రామః రావణం హన్తుం అలం (=శక్తః) రాముడు రావణుని చంపుటకు సమర్థుడు 4) అలం ఏవాదేన=తః తగాదా ఇంకా చాలు.

35. సమయా 1) కృష్ణవేణిం సమయా (=దగ్గర) విజయవాటీ. 2) సమయా(=మధ్య) పర్వతయోః నదీ.

36. పునర్ 1) పునర్ (మరల)బ్రూషే. 2) భ్రాతృషు పునర్ ప్రాజ్ఞః త్వం =అన్నదములలో నీవే విశేషంగా పొట్టి.

37. పురా 1) పురాగతః = గడిచిన కాలంలో పోయెను. 2) పురా గచ్ఛతి=సమీప కాలంలో పోవును/ రాబోవుకాలంలో పోవును.

38. కిల 1) అహాన్ కిల (=అట) రామః రావణం. 2) త్వం కిల = (అట) పరీక్షాం విజేష్యసే = (బహుశః)

39. ఖలు 1) న ఖలు వాచ్యః ప్రణవార్థః 2) వాక్యాలం కారంలో-అథ ఖలు భగవాన్. 3) కింఖల్వధీతే పుత్రః= బాలుడు చదువునా ? 4) న ఖలు సాహసం కార్యం-ఊరడించుట.

39. ప్రాదుః 1) ప్రాదుర్భావః = అవ తారం. 2) హరిః ప్రాదు రాసీత్= హరి దర్శనమిచ్చెను.

40) మిథః 1) మస్ట్రోపసుస్టౌ మిథః హతవన్తౌ(ఒకరినొకరు) 2) దంపతీ మిథః భాషణరతౌ (రహస్యంగా)

41. తిరః 1) దేవః తదః తిరోదధే=

తరువాత దేవదర్శనార్థం వచ్చెను. 2) అతృప్తః రాజా ముఖం తిర స్కృతవాన్=అడ్డముగా త్రిప్పెను

42. హా 1) హా (అయ్యో) ప్రావిశత్ క్రుద్ధో సమునిః 2) హా ప్రియే సీతే. 3) హా హతోఽస్మి.

43. అహహ 1) ఆశ్చర్యంలో-అహహ మహాన్ దేవః. 2) బాధలో-అహహ కష్టం మహత్.

44. హి 1) ధూమో హి అగ్ని నిదర్శనం. 2) నిశ్చయంలో-సూర్యోహి స్వయం ప్రకాశః.

## ఏకార్థ అవ్యయాలు

1. చాలా కాలము-చిరాయ, చిర-రాత్రాయ, చిరస్య, చిరమ్, చిరేణ చిరాత్ (6).

2. మరల - ముహుః, పునః, శశ్వత్, అభీక్ష్ణం, అసకృత్. ముహుః, పునః రెండు మారులు ప్రయోగించవచ్చును. ముహుర్ముహుః, పునః పునః.

3. శీఘ్రము-ప్రాక్, ఝడితి, అంజసా, అహ్నాయ, ద్రాక్, మంక్షు, సపది (7).

4. మిక్కిలి-బలవత్, సుష్ఠు, కిముత, సు, అతి, అతీవ (6).

5. అది తప్పించి-పృథక్, వినా, అన్తరేణ, ఋతే, హిరుక్, నానా.

5. కారణమువందు-యత్-తత్, యతః-తతః=ఎందుకనగా-అందుకు.

6. కొంత అను నర్థము న-చిత్, చన, కించిత్, కించన.

7. ఒకానొకప్పుడు-కదాచిత్, జాతు

8. తో/తోడ అను నర్థమున. సార్థమ్, సాకమ్, సత్రా, సమం, సహ (5)

9. అనుకూలత అనునర్థమున-ప్రాధ్వం.

10. వ్యర్థమనుటకు వృథా, ముధా.

11. వికల్పార్థమందు అనగా అదా ఇదా అనుటకు - ఆహో, ఉతాహో, కిముత, కిమ్, కిము, ఉత. (6)

12. పాద పూరణే (శ్లోకములో)-తు, హి, చ, స్మ, హ, వై (6)

13. పూజార్థమందు-సు, అతి. అతిపన్థా/సుపన్థా=మంచిమార్గం.

13 పగటి యందు-దివా

14. రాత్రియందు-దోషా, నక్తమ్.

15. అడ్డముగా-సాచి, తిరః.

16. సంబోధనార్థకములు-పిలుపుటకు - ప్యాట్, హాట్/పాట్, అఙ్గ, హే, హై, భో/భోః (6)

17. సమీపార్థమందు-సమయా, నికషా, హిరుక్.

18. వెంటనే/అనుకోకుండా/విచారింపక-సహసా.

19. ముందర అనునర్థమున — పురః పురతః, అగ్రతః (3)

20. దేవతలకు హవిస్సునిచ్చుటకు — స్వాహా, స్వధా, శ్రౌషట్, వౌషట్, వషట్ (5)

21. ఇంచుకంత/అల్పార్థమున—కించిత్, ఈషత్, మనాక్ (3)

22. జన్మాంతరమున -ప్రేత్య,అముత్ర.

23. పోలికయందు—వత్. వా, యథా, తథా, ఇవ, ఏవమ్ (6)

24. ఆశ్చర్యమునందు—అహో, హి.

25. మౌనమందు—తూష్ణీం, తూష్ణీకాం.

26. అప్పుడే/వెంటనే—సద్యః, సపది.

27. సంతోషం—దిష్ట్యా, సముపజోషం.

28. మధ్య/నడుమ అను అర్థములో అన్తరే, అన్తరా, అన్తరేణ.

29. హఠార్థంలో—ప్రసహ్య.

30. యుక్తం/తగినది అను అర్థంలో—సాంప్రతమ్, స్థానే.

31. ఎల్లప్పుడు—అభీక్ష్ణమ్, శశ్వత్.

32. లేదు, కాదనుటలో-నహి, అ, నో, న.

33. వద్దు,చాలు, అనుటకు-మాస్మ, మా, అలం.

34. అయితే అనుటకు—చేత్, యది.

35. సత్యార్థంలో—అద్ధా. అంజసా.

36. అగపడుటలో—ప్రాదుః, ఆవిః

37. అంగీకారములో — ఓం, ఏవం, పరమం.

38. అంతటను—సమన్తాత్, సమన్తతః పరితః, సర్వతః, విష్వక్ (5)

39. మనసురాక/మిక్కిలి అంగీకారంలో —కామమ్

40. కోపముతో నంగీకారంలో—అస్తు, భవతు.

41. ఒకరు పలికినందుకు విరుద్ధంగా పలుకుటకు—నను చ.

42. ఇష్టార్థ ప్రశ్నలో—కచ్చిత్.

43. నిందార్థములో—నిష్షమం,దుష్షమం.

44. తమ తమ వస్తువులు—యథాస్వం. తాము తాము/ఎవరికివారు - యథాయథం.

45. అసత్యమందు-మృషా, మిథ్యా.

46. సత్యమందు-యథార్థం, యథాతథం.

47. ఇదియను నియమార్థమందు-ఏవం, తు, పునః, వా, ఏవ (5)

48. ముందు/గడచిన—ప్రాక్.

49. నిశ్చయమందు—నూనం, అవశ్యం.

50. సంవత్సరార్థమందు—సంవత్.

51. మేరకుముందు కాలము, దేశమునకు వర్తించును—అర్వాక్.

52. అంగీకరించుట-ఆమ్, ఏవమ్.

53. స్వయముగా/తానే–స్వయమ్.
54. కొంచెము/తగ్గు–నీచైః.
55. అధికం/హెచ్చులో–ఉచ్చైః.
56. తరచుగా అనుటకు–ప్రాయః
57. మెల్లగా అనుటకు–శనైః
58. నిత్యమందు/ఎల్లప్పుడు–సనా.
59. వెలుపల అనుటకు–బహిః.
60. గడచిన అనుటకు–స్మ.
61. కానరాకుండుటలో–అస్తమ్.
62. కలదనుటకు–అస్తి.
62. కోపముతో ననుటకు-ఉ/హుం.
64. ఉఃరడింపుటలో–అయి.
65. ఊహించుటలో–సు/స్యాత్.
66 ప్రాతః కాలమునకు–ఉషా.
67. నమస్కారమునందు–నమః.
68. మరియు నను అర్థంలో–అఙ్గ.
69. నిందలో దుష్ఠు, ప్రశంసలో సుష్ఠు.
70. అనుకూలమందు–అమ.
71. స్మరణంలో–అయే.
72. విఘ్నంపోగొట్టుటకు–ఫట్.
73. అంగీకారమునకు–అథకిమ్.
74. హీనుని పిలుచుటకు–రే.
75. సాయంకాలమునకు–సాయమ్.
76. ప్రాతః కాలమునకు-ప్రగే, ప్రాతః.
77. సమీపమునందు–నికషా.
78. గడచిన సంవత్సరం–పరుత్
79. అంతకు పూర్వవత్సరం–పరారి.
80. యతి/ఈ సంవత్సరం–ఐషమః.
81. నడచుచున్న పగలు–అద్య.
82. ముందు రోజు/మొదటి రోజు–పూర్వేద్యుః.
83. మరునాడు (ఒక కార్యానికి) – ఉత్తరేద్యుః.
84. మరునాటి క్రిందటిదినం-అపరేద్యుః
85. మరి యొక్క-నాడు-అధరేద్యుః
86. వేరొకనాడు–అన్యేద్యుః.
87. రెండు దినాలలో ఒకటి - అన్యతరేద్యుః.
88. నిర్దిష్ట దినం మినహా–ఇతరేద్యుః
89. రెండు దినాలు-ఉభయ/ఉభయేద్యుః
90. మరునాడు – పరేద్యవి/పరేశ్వహ్ని
91 నిన్న ........ హ్యః
92. రేపు..........శ్వః
93. ఎల్లుండి........పరశ్వః
94 అప్పుడు........తదా/తదానీమ్.
95. ఒక కాలమందు – యుగపత్/ఏకదా
95. ఎల్లప్పుడు – సర్వదా/సదా
97. ఇప్పుడు – ఏతర్హి, సంప్రతి, ఇదానీమ్, అధునా, సాంప్రతమ్(5)
98. పూర్వదిక్కు/దేశం/కాలం-ప్రాక్.
99. ఉత్తరదిక్కు/దేశం/కాలం–ఉదక్.
100. పడమటి/దిక్కు/దేశం/కాలం – ప్రత్యక్.

**101.** దక్షిణపు దిక్కు/దేశం/కాలం — అవాక్.

కొన్ని కృదన్తములు అవ్యయాలుగా భావింపబడును.

1. క్త్వా–కృత్వా=చేసి, గత్వా=పోయి శ్రుత్వా=విని, దృష్ట్వా=చూచి.
2. తుమున్-కర్తుం=చేయుటకు, గన్తుం =పోవుటకు, శ్రోతుం=వినుటకు.
3. ల్యప్–ఉపసర్గతో కూడిన ధాతువునకు 'త్వా' ప్రత్యయం బదులు 'ల్యప్' ప్రత్యయము వచ్చును. ల్యప్=(ల్)య (ప్).
   ఉపకృత్య=ఉపకరించి, ఆగత్య/ఆగమ్య=వచ్చి.
4. ణముల్=(ణ్) అమ్ (ఉ) (ల్), మరల మరల చేసిన క్రియకు 'త్వా', ణముల్ ప్రత్యయములు వికల్పం.
   కృత్వా కృత్వా=కారం కారం.
   శ్రుత్వా శ్రుత్వా=శ్రావం శ్రావం.
   5 ఒక వాక్యం మరొక వాక్యానికి పోటిపడు క్రియలు వేరైన త్వా, ణముల్ రావు.

యదయం భుంక్తే తతః పఠతి= ఇప్పుడు తింటున్నాడు గాన తరువాత చదువును. కాని అగ్రే, ప్రథమ, పూర్వ శబ్దములు ఉప — పదములైన క్త్వా, ణముల్ వికల్పం.

అగ్రే/ప్రథమం/పూర్వం / భుక్త్వా / భోజం వ్రజతి=ముందు/మొదట తిని పోవును. క్రియలకు సమాన కర్తృత్వము

చౌరంకారం ఆక్రోశతి=దొంగ దొంగయని అని అరుస్తున్నాడు.

స్వాదుం కారం భుంక్తే=తీపి చేసి కొని (పంచదార కలిపి) తింటున్నాడు. ఇట్లే లవణం కారం.

అన్యథాకారం = వేరు విధముగా, ఏవం కారం/ఇత్థం కారం=ఈ విధంగా కథంకారం=ఏ విధంగా ?

కన్యా దర్శం వరయతి=కన్యలను చూచి వరిస్తున్నాడు. బ్రాహ్మణ–వేదం భోజయతి=బ్రాహ్మణులని తెలిసికొని అందరికి భోజనం పెట్టుచున్నాడు. యావద్వేదం భుంక్తే = లభించినంత తింటున్నాడు. ఇట్లే యావజ్జీవం. అతిజీవే = బ్రతికినంతవరకు చదువును. ఉదరపూరం భుంక్తే=కడుపు పుట్టినంత తినును. ఈ క్రింది ఉదాహరణలలో ధాత్వర్థము ణములన్తం ఒకటే,

సమూలఘాతం హన్తి=సమూలముగా చంపును. జీవగ్రాహం గృహ్ణాతి= ప్రాణాలతో పట్టుకొనును.

పాదఘాతం హన్తి=కాళ్ళతో త్రొక్కి చంపును. చక్రబంధం బధ్నాతి=చక్రములోనే బంధించును.

గోపోషం పుష్ణాతి=ఆవు (పాల) తోనే పోషించును. కేశగ్రాహం యుధ్యన్తే =జుట్టు జుట్టు పట్టుకొని పోరాడెదరు.

ఉచ్చైః కృత్వా/కృత్య/కారం అ

ప్రియం బ్రూతే = పెద్ద పెద్దగా అప్రియం పలుకును.

తిర్యక్ కృత్వా/కృత్య/కారం గతః =పూర్తి చేసి వెళ్ళెను.

ముఖతః కృత్య / కృత్వా / కారం/ భూవం/భూత్వా/భావం = ముందుంచి పోయె.

నానా కృత్య కారం గతః=అనేకం చేసి.

వినాకృత్య/కారం = ఏమీ చేయ కుండా.

ఏకధాభూత్వా/భూయ/భావం=ఒకటి గానై, ఏకధా కృత్వా/కృత్య/కారం= ఒకటిగా చేసి. అన్వగ్ భూత్వా/భూయ/ భావం=వెనుకబడి.

కొన్ని అవ్యయములు శబ్దములకు తద్ధిత ప్రత్యయములచే నేర్పడును.

తద్-తదా/తదానీం అప్పుడు

తథా=అటుల, తావత్=అంత.

తత్ర=అక్కడ, తదా=తర్హి = అవద్యతనే.

తతః/తేన=అందుకు/అందుచే.

యద్ - యదా=ఎప్పుడో,యథా= ఎట్లో, యావత్=ఎంత, యత్ర = ఎక్కడో, యతః=ఎందుకైతేనో, యదా = యర్హి, యత్ / యేన/ యస్మాత్=ఏలవన,

కిమ్-కదా=ఎప్పుడు, కథం=ఎట్లు కుత్ర=ఎక్కడ, కుతః=ఎందుకు, క్వ=ఎక్కడ, కుహ = ఎక్కడ (వేదంలో) కదా/కర్హి=అనద్యతనే ఇదమ్-ఇదానీం=ఇప్పుడు.

ఇతఃఇందువలన, ఏతర్హి=ఇప్పుడు, ఇహ=ఇక్కడ అధునా=ఇప్పుడు, ఇత్థం=ఇట్లు.

ఏతద్-అతః=ఇందువలన, అత్ర =ఇక్కడ, ఏతర్హి = ఇప్పుడు, ఇత్థం=ఇట్లు,

అదస్-అముతః=వానివల్ల, అముత్ర=అక్కడి (పైలోకంలో) సర్వదా/సదా=ఎల్లప్పుడు, సర్వత్ర =అంతటా.సర్వథా=అన్ని విధాలా, సర్వతః=అన్ని వైపుల.

అన్య-అన్యదా=వేరే సమయంలో, అన్యథా=వేరే విధంగా, అన్యతః =వేరేప్రదేశంనుండి

తస్ (తసిల్) -పంచమి విభక్త్యర్థ మిచ్చును. మాతృతః=తల్లి నుండి, పితృ తః=తండ్రి నుండి, ఆదితః= మొదటి నుండి, అన్తతః = చివర నుండి.

వత్-తద్వత్=దానివలె, మాతృ వత్=తల్లివలె. దా-సదా/సర్వదా= ఎల్లప్పుడు, ఏకదా = ఒకప్పుడు, అన్యదా=వేరొకప్పుడు.

త్ర — ఏకత్ర = ఒకచోట, సర్వత్ర = అన్నిచోట్ల. బహుత్ర = చాలచోట్ల

శస్ - బహుశః = ఎక్కువగా, అల్పశః కొద్దిగా. సద్యః = వెంటనే (అదే రోజున), పరుత్ = ముందటి ఏడు, పరారి = ఇంకాముందటి ఏడు.

ఐషమః = ఈ ఏడు, అద్య = నేడు పరేద్యవి = మరునాడు.

పూర్వేద్యుః = ముందురోజు. అన్యేద్యుః = వేరేరోజు. ఉభయేద్యుః/ఉభయద్యుః = రెండు రోజులు.

అన్యతరేద్యుః = ఇంకా వేరేరోజు.

అపరేద్యుః = మరిమొక రోజు.

అధరేద్యుః = క్రింటిటి రోజు.

ఉత్తరేద్యుః = తరువాత రోజు.

పూర్వస్యామ్/పూర్వస్యాః / పూర్వా తూర్పునందు, తూర్పునకు/తూర్పు — ముందు అను అర్థములలో పురః/పురస్తాత్. ఇట్లే అధః/అధస్తాత్ = క్రింద.

అవః/అవస్తాత్/అవరస్తాత్ = బయట.

ఉత్తరాత్ అధరాత్/దక్షిణాత్ = ఉత్తరం/క్రింద/దక్షిణం.

దక్షిణతః = దక్షిణానికి, దక్షిణం నుండి/దక్షిణం.

ఉత్తరతః = ఉత్తరానికి ఉత్తరం నుండి/ఉత్తరం.

ఉత్తరత్ర = దరిమిలా.

ఉపరి/ఉపరిష్టాత్ = పైన.

పశ్చాత్ = తరువాత, వెనుక.

ఉత్తరేణ = దగ్గర ఉత్తరం

అధరేణ = దగ్గర క్రింద

దక్షిణేన/దక్షిణా = దగ్గర దక్షిణం

దక్షిణాహి/దక్షిణా = దూర దక్షిణం

ఇట్లే ఉత్తరాహి/ఉత్తరా = దూర ఉత్తరం

చతుర్ధా/పంచధా = నాలుగుగా/ఐదుగా

ఇట్లే ఏకధా ద్విధా త్రిధా, షడ్ధా/షోఢా,

ఐకధ్యమ్/ఏకధా = ఒక విధంగా

ద్వైధమ్/ద్విధా/ద్వేధా = 2 విధాలుగా

ఇట్లే త్రైధమ్/త్రిధా/త్రేధా/ = 3 విధాలుగా

పర = పరత్ర = పరలోకంలో, వేరే దేశంలో, పరతః = తరువాత, ఇంకా, మరియు అవర — అవరత్ర = వేరొక చోట, అవరథా = వేరే విధంగా అవరతః = వేరే చోటునుండి

పూర్వ - పూర్వత్ర = ముందుభాగంలో, ముందు, పూర్వతః = ముందు స్థానం నుండి, ముందు.

ఉభయ - ఉభయత్ర = ఆచోట ఈచోట

ఉభయథా = ఆ విధంగా ఈ విధంగా

ఉభయతః — అటు నుండి ఇటు నుండి

ఉత్తర - ఉత్తరత్ర = దరిమిలా

ఉత్తరతః = ఉత్తరం నుంచి

ఉత్తరేణ = ఉత్తరానికి

దక్షిణ — దక్షిణతః = దక్షిణం నుండి

దక్షిణేన = దక్షిణానికి

(శబ్ద) విశేషణములు క్రియా విశేషణములుగా వాడిన అవ్యయములుగా పరిగణింపబడును.

విచిత్రం గమనమ్=తమాషాపోకడ. ఇచ్చట విచిత్రం అనునది గమనమ్ అను కృదన్త శబ్దానికి విశేషణము. విచిత్రం గచ్ఛతి=తమాషాగా పోవును. ఇచ్చట విచిత్రం అనునది గచ్ఛతి అను క్రియా రూపమునకు విశేషణం.

కొన్ని శబ్దములు కూడ అవ్యయములుగా వాడబడుచున్నవి. నమః, స్వస్తి స్వధా, అస్తమ్, శమ్, శపమ్.

ఇట్లే కొన్ని క్రియా రూపములు కూడ అవ్యయములుగా వాడబడుచున్నవి అస్తి, అస్మి, నాస్తి, అహ, ఆస.

అవ్యయీ భావ సమాసములు అవ్యయములుగా భావింపబడును.

సంఖ్యలు CARDINALS
సంఖ్యేయాలు ORDINALS
సంస్కృతములో 1,2,3,4 సంఖ్యలను తెలుపుటకు ఏక, ద్వి, త్రి, చతుర్ శబ్దములను నపుంసక లింగములో వాడెదరు, వాటి రూపాలు వరుసగా ఏకం.ద్వే, త్రీణి, చత్వారి. ఈ శబ్దాలు త్రిలింగములలో నుండి ఆయా వాచకాలను గూడ తెలుపును.

ఏకః పురుషః, ఏకాస్త్రీ, ఏకం వస్తు, ద్వౌ పురుషౌ, ద్వే స్త్రియౌ, ద్వే వస్తునీ. త్రయః పురుషాః, తిస్రః స్త్రియః, త్రీణి వస్తూని. చత్వారః పురుషాః, చతస్రః స్త్రియః, చత్వారి వస్తూని, ఈ నాలుగు శబ్దముల రూపాలు మూడు లింగములలో ఏడు విభక్తుల లోను, 21,22 పేజీలలో కనువరుసు

5 నుంచి 19 వరకు సంఖ్యలు నపుంసక శబ్దరూపాలు, 6 తప్ప అన్నియు నకారాన్తములు. 5 పంచ (పంచన్), 6 షట్ (షష్), 7 సప్త (సప్తన్), 8 అష్టౌ/అష్ట (అష్టన్) 9 నవ (నవన్), 10 దశ (దశన్), 11 ఏకాదశ (ఏకాదశన్), 12 ద్వాదశ (ద్వాదశన్), 13 త్రయోదశ (త్రయోదశన్), 14 చతుర్దశ (చతుర్దశన్), 15 పంచదశ (పంచదశన్), 16 షోడశ (షోడశన్), 17 సప్తదశ (సప్తదశన్), 18 అష్టాదశ (అష్టాదశన్), 19 నవదశ (నవదశన్).

ఈ శబ్దరూపాలే మూడు లింగముల లోని ఆయా వాచకములకు కూడా అన్వయింపబడును.

పంచ / షట్ / సప్త పురుషాః
" " " స్త్రియః
" " " వస్తూని

20 వింశతిః-స్త్రీలింగము,ఇకారాన్తము,
30 త్రింశత్ - " తకారాన్తము.
40 చత్వారింశత్ " "
50 పంచాశత్- " "
60 షష్టిః - " ఇకారాన్తం
70 సప్తతిః " "
80 అశీతిః " "
90 నవతిః " "
100 శతమ్ నపుంసకము అకారాన్తం
19-ఊన వింశతిః, ఏకోన వింశతిః, ఏకాన్నవింశతిః అనికూడ అంటారు.
21 ఏక వింశతిః 26 షడ్వింశతిః
22 ద్వావింశతిః 27 సప్తవింశతిః
23 త్రయోవింశతిః 28 అష్టావింశతిః
24 చతుర్వింశతిః 29 నవ వింశతిః
25 పంచ వింశతిః ఊన త్రింశత్/ ఏకోన త్రింశత్ / ఏకాన్న త్రింశత్ ఇట్లే 31 ఏకత్రింశత్ 32 ద్వాత్రింశత్ 33 త్రయస్త్రింశత్ 34 చతుస్త్రింశత్ 35 పంచ త్రింశత్ 36 షట్ త్రింశత్ 37 సప్త త్రింశత్ 38 అష్టా త్రింశత్ 39 నవత్రింశత్/ఊన/ఏకోన చత్వారింశత్ /ఏకాన్న చత్వారింశత్.

ఇట్లే 41 మొ॥ సంఖ్యలు. కాని 42, 43, 48, 52, 53, 58, 62, 63, 68, 72, 73, 78, 92, 93, 98 వికల్పరూపాలు పొందును.

42 ద్వాచత్వారింశత్/ద్విచత్వారింశత్
43 త్రయశ్చత్వారింశత్ / త్రిచత్వారింశత్
48 అష్టా చత్వారింశత్ / అష్ట చత్వారింశత్
52 ద్వాపంచాశత్/ద్విపంచాశత్
53 త్రయఃపంచాశత్/త్రిపంచాశత్
58 అష్టాపంచాశత్ / అష్టపంచాశత్
62 ద్వాషష్టిః/ద్విషష్టిః
63 త్రయఃషష్టిః/త్రిషష్టిః
68 అష్టాషష్టిః/అష్టషష్టిః
72 ద్వాసప్తతిః/ద్విసప్తతిః
73 త్రయఃసప్తతిః/త్రిసప్తతిః
78 అష్టాసప్తతిః/అష్టసప్తతిః
92 ద్వానవతిః/ద్వినవతిః
93 త్రయోనవతిః/త్రినవతిః
81 ఏకాశీతిః 82 ద్వ్యశీతిః
83 త్ర్యశీతిః 84 చతురశీతిః
85 పంచాశీతిః 86 షడశీతిః
87 సప్తాశీతిః 88 అష్టాశీతిః
89 నవాశీతిః 96 షణ్ణవతిః

పదిపైన సంఖ్యలు సమాన విధిచే ఏర్పడుచున్నవి. మిగిలిన భాషలలో వలెగాక సంస్కృతములో ఈ సమాన సంఖ్యలలో ఒకట్ల స్థానం సంఖ్య (అంకె) ముందున్నూ,పదుల స్థానం సంఖ్య/అంకె తరువాత ఉం డును. ఏక, దశన్ శబ్దములు ఏకా దశన్‌గా మారును. ద్వి,త్రి, అష్టన్

శబ్దములతో చేరునప్పుడు ద్వా, త్రయః అష్టారూపములలో విధిగా నుండును. అపియే, చత్వారింశత్, షష్టి, సప్తతి, నవతి శబ్దములతో ద్వా, త్రయః, అష్టా రూపములలో వికల్పముగా నుండును.

100 శతమ్, 1000 సహస్రమ్, 10000 అయుతమ్, 100000 లక్షమ్/లక్ష, 1000000 ప్రయుతం, 10000000 కోటిః

కోటి పైన సంఖ్యలు అర్బుద, అబ్జ, ఖర్వ, మహాపద్మ, శంకు, జలధి, అన్త్య, మధ్య, పరార్థ అనునవి ఉత్తరోత్తరముగా పదిరెట్లు అధికం. శతంపై సంఖ్యలన్నియు తమః తమీ తమమ్ జోడించుటచే సంఖ్యేయములు అగును.

శతతమః - శతతమీ - శతతమం
సహస్ర-తమః/తమీ/తమమ్
లక్ష - తమః/తమీ/తమమ్
కోటి — తమః/తమీ/తమమ్

సంఖ్యలు విశేషణములుగానూ విశేష్యములుగానూ వాడబడును. ఇంతవరకు సంఖ్యలు విశేషణంగా వాడుట తెలుపబడెను—

వింశతిః పురుషాః/స్త్రియః/వస్తూని వింశతిః ఏకవచనమే. సంఖ్యలు విశేష్యములుగా వాడిన వాటికి ద్వివచన, బహువచన రూపములుకూడ ఉండవచ్చును.

పురుషాణాం/స్త్రీణాం/వస్తూనాం
ద్వే వింశతీ(రెండు ఇరవైలు-నలభై)
తిస్రః త్రింశతః షష్టయః
ద్వే త్రింశతౌ/షష్టీ/శతే/కోటీ.
త్రీణి శతాని/సహస్రాణి/లక్షాణి.

సంఖ్యేయ శబ్దములు విశేషణములు గాన త్రిలింగములలోనూ రూపములు కలిగియుండును.

సంఖ్యలు సంఖ్యేయ శబ్ద రూపాలు

| | పుం | స్త్రీ | నపుం |
|---|---|---|---|
| 1. | ప్రథమః | ప్రథమా | ప్రథమం |
| 2. | ద్వితీయః | ద్వితీయా | ద్వితీయం |
| 3. | తృతీయః | తృతీయా | తృతీయం |
| 4. | చతుర్థః | చతుర్థీ | చతుర్థం |
| | తురీయః | తురీయా | తురీయం |
| | తుర్యః | తుర్యా | తుర్యం |
| 5. | పంచమః | పంచమీ | పంచమం |
| 6. | షష్ఠః | షష్ఠీ | షష్ఠం |
| 7 | సప్తమః | సప్తమీ | సప్తమం |
| 8 | అష్టమః | అష్టమీ | అష్టమం |
| 9. | నవమః | నవమీ | నవమం |
| 10 | దశమః | దశమీ | దశమం |
| 11. | ఏకాదశః | ఏకాదశీ | ఏకాదశం |
| 12 | ద్వాదశః | ద్వాదశీ | ద్వాదశం |

13. త్రయోదశః త్రయోదశీ త్రయోదశం

14 చతుర్దశః చతుర్దశీ చతుర్దశం

15. పంచదశః పంచదశీ పంచదశం

16. షోడశః షోడశీ షోడశం

17. సప్తదశః సప్తదశీ సప్తదశం

18 అష్టాదశః అష్టాదశీ అష్టాదశం

19. నవదశః నవదశీ నవదశం

ఊనవింశః ఊనవింశీ ఊనవింశం

ఏకోనవింశః/-వింశీ/-వింశం

ఏకాన్నవింశః/-వింశీ/-వింశం

ఊనవింశతితమః/-తమీ/-తమం

ఏకోనవింశతి-తమః/తమీ/తమం

ఏకాన్నవింశతి-తమః/తమీ/తమం

వింశతితమః/తమీ/తమమ్

20. వింశః వింశీ వింశం

21. ఏకవింశః ఏకవింశీ ఏకవింశం

ఏకవింశతితమః-తమీ-తమం

30. త్రింశః త్రింశీ త్రింశం

త్రింశత్తమః త్రింశత్తమీ త్రింశత్తమం

40. చత్వారింశః చత్వారింశీ చత్వారింశం

చత్వారింశత్తమః- తమీ-తమం

50. పంచాశః పంచాశీ పంచాశం

పంచాశత్తమః పంచాశత్తమీ పంచాశత్తమం

60. షష్టితమః షష్టితమీ షష్టితమం

70. సప్తతితమః సప్తతితమీ సప్తతితమం

80. అశీతితమః- తమీ/తమం

90. నవతితమః/తమీ/తమం

61. ఏకషష్టః ఏకషష్టీ ఏకషష్టం

71. ఏకసప్తతః ఏకసప్తతీ ఏకసప్తతం

81. ఏకాశీతః ఏకాశీతీ ఏకాశీతమం

91. ఏక నవతః ఏకనవతీ ఏకనవతమం

## సర్వనామ శబ్దరూపాలు

1) అస్మద్, యుష్మద్ శబ్దముల ద్వితీయా, చతుర్థీ, షష్ఠీ విభక్తుల వికల్ప శబ్దరూపాలకు—మా, త్వా, నౌ, వామ్, నః, వః, మే, తే అనువాటికి విశేష ముదున్నది. ఇవి వాక్యశ్లోకపాద ప్రారంభంలో, సంబోధన తరువాతనూ, నిపాత ములైనటువంటి చ, వా, ఏవ, హ .... వాటి ముందు ప్రయోగించరాదు. మమ పుత్రః అనవలె. మే పుత్రః అనరాదు. ప్రభో మాం రక్ష అనవలె. ప్రభో మా రక్ష అనరాదు. మమ వా తవ వా బంధుః అనవలె. మే వా తే వా బంధుః అనరాదు.

(తరువాయి 92 పేజీలో చూడుము)

# సంస్కృత వ్యాకరణం - కొన్ని ధాతువులకు ఆశీర్లిఙ్, లుట్, లుఙ్, లృఙ్, తుమ్, త్వా, య, అమ్ అన్తాలు

| గణ | ధాతు | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | లృఙ్ | తుమున్ | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | గమ్ | గమ్యాత్ | గన్తా | అగాత్ అగమత్ | అగమిష్యత్ | గన్తుం | గత్వా | (సం)గమ్య | గామం |
| 1 | క్రీడ్ | క్రీడ్యాత్ | క్రీడితా | అక్రీడీత్ | అక్రీడిష్యత్ | క్రీడితుం | క్రీడిత్వా | (సం)క్రీడ్య | క్రీడం |
| 1 | కంప్ | కంపిషీష్ట | కంపితా | అకంపిష్ట | అకంపిష్యత | కంపితుం | కంపిత్వా | ప్రకంప్య | కంపం |
| 1 | జి | జీయాత్ | జేతా | అజైషీత్ | అజేష్యత్ | జేతుం | జిత్వా | విజిత్య | జాయం |
| 1 | త్యజ్ | త్యజ్యాత్ | త్యక్తా | అత్యాక్షీత్ | అత్యక్ష్యత్ | త్యక్తుం | త్యక్త్వా | పరిత్యజ్య | త్యాజం |
| 1 | దృశ్ | దృశ్యాత్ | ద్రష్టా | అద్రాక్షీత్ | అద్రక్ష్యత్ | ద్రష్టుం | దృష్ట్వా | పరిదృశ్య | దర్శం |
| 1 | ధృ | ధ్రియాత్ | ధర్తా | అధార్షీత్ | అధరిష్యత్ | ధర్తుం | ధృత్వా | విధృత్య | ధారం |
| | | ధృషీష్ట | ,, | అధృత | అధరిష్యత | — | — | — | — |
| 1 | నమ్ | నమ్యాత్ | నన్తా | అనంసీత్ | అనంస్యత్ | నమితుం నన్తుమ్ | నత్వా | ప్రణమ్య | నామం |
| 1 | నీ | నీయాత్ | నేతా | అనైషీత్ | అనేష్యత్ | నేతుం | నీత్వా | ప్రణీయ | నాయం |
| | | నేషీష్ట | ,, | అనైష్ట | అనేష్యత | — | — | — | — |
| 1 | పచ్ | పచ్యాత్ | పక్తా | అపాక్షీత్ | అపక్ష్యత్ | పక్తుం | పక్త్వా | విపచ్య | పాచం |
| | | పక్షీష్ట | ,, | అపక్త | అపక్ష్యత | — | — | — | — |

| గణ | ధాతు. | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | ల్బఙ్ | తుమున్. | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | పఠ్ | పఠ్యాత్ | పఠితా | అపాఠీత్ | అపఠిష్యత్ | పఠితుం | పఠిత్వా | ప్రపఠ్య | పాఠం |
| 1 | పా | పాయాత్ | పాతా | అపాత్ | అపాస్యత్ | పాతుం | పీత్వా | విపీయ | పాయం |
| 1 | బుధ్ | బుధ్యాత్. | బోద్ధా (బోధితా) | అబోధీత్ | అబోధిష్యత్ | బోద్ధుం (బోధితుమ్) | బుద్ధ్వా. (బోధిత్వా) | ప్రబుధ్య | బోధం |
| | | బోధిషీష్ట | ,, | అబుద్ధ | అబోధిష్యత | — | — | — | — |
| 1 | యత్ | యతిషీష్ట. | యతితా | అయతిష్ట | అయతిష్యత | యతితుం | యతిత్వా | ప్రయత్య | యాతం |
| 1 | రమ్ | రంసీష్ట | రమితా | అరంస్త | అరమిష్యత | రన్తుం | రత్వా | విరమ్య | రామం |
| 1 | (ఆ)రభ్ | రప్సీష్ట | రబ్ధా | ఆరంభి | అరప్స్యత | (ఆ)రబ్ధుం | రబ్ధ్వా | ఆరభ్య | ఆరంభం |
| 1 | రుహ్ | రుహ్యాత్ | రోఢా | అరుక్షత్ | అరోక్ష్యత్ | రోఢుం | రూఢ్వా | ఆరుహ్య | రోహం |
| 1 | వంద్ | వందిషీష్ట | వందితా | అవందిష్ట | అవందిష్యత | వందితుం | వందిత్వా | వంద్య | వందం |
| 1 | వృత్ | వర్తిషీష్ట | వర్తితా | అవర్తిష్ట | అవర్తిష్యత | వర్తితుం | వర్తిత్వా | ప్రవర్త్య | వర్తం |
| 1 | వృధ్. | వర్ధిషీష్ట | వర్ధితా | అవర్ధిష్ట | అవర్ధిష్యత | వర్ధితుం | వర్ధిత్వా | ప్రవర్ధ్య | వర్ధం |
| 1 | వ్రజ్ | వ్రజ్యాత్ | వ్రజితా | అవ్రాజీత్ | అవ్రజిష్యత్ | వ్రజితుం | వ్రజిత్వా | ప్రవ్రజ్య | వ్రాజం |
| 1 | శంస్ | శస్యాత్. | శంసితా | అశంసీత్ | అశంసిష్యత్ | శంసితుం | శంసిత్వా | ప్రశస్య | శంసం |
| 1 | శుచ్ | శుచ్యాత్ | శోచితా | అశుచత్ | అశోచిష్యత్ | శోచితుం | శోచిత్వా | అనుశోచ్య | శోచం |

| గణ | ధాతు | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | లృఙ్ | తుమున్ | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | శుధ్ | శోధిషీష్ట | శోధితా | అశోధిష్ట | అశోధిష్యత | శోధితుం | శోధిత్వా | ప్రశుధ్య | శోధం |
| 1 | శ్రు | శ్రూయాత్ | శ్రోతా | అశ్రౌషీత్ | అశ్రోష్యత్ | శ్రోతుం | శ్రుత్వా | విశ్రుత్య | శ్రావం |
| 1 | లభ్ | లప్సీష్ట | లబ్ధా | అలబ్ధ | అలప్స్యత | లబ్ధుం | లబ్ధ్వా | ఉపలభ్య | లాభం |
| 1 | వస్ | ఉష్యాత్ | ఉషితా | అవాత్సీత్ | అవత్స్యత్ | వస్తుం | ఉషిత్వా | ప్రోష్య | వాసం |
| 1 | స్థా | స్థేయాత్ | స్థాతా | అస్థాత్ | అస్థాస్యత్ | స్థాతుం | స్థిత్వా | ప్రస్థాయ | స్థాయం |
| 1 | భాష్ | భాషిషీష్ట | భాషితా | అభాషిష్ట | అభాషిష్యత | భాషితుం | భాషిత్వా | సంభాష్య | భాషం |
| 1 | వద్ | ఉద్యాత్ | వదితా | అవాదీత్ | అవాదిష్యత్ | వదితుం | ఉదిత్వా | అనూద్య | వాదం |
| 1 | వహ్ | ఉహ్యాత్ | వోఢా | అవాక్షీత్ | అవాక్ష్యత్ | వోఢుం | ఊఢ్వా | ప్రవహ్య | వాహం |
| 1 | ధ్యై | ధ్యాయాత్ | ధ్యాతా | అధ్యాసీత్ | అధ్యాస్యత్ | ధ్యాతుం | ధ్యాత్వా | సంధ్యాయ | ధ్యాయం |
| 1 | గై | గాయాత్ | గాతా | అగాసీత్ | అగాస్యత్ | గాతుం | గీత్వా | విగాయ | గాయం |
| 2 | అద్ | అద్యాత్ | అత్తా | అఘసత్ | అత్స్యత్ | అత్తుం | జగ్ధ్వా | ప్రజగ్ధ్య | ఆదం |
| 2 | అధి+ఇఙ్ | అధ్యేషీష్ట | అధ్యేతా | అధ్యైష్ట | అధ్యేష్యత | అధ్యేతుం | | అధీత్య | అధ్యాయం |
| 2 | ఇ | ఈయాత్ | ఏతా | అగాత్ | ఐష్యత్ | ఏతుం | ఇత్వా | ప్రేత్య | ఆయం |
| 2 | దుహ్ | దుహ్యాత్ | దోగ్ధా | అధుక్షత్ | అధోక్ష్యత్ | దోగ్ధుం | దుగ్ధ్వా | సందుహ్య | దోహం |

| గణ | ధాతు | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | లృఙ్ | తుమున్ | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 2 | బ్రూ/వచ్ | ఉచ్యాత్ | వక్తా | అవోచత్ | అవక్ష్యత్ | వక్తుం | ఉక్త్వా | ప్రోచ్య | వాచం |
| 2 | యా | యాయాత్ | యాతా | అయాసీత్ | అయాస్యత్ | యాతుం | యాత్వా | ప్రయాయ | యాయం |
| 2 | విద్ | విద్యాత్ | వేత్తా / వేదితా | అవేదీత్ | అవేదిష్యత్ | వేదితుం | విదిత్వా | ఆవిద్య | వేదం |
| 2 | శాస్ | శిష్యాత్ | శాస్తా / శాసితా | అశిషత్ | అశాసిష్యత్ | శాస్తుం / శాసితుం | శాసిత్వా | ప్రశాస్య | శాసం |
| 2 | రుద్ | రుద్యాత్ | రోదితా | అరుదత్ | అరోదిష్యత్ | రోదితుం | రుదిత్వా | ప్రరుద్య | రోదం |
| 2 | శీ | శయిషీష్ట | శయితా | అశయిష్ట | అశయిష్యత | శయితుం | శయిత్వా | ప్రశయ్య | శాయం |
| 2 | స్వప్ | సుప్యాత్ | స్వప్తా | అస్వాప్సీత్ | అస్వప్స్యత్ | స్వప్తుమ్ | సుప్త్వా | ప్రసుప్య | స్వాపం |
| 2 | హన్ | వధ్యాత్ | హన్తా | అవధీత్ | అహనిష్యత్ | హన్తుం | హత్వా | విహత్య | హానం |
| 3 | భీ | భీయాత్ | భేతా | అభైషీత్ | అభేష్యత్ | భేతుం | భీత్వా | విభీయ | భాయం |
| 3 | భృ | భ్రియాత్ | భర్తా | అభార్షీత్ | అభరిష్యత్ | భర్తుం | భృత్వా | సంభృత్య | భారం |
| | | భృషీష్ట | ,, | అభృత | అభరిష్యత | — | — | — | — |
| 3 | హా | హేయాత్ | హాతా | అహాసీత్ | అహాస్యత్ | హాతుం | హిత్వా | విహాయ | హాయం |
| 3 | పృ | పూర్యాత్ | పరితా | అపారీత్ | అపరిష్యత్ | పరితుం | పూర్త్వా | ప్రపూర్య | పారం |
| 3 | హ్రీ | హ్రీయాత్ | హ్రేతా | అహ్రైషీత్ | అహ్రేష్యత్ | హ్రేతుం | హ్రీత్వా | ప్రహ్రీయ | హ్రాయం |

| గణ | ధాతు | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | లృఙ్ | తుమున్ | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 4 | దివ్ | దీవ్యాత్ | దేవితా | అదేవీత్ | అదేవిష్యత్ | దేవితుం | దేవిత్వా | ప్రదీవ్య | దేవం |
| 4 | క్రమ్ | క్రమ్యాత్ | క్రమితా | అక్రమీత్ | అక్రమిష్యత్ | క్రమితుం | క్రాన్త్వా | విక్రమ్య | క్రామం |
| 4 | విద్ | విద్యాత్ | వేత్తా | అవేదీత్ | అవేత్స్యత్ | వేత్తుం | విత్త్వా | సంవిద్య | వేదం |
| 4 | నృత్ | నృత్యాత్ | నర్తితా | అనర్తీత్ | అనర్త్స్యత్ | నర్తితుం | నర్తిత్వా | సంనృత్య | నర్తం |
| 4 | పద్ | పత్సీష్ట | పత్తా | అపాది | అపత్స్యత | పత్తుం | పత్త్వా | ప్రపద్య | పాదం |
| 4 | బుధ్ | భుత్సీష్ట | బోద్ధా | అబుద్ధ | అభోత్స్యత | బోద్ధుం | బుద్ధ్వా | ప్రబుద్ధ్య | బోధం |
| 4 | కుప్ | కుప్యాత్ | కోపితా | అకోపీత్ | అకోపిష్యత్ | కోపితుం | కుపిత్వా | ప్రకుప్య | కోపం |
| 4 | శమ్ | శమ్యాత్ | శాన్తా | అశమీత్ | అశమిష్యత్ | శన్తుం | శాన్త్వా | ప్రశమ్య | శామం |
| 4 | మన్ | మంసీష్ట | మన్తా | అమంస్త | అమంస్యత | మన్తుం | మత్వా | అవమత్య | మానం |
| 4 | భ్రమ్ | భ్రమ్యాత్ | భ్రమితా | అభ్రమీత్ | అభ్రమిష్యత్ | భ్రాన్తుం | భ్రాన్త్వా | విభ్రమ్య | భ్రామం |
| 5 | ఆప్ | ఆప్యాత్ | ఆప్తా | ఆపత్ | ఆప్స్యత్ | ఆప్తుం | ఆప్త్వా | ప్రాప్య | ఆపం |
| 5 | చి | చీయాత్ | చేతా | అచైషీత్ | అచేష్యత్ | చేతుం | చిత్వా | సంచిత్య | చాయం |
| | | చేషీష్ట | ,, | అచేష్ట | అచేష్యత | — | — | — | — |
| 5 | వృ | వ్రియాత్ | వరితా | అవారీత్ | అవరిష్యత్ | వరితుం | వృత్వా | ఆవృత్య | వారం |
| | | వృషీష్ట | ,, | అవరిష్ట | అవరిష్యత | — | — | — | — |

| గణ | ధాతు | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | లృఙ్ | తుమున్ | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 5 | శక్ | శక్యాత్ | శక్తా | అశకత్ | అశక్ష్యత్ | శక్తుం | శక్త్వా | సంశక్య | శాకం |
| 6 | ఇష్ | ఇష్యాత్ | ఏష్టా | ఐషీత్ | ఐషిష్యత్ | ఏష్టుం | ఇష్ట్వా | ప్రేష్య | ఏషం |
| 6 | కౄ | కీర్యాత్ | కరితా | అకారీత్ | అకరిష్యత్ | కరితుం | కీర్త్వా | వికీర్య | కారం |
| 6 | కృష్ | కృష్యాత్ | క్రష్టా/ | అక్రాక్షీత్ | అక్రక్ష్యత్ | క్రష్టుం | కృష్ట్వా | ఆకృష్య | కర్షం |
| | | కృక్షీష్ట | కర్ష్టా | అకృక్షత్ | అక్రక్ష్యత | — | — | — | — |
| 6 | క్షిప్ | క్షిప్యాత్ | క్షేప్తా | అక్షైప్సీత్ | అక్షేప్స్యత్ | క్షేప్తుం | క్షిప్త్వా | విక్షిప్య | క్షేపం |
| | | క్షిప్సీష్ట | ,, | అక్షిప్త | అక్షేప్స్యత | — | — | — | — |
| 6 | ప్రచ్ఛ్ | పృచ్ఛ్యాత్ | ప్రష్టా | అప్రాక్షీత్ | అప్రక్ష్యత్ | ప్రష్టుం | పృష్ట్వా | ఆపృచ్ఛ్య | ప్రచ్ఛం |
| 6 | ముంచ్ | ముచ్యాత్ | మోక్తా | అముచత్ | అమోక్ష్యత్ | మోక్తుం | ముక్త్వా | విముచ్య | మోచం |
| | | ముక్షీష్ట | ,, | అముక్త | అమోక్ష్యత | — | — | — | — |
| 6 | స్పృశ్ | స్పృశ్యాత్ | స్ప్రష్టా | అస్ప్రాక్షీత్ | అస్ప్రక్ష్యత్ | స్ప్రష్టుం | స్పృష్ట్వా | పరిస్పృశ్య | స్పర్శం |
| 6 | మృ | మృషీష్ట | మర్తా | అమృత | అమరిష్యత్ | మర్తుం | మృత్వా | విమృత్య | మారం |
| 6 | కృత్ | కృత్యాత్ | కర్తితా | అకర్తీత్ | అకర్తిష్యత్ | కర్తితుం | కర్తిత్వా | వికృత్య | కర్తం |
| 6 | లిప్ | లిప్యాత్ | లేప్తా | అలిపత్ | అలేప్స్యత్ | లేప్తుం | లిప్త్వా | విలిప్య | లేపం |

| గణ | ధాతు | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | ఌఙ్ | తుమున్ | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 6 | విశ్ | విశ్యాత్ | వేష్టా | అవిక్షత్ | అవేక్ష్యత్ | వేష్టుం | విష్ట్వా | ప్రవిశ్య | వేశం |
| 6 | సద్ | సద్యాత్ | సత్తా | అసదత్ | అసేత్స్యత్ | సత్తుం | సత్త్వా | ప్రసద్య | సాదం |
| 6 | సిచ్ | సిచ్యాత్ | సేక్తా | అసిచత్ | అసేక్ష్యత్ | సేక్తుం | సిక్త్వా | పరిషిచ్య | సేచం |
| 6 | స్ఫుట్ | స్ఫుట్యాత్ | స్ఫుటితా | అస్ఫుటీత్ | అస్ఫుటిష్యత్ | స్ఫుటితుం | స్ఫుటిత్వా | ప్రస్ఫుట్య | స్ఫోటం |
| 7 | ఛిద్ | ఛిద్యాత్ | ఛేత్తా | అచ్ఛిదత్ | అచ్ఛేత్స్యత్ | ఛేత్తుం | ఛిత్త్వా | విచ్ఛిద్య | ఛేదం |
| 7 | భంజ్ | భజ్యాత్ | భంక్తా | అభాంక్షీత్ | అభంక్ష్యత్ | భంక్తుం | భంక్త్వా | విభజ్య | భంజం |
| 7 | భుజ్ | భుజ్యాత్ | భోక్తా | అభౌక్షీత్ అభుక్షత్ | అభోక్ష్యత్ | భోక్తుం | భుక్త్వా | అనుభుజ్య | భోజం |
| | | భుక్షీష్ట | ,, | అభుక్త | అభోక్ష్యత | — | — | — | — |
| 7 | హింస్ | హింస్యాత్ | హింసితా | అహింసీత్ | అహింసిష్యత్ | హింసితుం | హింసిత్వా | ప్రహింస్య | హింసం |
| 8 | తన్ | తన్యాత్ | తనితా | అతనీత్ | అతనిష్యత్ | తనితుం | తత్త్వా | వితత్య | తానం |
| | | తంసీష్ట | ,, | అతనిష్ట | అతనిష్యత | — | — | — | — |
| 8 | మన్ | మంసీష్ట | మన్తా | అమంస్త | అమనిష్యత | మన్తుం | మత్త్వా | అనుమత్య | మానం |
| 9 | గ్రహ్ | గృహ్యాత్ | గ్రహీతా | అగ్రహీత్ | అగ్రహీష్యత్ | గ్రహీతుం | గృహీత్వా | సంగృహ్య | గ్రాహం |
| | | గ్రహీషీష్ట | ,, | అగ్రహీష్ట | అగ్రహీష్యత | — | — | — | — |

| గణ | ధాతు | ఆశీర్లిఙ్ | లుట్ | లుఙ్ | లృఙ్ | తుమున్ | (క్)త్వా | ల్యప్ | ణముల్ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 9 | జ్ఞా | జ్ఞాయాత్ | జ్ఞాతా | అజ్ఞాత్ | అజ్ఞాస్యత్ | జ్ఞాతుం | జ్ఞాత్వా | విజ్ఞాయ | జ్ఞాయం |
| | | జ్ఞాసీష్ట | ,, | అజ్ఞాయి | అజ్ఞాస్యత | -- | — | — | — |
| 9 | బంధ్ | బధ్యాత్ | బంధితా | అబాన్త్సీత్ | అభంత్స్యత్ | బంధుం | బద్ధ్వా | విబధ్య | బంధం |
| 9 | మంథ్ | మథ్యాత్ | మంథితా | అమాన్త్సీత్ | అమన్థిష్యత్ | మథితుం | మంథిత్వా | విమథ్య | మంథం |
| 9 | ముష్ | ముష్యాత్ | మోషితా | అమోషీత్ | అమోషిష్యత్ | మోషితుం | ముషిత్వా | ప్రముష్య | మోషం |
| 9 | వృ | వృషీష్ట | వరితా | అవృత | అవరిష్యత | వరితుం | వృత్వా | సంవృత్య | వారం |
| 10 | చింత్ | చిన్త్యాత్, | చిన్తితా, | అచిచిన్తత్, | అచిన్తయిష్యత్-చిన్తయితుం, | | చిన్తయిత్వా, | విచిన్త్య, | చేతం |
| 10 | గణ్ | గణ్యాత్, | గణయితా | అజీగణత్, | అగణయిష్యత్, | గణయితుం, | గణయిత్వా, | విగణ్య, | గాణం |
| 10 | కృ+ణిచ్, (కార్) | కార్యాత్, | కారయితా, | అచీకరత్, | అకారయిష్యత్, | కారయితుం, | కారయిత్వా, | వికార్య, | కారం |
| 10 | దణ్డ్ | దణ్డ్యాత్ | దణ్డయితా | అదదణ్డత్ | అదణ్డయిష్యత్, | దణ్డయితుం, | దణ్డయిత్వా | ప్రదణ్డ్య, | దణ్డం |
| 10 | కథ్ | కథ్యాత్ | కథయితా | అచకథత్ | అకథయిష్యత్, | కథయితుం, | కథయిత్వా | ప్రకథయ్య, | కథం |

ణములన్తం రెండు మార్లుగా వాడెదరు—గామం గామం, దర్శం దర్శం....

ఆవయోః వా యువయోః మిత్రం అనవలె. నౌ వా వాం వా అనరాదు.

2) 'భవత్' శబ్దము ఆదరార్థమునకు-భవాన్ (పుం), భవతీ (స్త్రీ) = తమరు అను గౌరవవాచకము. గాన భవాన్ భిక్షాందదాతు = తమరు భిక్ష పెట్టండి. పుల్లింగ భవత్ శబ్దమున కన్వయించు క్రియా రూపము ప్రథమ పురుషలో నుం డును భవతి(త్వం)భిక్షాందేహి=అమ్మా! భిక్షపెట్టు భవతి శబ్దమునకు 'భవతి' సంబుద్ధి, తల్లియందు చనువు/ప్రేమ ఉండుటగాన దేహి అను క్రియారూపము మధ్యమ పురుషలో నున్నది. ఈ పుల్లింగ భవచ్ఛబ్దము యొక్క బహువచన రూపం-భవన్తః గౌరవ/అధిక గౌరవము నకు వాడదగును.

అత్రభవాన్/అత్రభవతి అను పద ములు రంగమంచెమీద / దగ్గరలోనున్న గౌరవనీయులైన పురుషులకు, స్త్రీలకు వాడదగును. అట్లే తత్రభవాన్/తత్ర భవతి అనునవి రంగమంచ వెలుపల/ దూరముగానున్న గౌరవనీయు లైన పురుషులకు, స్త్రీలకు వాడదగును.

3) ఏషః, అయమ్ అనురూపాలు దగ్గరి వ్యక్తులను సూచించును. ఈ రెండిటిలో ఏషః అనునది రెండవ దాని కంటె ప్రబలమైనది. అనగా ఇంకా దగ్గరి వ్యక్తిని సూచించును

ఏషః/అయం కుమారః ఆగతః = ఇదుగో! పిల్లాడు వచ్చేశాడు

ఏషః అహమ్ ఆగతః = ఇదిగో వచ్చేశాను. అయమస్మి = ఇదిగో (ఇక్కడే) ఉన్నాను. తనను ఉద్దేశించు కొని అయం జనః అనవచ్చు.

4) సః, అసౌ అనురూపం దూరపు వ్యక్తిని సూచించును. సః అనునది పరోక్షమైన వ్యక్తిని సూచించును.

అసౌ అస్మాద్ ఉన్నతతరః=అతడు ఇతని కంటె ఎత్తు.

సోఽహమ్ (సః+అహమ్)=అట్టి/ అప్పటి నేను–పూర్వోక్త వ్యక్తినైన నేను.

5) ఏతద్ ఇదమ్ శబ్దములకు 2, 3, 6, 7 విభక్తులలో మూడు లింగముల లోనూ వికల్ప రూపాలు కలవు. ఈ వికల్పరూపాలు అన్వాదేశార్థము వాడ బడును. సఫలమైన ఒక ఆదేశము నను సరించి ఆ వ్యక్తికే మరియొక ఆదేశ మిచ్చుట అన్వాదేశము.

ఏతేన శాస్త్రం అధీతం ఏనం వేదం అధ్యాపయ=ఇతడు శాస్త్రము చదివెను గాన వేదమును చదివించుము.

ఇదమస్తు సన్నికృష్టం సమీపతరవర్తి చైతదో రూపమ్! అదసస్తు విప్రకృష్టం తదితి పరోక్షే విజానీయాత్॥

ఇదమ్ శబ్దము దగ్గర వస్తు/వ్యక్తులను సూచించుటకు వాడెదరు.

ఏతద్ శబ్దము ఇంకా దగ్గర వస్తు/వ్యక్తుల సూచించుటకు వాడెదరు.

అదస్ శబ్దము దూరవస్తు/వ్యక్తులను సూచించుటకు వాడెదరు.

తద్ శబ్దము పరోక్షవస్తు/వ్యక్తులను సూచించుటకు వాడెదరు.

6) కిమ్, యద్ తద్ శబ్దములకు డతర, డతమ ప్రత్యయములు చేర్చిన కతర, కతమ, యతర, యతమ, తతర, తతమ రూపాలు ఏర్పడును. ఇవి పుల్లింగంలో అకారాన్త సర్వశబ్దం వలె, స్త్రీలింగంలో ఆకారాన్త సర్వా శబ్దంవలె, నపుంసకంలో ప్రథమ, సంబుద్ధి, ద్వితీయ ఏకవచనములో కతరత్, కతమత్, యతరత్, యతమత్, తతరత్, తతమత్ అనియు, మిగిలిన రూపాలు అకారాన్త సర్వ శబ్దంవలె నుండును.

కతర — రెండు వస్తు/వ్యక్తులలో — ఏది/ఎవరు.

కతమ — బహువస్తు/వ్యక్తులలో - ఏది/ఎవరు.

ఇట్లే మిగిలిన స్త్రీ నపుంసక లింగములలో అర్థాలు సులభగ్రాహ్యాలు.

వాక్య పద్ధతి (Syntax)

1) సంస్కృత వాక్యములో సాధారణంగా కర్తృ విశేషణాలు, కర్త, కర్మ విశేషణాలు, కర్మ క్రియా రూపమున్నా ఈ వరుసలో పదములుండును. క్రియా పదము తి జన్తము/క్తవత్ ప్రత్యయాన్తము/అధ్యాహార్యం=ఊహ్యం. రామః వనం గచ్ఛతి/రావణం హతవాన్/సుందరః (దృశ్యతే).

2) సమూహ వాచకములు జనః, లోకః అనునవి ఏక, బహు వచనాలలో నుండవచ్చును. స్త్రీ జనః, స్త్రీలోకః, లోకాః సమస్తాః సుఖినోభవన్తు.

3) జంట వస్తువులు, అవయవాలు ద్వివచనములోనే యుండును. హస్తౌ, పాదౌ, కర్ణౌ పితరౌ, మొదలైనవి. కాని ద్వయ (సచ్) ప్రత్యయముచే ఏకవచనములో చెప్పవచ్చును. హస్తద్వయం, పాదద్వయం....

4) పాదాః అను బహువచన రూపము గురుపాదాః దేవపాదాః అమనట్లు గౌరవార్థం వాడెదరు. కొందరు విశిష్ఠ వ్యక్తులకు బహువచన రూపం వాడెదరు. శ్రీ శంకరాచార్యాః, ఆట్టి వ్యక్తులు మాట్లాడునప్పుడు వయం అపి పృచ్ఛామః అని బహు వచన రూపములతో గౌరవమును ఆపాదించుకొంటారు.

5) కొన్ని పదములు బహువచన రూపములోనే వాడెదరు. అపః=నీరు, ప్రాణాః=ప్రాణాలు,వర్షాః వర్షాకాలము, దారాః=భార్య/లు, కలింగాః = కలింగ దేశం జన పదాలు.

6) ఆచార్యం మాం విద్ధి=నన్ను గురువుగా భావించుము. ఈ వాక్యమును మరొక విధంగా — ఆచార్యః ఇతి మాం విద్ధి. ఇది చేస్తున్నదే ఆచార్యః ప్రథమాంతము.

7) ప్రథమ పురుష కర్త కంటె మధ్యమ పురుష కర్తయు, ఈ రెండు కర్తల కంటె ఉత్తమ పురుష కర్తయు ప్రధానము. ఒకే వాక్యములో క్రియా రూపము ఈ కర్తతో అన్వయించు నప్పుడు ప్రధాన కర్తనుబట్టి యుండును. వ్యక్తుల సంఖ్యను బట్టి వచన రూపముండును.

స చ త్వం చ 'గచ్ఛథః' = వాడు నీవు పోతున్నారు. త్వంచ అహంచ 'గచ్ఛావః'=నీవు నేను పోతున్నాము. స చ త్వంచ అహంచ 'గచ్ఛామః'= వాడు నీవు నేను పోతున్నాము.

8) స్త్రీ లింగ పుల్లింగ కర్తలలో పుల్లింగ కర్తయు. వీటితో నపుంసక కర్త చేరినప్పుడు వీటికంటె నపుంసక కర్తయే ప్రధానుడగును. గాన ఒకే వాక్యములో వాటి విశేషణ సామాన్య రూపం ఈ కర్తలతో అన్వయించు నప్పుడు ప్రధాన కర్తనుబట్టి యుండును. వ్యక్తుల సంఖ్యనుబట్టి వచన రూపముండును. సీతా చ రామశ్చ 'సుందరౌ' రాజా చ ప్రజాశ్చ 'సైన్యం'చ అన్యోన్యం 'సంబద్ధం'.

9) స్త్రీ, పుం, నపుంసక కర్తలతో కూడిన వాక్యములో క్రియా/కృదంత పదము, అంత్యమైన నపుంసక కర్తను బట్టి యుండును. వహ్నిః, పుత్రః, ధనం, జీవితం చ సర్వం త్యాజ్య మస్త్యకాలే. కర్తలందరూ సామూహికంగా నపుంసక కర్తతో అన్వయించుచున్నవి.

## ఆత్మనే పద ప్రకరణమ్

1) ధాతువుతో కూడిన ఇత్ సంజ్ఞను అనుదాత్త స్వరముతో పఠించిన ఆధాతు రూపములు ఆత్మనే పదములో నుండును. అనగా ఆత్మనే పదములో విధేయమైన ధాతువు ధాతు పాఠంలో అనుదాత్తేతముగా పఠింపబడెను. ఉదా :- 'ఆస' ఉపవేశనే.

2) ధాతువునకు ఙకారము ఇత్సంజ్ఞగా పఠింపబడిన, ఆత్మనే పదము విధేయము. ఉదా :- శీ(ఙ)=పడుకొను—శేతే.

3) కర్మణి, భావే ప్రయోగములలో ధాతు రూపము ఆత్మనే పదములో నుండును. ఆనందః అనుభూయతే = ఆనందము పొందబడెను. మయా భూయతే= నాచేత ఉండబడెను. అనగా నే నుంటిని.

4) ఇతరులకు విధేయమైన పనులను రాసు చేయునప్పుడు క్రియా రూపము ఆత్మనే పదములోనుండు. బ్రాహ్మణః సస్యాని 'వ్యతిలునీతే' = బ్రాహ్మణుడు

పైరును కోయుచున్నారు. పైరు కోయుట శూద్రులకు విహితము. శూద్రాః తపసి వ్యతిస్తే=శూద్రులు తపస్సులో నున్నారు. తపస్సు బ్రాహ్మణులకు విహితము. ఇట్లే వ్యతిస్తే=ఒకరి స్థానంలో మరొకరు కూర్చున్నారు. 'వ్యతి' అను ఉపసర్గల జంటతో కూడిన ధాతురూపము ఆత్మనే పదములో నున్ననూ అదే ఉపసర్గద్వయము తో కూడిన కొన్ని ధాతురూపములు పరస్మై పదములో నున్నవి.

వ్యతిగచ్ఛన్తి = పరస్పరం విరుద్ధంగా పోతున్నారు. వ్యతిఘ్నన్తి=పరస్పరం కొట్టు/చంపుకొంటున్నారు వ్యతిహసన్తి=పరస్పరం నవ్వుకొంటున్నారు. వ్యతిజల్పన్తి = పరస్పరం వాగుచున్నారు.

సంప్రహరన్తే రాజానః అన్యోన్యమ్ = రాజులు ఒకరి నొకరితో పోరాడుచున్నారు. ఇట్లే ఇతరే తరస్య/పరస్పరస్య/అన్యోన్యస్య సస్యాని వ్యతిలునన్తి ఒకరి పైరును మరొకరు కోయుచున్నారు.

నివిశతే=లోపల ప్రవేశిస్తున్నారు. పరిక్రీణీతే = ఒకరి వస్తువు మరొకరు కొనుక్కుంటున్నారు.
వి/అవక్రీణీతే=కొనుచున్నారు.
విజయతే=గెలుస్తున్నాడు.
పరాజయతే=ఓడుచున్నాడు

విద్యామాదత్తే=విద్యను గ్రహిస్తున్నాడు కాని ముఖం వ్యాదదాతి = ముఖమును తెరచుచున్నాడు. ముఖమే గాక పాదస్ఫోట (=కాలి పగుళ్ళు) ఖార రోగమంటే తెరచిన పరస్మై పదమే. విపాదికాం (= పాదస్ఫోటం) వ్యాదదాతి. ఇట్లే నదీ కూలం వ్యాదదాతి=ప్రవాహము(=నది) ఒడ్డును కూల్చును. ఒకవాని ముఖము మరియొకడు తెరచినను పరస్మైపదమే. వ్యాదదతే పిపీలికాః పతంగస్య ముఖం =చీమలు తినడానికై పురుగు ముఖమును తెరచుచున్నవి.

ఆ/అను/సం/పరిక్రీడతే = ఆడుచున్నాడు. కాని సహార్థమందు పరస్మై పదం. అను క్రీడతి మాణవకం=పిల్లవానితో ఆడును, సంక్రీడతి చక్రం = కిర్రు క్రిరుమనును. ఆగమయ స్వతావత్ =అంతవరకు పరీక్షించు = త్వరపడవద్దు. ధనుషి శిక్షతే=ధనుర్విద్య నేరుస్తున్నాడు. సర్పిషో నాథతే=నేతిని తనకు కోరుచున్నాడు.

పైతృకం అశ్వాః అనుహరన్తే = గుర్రములు తండ్రి పోకడ అనుసరించును మాతృకం గావః అనుహరన్తే= ఎద్దులు తమ తల్లి పోకడ అనుసరించును. మాతు రనుహరతి=తల్లి నిపోలును. జవః పరతో స్పృష్టో హృష్టః=సంతోషముచే ఎద్దు భూమిని త్రవ్వును. ఇట్లే

అవస్కిరతే కుక్కుటః భక్షార్థీ = కోడి తిండికై భూమిని త్రవ్వను శ్వా ఆశ్రయార్థీ అపస్కిరతే=కుక్క కూర్చొను టకు భూమిని త్రవ్వను.

అపకిరతి కుసుమం వృషాదిః = ఎద్దు మొ॥ పువ్వుం వెదజల్లును. అపకిరతి గజః = ఏనుగు స్వభావముచే దుమ్మును రేగగొట్టును అనుతే సృగాలః =ఉత్కంఠచే నక్క శబ్దము చేయును. అపృచ్ఛ్యతే=ప్రశ్నించును. శపతే గోపీ కృష్ణాయ=గోపిక కృష్ణుని నిందిస్తున్నది సన్తిష్ఠతే = సహవసించును / సమాప్తమగును.
అవతిష్ఠతే=శాంతితో నిరీక్షించు.
ప్రతిష్ఠతే=బయలుదేరును.
వితిష్ఠతే = వేరుగా నుంచొనుట.
ఆతిష్ఠతే శబ్దం=శబ్దమును నిత్యముగా తెలియును.

తిష్ఠతే గోపీ కృష్ణాయ = గోపిక కృష్ణునికి తన ఆశయం తెలుపును.

సంశయ్య కర్ణాదిషు తిష్ఠతేయః = దుర్యోధనుడు సందేహము కలిగినప్పుడు కర్ణాదుల సంహాపాటించును.
ముక్తౌ ఉత్తిష్ఠతే=ముక్తికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. కాని పీఠాత్ ఉత్తిష్ఠతి= పీఠము నుండి లేస్తున్నారు. ఇచ్చట పరస్మైపదం. ఇట్లే గ్రామాత్ శతముత్తిష్ఠతి=గ్రామం నుండి వందధనం లభించును.

మంత్రమునందు ఆత్మనే పదము ఆగ్నేయ్యా అగ్నీధ్రముపతిష్ఠతే. ఆగ్నేయి ఋక్కుచే అగ్నీధ్రమును అగ్ని దేవుని స్తుతిస్తున్నాడు. కాని భర్తారముపతిష్ఠతి యౌవనేన = యువతి భర్తను సేవిస్తున్నది.

ఆదిత్యముపతిష్ఠతే = ఆదిత్యుని కొలుస్తున్నాడు. ఇట్లే స్తుత్యం స్తుతిభిరర్థ్యాభిః ఉపతస్థే సరస్వతీ=సరస్వతి రఘు మహారాజును కొలుస్తున్నది. ఇచ్చట రఘువు మానవుడైనా దైవాంశ కలవాడు కనుక ఆత్మనేపదం.

గంగా యమునా ముపతిష్ఠతే=గంగ యమునను కలియుచున్నది.

రథికానుపతిష్ఠతే=రథికులను కలుపుతున్నాడు. పన్థాః స్రుఘ్నముపతిష్ఠతే= మార్గము స్రుఘ్న దేశమునకు పోవును.

భిక్షుకః ప్రభుముపతిష్ఠతి–తే = యాచకుడు ధనికుని సేవిస్తున్నాడు ధన ప్రాప్తికై.

భోజనకాలే ఉపతిష్ఠతే=భోజనానికి సిద్ధమగుచున్నాడు.

క్రియ అకర్మకమైన తప్ ధాతువు ఆత్మనేపదము. ఉత్/వి తపతే=వెలుగును. ఇట్లే స్వాఙ్గ కర్మకము నుండి 'తప్' ఆత్మనేపదం ఉత్ / వితపతే పాణిమ్= (తన) చేతిని కాచుకొనును. ఇతర వస్తువు/చేయి అయితే పరస్మై పదము.

సువర్ణ ముత్తపతి / సన్తాపయతి / విలాపయతి = బంగారమును వేడి చేయును/కరగించును. ఇక్ష్లే చైత్రో మైత్ర స్య పాణి ముత్తపతి=చైత్రుడు మైత్రుని చేతిని కాచును

రజ్జుః ఆయచ్ఛతే = త్రాడు పొడవు అగుచున్నది. సః పాదమాయచ్ఛతే= వాడు (తన) కాలును చాచుచున్నాడు. ఆహతే సోదరం = సోదరుని కొట్టు/చంపు తున్నాడు. గాన అకర్మక స్వాంగ కర్మకమైన వలన ధాతువునకు ఆత్మనే పదము గాన పరస్మైపదః ఆహన్తి = పెర వానిని మోదుచున్నాడు—పరస్మైపదం.

ఉపాయత పాదమ్=పాదమును కను వరచెను. ఇక్ష్లే ఉపాయంస్త పాదమ్= కాలును లాగుకొనెను. పైకె తెను. సంగచ్ఛతే = కలియును సమ్పృచ్ఛతే = ఒకచోటికి చేరుచున్నారు. గ్రామం సంగచ్ఛతి=పల్లెకు పోతున్నాడు.

హితాన్నయః సంశృణుతే సః కిం ప్రభుః=హితుని మాటను వినని ప్రభువు కూడ కుత్సితుడు. కర్మ అవివక్షితం గాన అకర్మకము బంధం నిరస్యతి—తే =బంధమును త్రెంచు/వదిలించుకొనును. సమూహతి-తే = బాగా విచారించును / ఒకే చోటికి చేర్చును.

బ్రహ్మ సమూహ్యేత్ = బ్రహ్మవస్తువును బాగా విచారించవలెను. అగ్నిం సమూహ్య=అగ్నిని ప్రోగుచేసి

ఈ ధాతుపాఠాల ఆయా ఉపసర్గలతో గూడి ఆత్మనే పదము. వి/సం/ఉప/ఆ హ్వాయతే కృష్ణః చాణూరం(స్పర్ధాయాం) =కృష్ణుడు చాణూరుని సవాలు చేయును పోరుకు పిలుచును.

సం వి త్తే=ఎరుగును. సంపృచ్ఛతే= అడుగుతున్నారు సంస్వరతే = దోష మారోపించును. సంశృణుతే=యావతో వింటున్నారు.

ఉత్కురుతే = హాని కల్గించుటకు సూచిస్తున్నారు. శ్యేనః వర్తికాం ఉదాకురుతే=డేగ వల్లంకి పక్షిని వేటాడును.

హరి ముపకురుతే=హరిని సేవిస్తున్నారు పరదారాన్ ప్రకురుతే=పర స్త్రీలను దూషిస్తున్నారు. ఏ ధోద కన్య ఉపస్కురుతే=నీటికి కట్టెల గుణమును ఆపాదిస్తున్నారు. నీటిలో కట్టెలను ఉడికిస్తున్నారు. గాథాః ప్రకురుతే=కథలను చెప్తున్నారు. శతం ప్రకురుతే=నూటిని దానమిస్తున్నారు.

శత్రు మపకురుతే=శత్రువును క్షమిస్తున్నారు/జయిస్తున్నారు.

స్వరాన్ వికురుతే = స్వరములను ఉచ్చరించును కాని చిత్తం వికరోతి కామః=మదనుడు మనస్సును చెడగొట్టుచున్నాడు. ఇచ్చట పరస్మైపదం. ఛాత్రాః వికుర్వతే = శిష్యులు విచ్చల విడిగా ప్రవర్తిస్తున్నారు.

శాస్త్రే నయతే=శాస్త్రార్థమును శిష్యులకు బోధిస్తున్నారు.

దణ్డమున్నయతే=కర్ర నెత్తుచున్నారు. మాణవకముపనయతే=పిల్లవానిని యథావిధిగా తనవద్దకు చేర్చుకుంటున్నారు. తత్త్వం నయతే=తత్త్వ నిశ్చయముతో జ్ఞానమును పొందుచున్నారు.

కర్మకరాను పనయతే=పని వారిని వేతన మిచ్చి తనవద్దకు చేర్చుకొనును. తన పనిచేయించుకొంటున్నాడు. కరం వినయతే=రాజుకు కట్టవలసిన పన్నును

లెక్కించు కొంటున్నాడు. శతం విని యతే = ధర్మార్థం నూరు రూపాయలను వ్యయం చేస్తున్నాడు.

క్రోధం వినయతే = క్రోధమును పోగొట్టు/అణచుకొంటున్నాడు. క్రోధం శరీర భాగం కాదు గాన ఆత్మనేపదము. గడుం వినయతి = మెడవంచుతున్నాడు ఋచి క్రమతే బుద్ధిః = ఋగ్వేదమందు బుద్ధి ప్రసరిస్తున్నది. ఇట్లే అధ్యయనాయ క్రమతే = అధ్యయనానికి ఉబలాటపడు చున్నది. క్రమన్తేఽస్మిన్ శాస్త్రాణి = వీని యందు శాస్త్రాలు రాణిస్తున్నవి

ఉప/పరాక్రమతే = మొదలిడు/పరాక్రమిస్తున్నాడు. ఉపసర్గమారిన పరస్మై పదమే సంక్రామతి = కలియును

ఆక్రమతే సూర్యః = సూర్యుడు దయిస్తున్నాడు సూర్యునివంటి జ్యోతి కానిచో పరస్మైపదమే, ఆక్రామతి ధూమో హర్మ్యతలాత్ = పొగ ఇంటి నుండి బయటకు పోవుచున్నది.

పాదు విక్రమతే వాజీ = గుర్రము బాగా నడుస్తున్నది. కాని విక్రామతి సన్ధిః = కలయిక వేరగుచున్నది.

ప్ర/ఉప క్రమతే = ఆరంభిస్తున్నాడు. కాని ప్రక్రామతి = పోతున్నాడు. ఉపక్రామతి = వస్తున్నాడు. పరస్మైపదం. క్రమతి/క్రామతి = పోతున్నాడు.

శతమపజానీతే = నూటిని ఎగవేస్తున్నాడు/నిరసిస్తున్నాడు

సర్పిషః జానీతే = నేతితో హోమం చేస్తున్నాడు. శతం సంజానీతే = నూటిని తలుస్తున్నాడు. శతం ప్రతి జానీతే నూటిని సమర్థిస్తున్నాడు / అంగీకరిస్తున్నాడు. శాస్త్రే వదతే = శాస్త్రమందు కొంగ్రొత్త యుక్తులతో వ్యవహరిస్తున్నాడు, భృత్యానుపవదతే = సేవకులను ఓదారుస్తున్నాడు.

శాస్త్రేవదతే = శాస్త్ర జ్ఞానమును పొందుతున్నాడు. క్షేత్రే వదతే = పొలం కోసం వేస్తున్నాడు.

క్షేత్రే వివదన్తే = పొలంలో జగడ పడుతున్నారు. ఉప వదతే = ప్రార్థిస్తున్నాడు.

సంప్రవదన్తే బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులు స్పష్టంగా పలుకుతున్నారు. కాని ఖగాః సంప్రవదన్తి = పక్షులు కూయుచున్నవి. అనువదతే కఠః కలాపస్య = కఠ శాఖ కలాప శాఖకు వశువిషయము. కాని ఉక్తమను వదతి = చెప్పినట్లు చెప్పును. ఇట్లే అనువదతి వీణా = వీణ గాయకునికి తగినట్లు పలుకు / మ్రోగుతున్నది

విప్రవదన్తే/విప్రవదన్తి వైద్యాః = వైద్యులు వాదించుకొంటున్నారు. (పరస్పర విరుద్ధంగా)

శబ్దం నిత్యం సంగిరతే = శబ్దమును నిత్యముగా ఒప్పుకొంటున్నాడు. కాని సంగిరతి గ్రాసం = గడ్డిని తింటున్నది.

ధర్మముచ్చరతే = ధర్మమును ఉల్లంఘిస్తున్నాడు. కాని బాష్పముచ్చరతి = ఆవిరి పైకి పోవుచున్నది.

రథేన సంచరతే = రథములో/పై పోతున్నాడు. కాని రథినః సంచరన్తి = రథికులు (రథము పై) పోవుచున్నారు. దాస్యా సంయచ్ఛతే = దాసికి (అశిష్ట - వ్యవహారములో ధనము) ఇస్తున్నాడు

రథేన సంచరతే=రథేన సముదాచరతే. దాస్యా సంయచ్ఛతే = దాస్యా సం వ యచ్ఛతే భార్యామువయచ్ఛతే=భార్యను స్వీకరిస్తున్నారు. రామః సీతామువాయత/ ఉపాయంస్త=రాముడు సీతను పెండ్లాడె. ధర్మం జిజ్ఞాసతే/శుశ్రూషతే/సుస్మూర్షతే/ దిదృక్షతే=ధర్మమును తెలియ/విన/ స్మరింప/చూడ కోరుచున్నాడు. కాని పుత్రమను జిజ్ఞాసతి=పుత్రుని విషయం తెలియుగోరుచున్నాడు. అనుపూర్వకము గాన పరస్మైపదం. కాని వహ్నిషోఽను జిజ్ఞాసతే=నేతితో హోమం చేయకోరు చున్నాడు. ఇచ్చట మాత్రం ఆత్మనేపదం.

ప్రతి/అను శ్రూషతి = ప్రతిన చేయ గోరుచున్నాడు. కాని నేవద త్తం ప్రతి శుశ్రూషతే=దేవదత్తుని గూర్చి ప్రతిన చేయ గోరుచున్నారు. ఇచ్చట ప్రతి, కర్మ ప్రవచనీయము.

ఏధి ధిషతే = వృద్ధి కోరుచున్నాడు. శిశయిషతే = పరుండ కోరుచున్నాడు. వి వి విశతే=ప్రవేశింప కోరుచున్నాడు. ఇచ్చట ఏధ్, శీఙ్, నివిశ్ ధాతువులు ఆత్మనే పదము బుభూషతి=ఉండగోరు చున్నాడు. ఇచ్చట భూ పరస్మైపదం.

శద్, మ్రుఙ్ ధాతువులు కొన్ని లకారము లలో పరస్మైపదియగును శిశిత్సతి=పడు కొన కోరుచున్నాడు. ముమూర్షతి=చావ గోరుచున్నాడు—ఇచ్చట పరస్మైపదం. ఏ ధా చక్రే=వర్ధిల్లెను. ఆమ్ ప్రత్యయాంతో కృఞా అను ప్రయోగ తృవ/ భుంక్తే = ప్రవ... వ్యవహార్తగం చేయును. ఇట్లే భుంక్తే=ప్రయోగం చేయును. విభుంక్తే=వినియోగించును.

కాని ద్వంద్వం వ్యాచి పాత్రాణి ప్రయు నక్తి=మంత్రము గాన పరస్మైపదము. ద్వంద్వంలో రెండేసి జోడించిన పాత్ర లను ప్రయోగించును.

సంజ్ఞాతే శస్త్రమ్=ఆయుధానికి పదును పెట్టుతున్నాడు. ఇట్లే ఓదనం భుంక్తే= అన్నము తింటున్నాడు. కాని బుధుపే భూమిపాలః పృథివీమేవ కేవలాం = రాజు భూమినే/రాజ్య భోగాలనే అను భవించెను. ఇట్లే వృద్ధో జనో దుఃఖ శతాని భుంక్తే=వృద్ధులు అనేక దుఃఖ ముల ననుభవిస్తారు. కాని పాలనార్థంలో మహీం భునక్తి=భూమిని (రాజ్యమును) రక్షించును. మాణవకం గర్ధయతే/వం చయతే = పిల్లవానిని మోసగిస్తున్నాడు. శ్వానం గర్ధయతి=కుక్కకు ఆశ పెట్టు చున్నాడు. అహిం వంచయతి=పామును తప్పుకొంటున్నాడు.

పదం మిథ్యా కారయతే = స్వరాది దుష్టంగా మాటిమాటికి ఉచ్చరిస్తున్నారు. పదం సుష్ఠు కారయతి=పదమును బాగా ఉచ్చరిస్తున్నారు. సకృత్ పదం మిథ్యా కారయతి=ఒక్కమారు దుష్టంగా ఉచ్చ రిస్తున్నారు.

యజతే=తనకై యాగం చేస్తున్నాడు. సునుతే = తనకై సోమాన్ని పిండు తున్నాడు. యజన్తి=ఋత్విజులు ఇతరు లకు యాగం చేస్తున్నారు. సున్వన్తి= ఇతరులకు సోమలతను పిండుతున్నారు.

న్యాయము... పదతే = న్యాయమును ... ప్రవదతి= న్యాయ... ఎట్లో చెప్పుతున్నారు. కాంతకే=తనకై చేయగోరుతున్నారు

ప్రపిన్ సంయచ్ఛతే=దాస్యమును

ప్రోగు చేస్తున్నారు. ఇట్లే భారం ఉద్యచ్ఛతే=భారాన్ని మోస్తున్నాడు. వస్త్రమాయచ్ఛతే = వస్త్రమును (మడతను విప్పి) పొడుగుచేస్తున్నాడు. ఉద్యచ్ఛతి వేదమ్ = వేదమును తెలియ గోరుచున్నారు. వేదం గ్రంథము. వ్రీహీన్ సంయచ్ఛతి=ఇతరులకై ధాన్యం ప్రోగు చేస్తున్నాడు.

గాం జానీతే = తన ఆవును గుర్తిస్తున్నాడు. ఇచ్చట ఉపసర్గ లేదు. స్వర్గం లోకం న ప్రజానాతి=స్వర్గలోకము నెరుగడు. స్వం యజ్ఞం యజతి-తే=తన యాగం చేస్తున్నాడు. స్వం కటం కరోతి/కురుతే=తన చాపనల్లుచున్నారు. స్వం పుత్రమపవదతి–తే=తన పుత్రుని శిక్షిస్తున్నాడు. స్వం యజ్ఞం కారయతి–తే=తన యాగం చేస్తున్నాడు. స్వం వ్రీహిం సంయచ్ఛతి-తే=తన ధాన్యము ప్రోగుచేస్తున్నాడు. స్వాం గాం జానాతి/జానీతే=తన ఆవును గుర్తిస్తున్నాడు.

## పరస్మైపద ప్రకరణమ్

కొన్ని ధాతువులకు కొన్ని ఉపసర్గలతో సంబంధము కలిగిన పరస్మైపదము వచ్చును. ఉదా:- అను కరోతి=పోలును
అభిక్షిపతి=పైకి విసరుచున్నారు.
ప్రతిక్షిపతి తిరస్కరిస్తున్నాడు.
అతిక్షిపతి=దాటకు విసరుచున్నారు.
ప్రవహతి=ప్రవహించుచున్నది.
పరివహతి=చుట్టూ పారుచున్నది.
పరిమృష్యతి=సహిస్తున్నాడు
విరమతి=ఆగుచున్నాడు.
పరి/ఆరమతి=ఆడుచున్నాడు.
ఉపరమతి=ఆగు/మానుకొంటున్నాడు.
ఈ క్రింది అకర్మక క్రియల యొక్క ప్రేరణార్థక రూపములు పరస్మై[illegible] పదములో నుండును గోపయతి/[illegible] పద్యమ్ = పద్యమును [illegible] చేస్తున్నారు. శోధయతి కాష్ఠాని=[illegible] కొట్టుచున్నారు.

(హరిః) నాశయతి దుఃఖం/జనయతి సుఖం = దుఃఖమును నశింపచేసి సుఖమును కలిగించును. అధ్యాపయతి వేదమ్=వేదమును చదివించుచున్నారు. ప్రావయతి (ప్రు= గతౌ) ప్రాపయతి= కంపిస్తున్నాడు. ద్రావయతి ఆజ్యం = నేతిని కరిగిస్తున్నారు. ప్రావయతి / స్యన్దయతి జలం = నీటిని పారించుచున్నాడు. అట్లే నిగారయతి = మింగిస్తున్నారు. చలయతి=కదిలిస్తున్నారు

కంపయతి = వణికిస్తున్నారు కాని ఆదయతే/అదయతి తేన = వానిచే తిన బడుచున్నది. అది వికల్పం. గోపీ కాదయతి కృష్ణం=గోపిక కృష్ణుని పరుగో పెట్టుచున్నది. కొన్ని ప్రేరణార్థక ధాతురూపాలు ఆత్మనే పదములో నుండును పాయయతే=త్రాగిస్తున్నారు.
దమయతే=అణచుచున్నారు.
ఆయామయతే=పొడిగిస్తున్నారు.
(పరి)మోహయతే=మోహం కలిగిస్తున్నారు. రోచయతే=రుచిగా చేస్తున్నారు. నర్తయతే నృత్యం చేయిస్తున్నారు. వాసయతే=ఉంచుతున్నారు.

ధావయతి (శిశుం)=పాలను త్రాగిస్తున్నది. కాని [illegible] ఖ్యాన్ పాయయతి [illegible] పశుః=పిల్లలకు పాలు పట్టుచున్నారు. [illegible] వాసయతి=[illegible] ప్రవర్తింపజేస్తున్నారు. లోహితాయతి – తే = ఎర్రబడుచున్నారు.

# తప్పు ఒప్పుల పట్టిక

| పేజి | కాలం | లైను | తప్పు | ఒప్పు |
|---|---|---|---|---|
| 1 | 2 | 1 | folmo | forms |
| 2 | 2 | 28 | హ్రన్వ | హ్రస్వ |
| 3 | 1 | 17 | సమ్రుద్రః | సముద్రః |
| 5 | 1 | 14 | ఏవా | ఏహి |
| 7 | 1 | 7 | ద్వగం | ద్వగరం |
| 10 | 2 | 8 | రేషా | రేఫా |
| 12 | 1 | 12 | స్రించ | వంచ |
| 14 | 1 | 5 | మతయేః | మతయే |
| | | 16 | ఎధ్యైః | వధ్యై |
| | | 27 | యాతాదు | యాతా, దు |
| 15 | 1 | 25 | హెమధునీ | హేమధునీ |
| | | | హేమమునీ | హేమధూని |
| | 2 | 13 | క ర్తృత్యః | క ర్తృభ్యః |
| 16 | 1 | 1 | మహాభ్య | జలముగ్భ్యం |
| | 1 | 11 | బిషజా | భిషజా |
| 21 | 1 | 2 | ఏతీషాం | ఏతేషాం |
| 22 | 1 | 2 | త్రిస్రః | తిస్రః |
| | | 9 | చతుర్భ్యః | చతుర్భ్యః |
| 26 | 2 | 19, 20 | ఫాతు | ధాతు |
| 28 | 1 | 12 | మోధవ్యం | మోదధ్వం |
| 29 | 2 | 22 | దధౌ | దదౌ |
| 32 | 1 | 6 | రు న్ధాతే | రున్ధాతే |
| 38 | — | 21 | దిహ్నాతు | దిహ్నాతు |
| 41 | | | సంసకృత | స స్కృత |
| 41 | 1 | 27 | వి గహ | విగ్రహ |
| 42 | 1 | 20 | ఉఘుల | ఋఘుల |
| 46 | 1 | 22 | అదాన్యర్ | అదాన్యత్ |
| 46 | 1 | 25 | అమోదీషిష్ట | అమోదిష్ట |
| 46 | 2 | 17 | అసోష్టః | అసోష్టాః |
| 47 | 1 | 10 | స్తై | స్తైత |
| 47 | 1 | 24 | ష్ఠె | ష్ఠ |
| 48 | 1 | 19 | తాతా | కారితా |

## మా రాబోవు గ్రంథములు

1. సంస్కృత వ్యాకరణము - ద్వితీయ భాగము
2. సంస్కృత లఘు ప్రక్రియా దర్శిని (తెలుగు లిపి)
3. సంస్కృత లఘు శబ్ద కోశము (తెలుగు లిపి)
4. Sanokrit Grammar Eng medium & Nagari Script
5. సంస్కృత లఘు ప్రక్రియా దర్శిని (నాగర లిపి)
6. A short Sanskrit Engliah Dictionary
(Nagari & English Scripts)



గ్రంథకర్త
బి. రాధాకృష్ణమూర్తి
రిటైర్డు సంస్కృత శాఖాధ్యక్షులు
6-29-15 నీళ్ళటాంకుల ఎదురు
కొరెటిపాడురోడ్డు, గుంటూరు-7
Ph : 232013 p. p.